

HÜKÜMET PROGRAMLARI

ve

CUMHURİYET DÖNEMİ MADENCİLİĞİMİZ

Kendi kaynaklarını yok sayan, kaynaklarını kullanmayan bir ülkenin kalkınması mümkün değildir. Ülkelerin kalkınmaları ve yaşam seviyelerinin belirleyicisi olarak kabul edilen sanayi, enerji ve tarım sektörlerinin temellerini de madencilik oluşturmaktadır. Toplumların sanayileşerek kalkınmaları, hammadde ve maden kaynaklarından verimli bir şekilde yararlanmaları ile yakından ilişkilidir. Tarihi süreç içerisinde insan ve toplumlar, doğal kaynaklarını verimli ve akılcı yöntemlere kullanabildikleri ölçüde gelişmiş ve zenginleşmiştir.

Bu çalışmada; 20. yüzyıl içinde Dünyada ve Türkiye'de yaşanan ekonomik gelişmeler paralelinde Cumhuriyet dönemi Hükümetlerin programları ve bu programlarda ele alınan madencilik sanayimiz irdelenmiştir. Çalışma incelendiğinde görülecektir ki; ekonomi, sanayi ve sanayinin alt sektörü olarak madencilik Dünyada ve ülkemizde değişen konjonktürel gelişmelerden son derece etkilenmiştir. Sanayileşme politikalarına sahip olunan Cumhuriyetin ilk yılları hariç Hükümet programında madencilikle ilgili yer alan neredeyse hiçbir vaat gerçekleştirilememiştir.

Günümüzde, büyük boyutlu doğal kaynaklarına sahip bazı ülkelerin kalkınmalarını tamamlayamamış olması şaşırtıcı değildir. Çünkü asıl önemli olan, kaynaklara sahip olmanın yanında, onlardan gerektiği gibi yararlanabilmelerinin yollarını da bulabilmektir.

Nadir AVŞAROĞLU
Maden Mühendisi
Ankara, 2007

HÜKÜMET PROGRAMLARI ve CUMHURİYET DÖNEMİ MADENCİLİĞİMİZ

Madencilik; insanlık tarihi kadar köklü bir geçmişe sahip, toplumların gelişiminde birinci derecede rol oynayan bir olgudur. Doğal kaynakların insan ve toplum yaşamındaki önemi bilinmektedir. Günümüzde insan yaşamını fonksiyonel hale getiren araç ve gereçlerin % 99'u doğal kaynaklardan, özellikle de madenlerden sağlanmaktadır.

Toplumların sanayileşerek kalkınmaları, hammadde ve maden kaynaklarından verimli bir şekilde yararlanmaları ile yakından ilişkilidir. Tarihi süreç içerisinde insan ve toplumlar, doğal kaynaklarını verimli ve akılcı yöntemlerle kullanabildikleri ölçüde geliştirmiş ve zenginleştirmiştir. Günümüzde, büyük boyutlu doğal kaynaklara sahip bazı ülkelerin kalkınmalarını tamamlayamamış olması şaşırtıcı değildir. Çünkü asıl önemli olan, kaynaklara sahip olmanın yanında, onlardan gerektiği gibi yararlanabilmelerinin yollarını da bulabilmektir.

Günümüzün toplumsal refah ve zenginliğine sahip gelişmiş ülkeleri, tarihi süreç içerisinde Sanayi Devrimi'nin en önemli hammadde kaynağı olarak maden varlıklarına dayandırarak gerçekleştirmişlerdir. Bugün dünyamızda önemli bir ekonomik ve siyasal bir güç haline gelen Avrupa Birliği'nin temelinde 1951 yılında Almanya ile Fransa arasında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, maden kaynakları kamusal varlık sayılmış, devlet gereksinimlerine tahsis edilmiş ve özel mülkiyet konusu yapılmamıştır. Osmanlı; madenlerini ağırlıklı olarak ordusuna silah ve cephane, hazinesine de sikke temini amacıyla işletilmiştir. Cevherleri mamul maddeye dönüştürmek ve kâr elde etme düşüncesi olmamıştır. 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun batı sermayesi ve sanayisine açıldığı yıllardır ve Batılılar, Anadolu'da birçok ruhsat alarak maden üretimine başlamışlardır. Bu dönemde Almanya, Fransa, İngiltere ve Rusya, Anadolu da bakır, krom, kurşun, bor, kömür madenleri ile ilgilenmişler ve küçük işletmeler kurmuşlardır. Bu ülkelerin temel felsefesi ise mamul madde ihraç etmek, hammadde ithal etme ve hammaddeyi ucuza kapatmak biçimindedir. Osmanlı dönemi maden üretimleri tamamen, sanayilerini oluşturmuş Batılı ülkelerin gereksinimlerine göre belirlenmiş ve madenciliği batı sermayesi yönlendirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun hezimete uğramasının nedenlerini değerlendiren Mustafa Kemal ATATÜRK ve arkadaşları, "hizmetin asıl nedeninin sanayileşmede önemli mesafeler almış olan ülkelerle, tarımsal gelişmeyi dahi tamamlayamamış bir ülkenin mücadele edemeyeceği ve başarı sağlayamayacağı" tespitinde birleşerek asıl hedefin sanayileşme olması gerektiğinden hareketle, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sanayileşmenin, teknik ve teknolojik gelişmenin sağlanması için başta maden kaynakları olmak üzere birçok faktörün değerlendirilmesi doğrultusunda çalışmalara başlamışlardır.

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında katıldığı savaşlar sonucunda çok zayıflayan Osmanlı Devleti, son günlerinde ekonomik yönden çökmüş bir ülke görünümündedir. Savaşların finansmanında iç kaynaklar yetersiz kalmış ve yüksek miktarda borçlanmaya girilmiştir. Ülkenin ekonomisi, insan gücü, sanayi, tarım, dış borçlar, ulaşım, milli üretim gibi her açıdan perişan bir durumdadır. Onlarca yıldır süren

savaşlar sonrası, birçok işyeri kapanmış, üretken erkek nüfusu azalmış, çocuk ve yetişkin ölümlerinde artışlar olmuş, aileler parçalanmış, göçler nedeniyle işsizlik had safhaya varmıştı. Mevcut kaynaklar önemli ölçüde ordunun emrine verilmiş ve savaşlar sonucunda bu kaynaklar da tükenmişti. Birinci Dünya Savaşı sonlarında Anadolu'da sanayi adına sadece iki tane askeri amaçlı fabrika ve 282 adet küçük çaplı atölye bulunmakta idi.¹

Ülkenin olumsuz ekonomik ortamı nedeni ile daha Cumhuriyet ilan edilmeden yeni hükümetin ekonomi programını belirlemek için 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de İktisat Kongresi'ni tertip eden Gazi Mustafa Kemal, açılış nutkunda *"memleketin ihtiyacına mutabık esaslı program üzerinde bütün milletin müttehit ve hem ahenk olması gerekir yeni devletimizin, yeni hükümetimizin, bütün esasları bütün programları iktisat programından çıkmalıdır"* ve *"Hayat demek ekonomi demektir. Çünkü millet yoksul kaldıkça hiçbir şey yapamaz. İlk önce zengin olmalıdır. Çünkü her şeyi yapan paradır. Öncelikle ekonomiye önem vermek lazımdır. Ekonomide faydalı olabilmek için ise teoriler ve kavramlar ile vakit geçirecek zamanımız kalmamıştır"* diyerek, ekonomik atılımların başlama işaretini vermiştir.²

Lozan Barış Görüşmeleri sırasında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat – 4 Mart 1923), Cumhuriyet döneminde izlenecek ekonomik politikayı saptanmıştır. Bu kongrede özel sektör öncülüğünde liberal bir politika benimsenmiş, Kongrenin "Sanayi ve Sorunları" bölümünde ulusal sanayiye destekleyecek bankalarının kurulmasından söz edilmiştir. Bu doğrultuda, 1924 yılında İş Bankası ve 1925 yılında maden işletme ve kredi sağlama amacıyla Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Kongrede, yabancı sermayenin Türkiye yasalarına uyma koşuluyla faaliyet gösterebilecekleri benimsenmiştir.

İzmir İktisat Kongresi'nde kabul edilen kalkınma ve sanayileşme politikaları doğrultusunda yabancı sermaye, kömür, bakır ve krom maden işletmeciliği başta olmak üzere, bu sektöre ortaklıklar şeklinde girmiştir. Bu dönemde Devlet, özel sektörün gelişmesini teşvik etmek amacıyla, 28 Mayıs 1927'de, 1055 Sayılı Teşvik Yasası'nı çıkarmıştır.

Bu raporda, 20. yüzyıl Madencilik Sektörünün gelişimi Türkiye iktisat tarihinin gelişimine paralel olarak incelenmiştir. Bu dönemler; Yeniden İnşaa Dönemi (1923–1929), Korumacı-Devletçi Sanayileşme (1930–1939), Kesinti (İkinci Dünya Savaşı) Dönemi (1940–1945), Dünya Ekonomisine Eklemlenme Dönemi (1946–1953), Tıkanma ve Yeniden Uyum Dönemi (1954–1961), Dışa Bağımlı Gelişme Dönemi (1962–1979), Sermayenin Karşı Saldırısı Dönemi (1980-) olarak değerlendirilmiş ve incelenmiştir.³

1923 yılında başlayan bu model istenen başarıyı sağlayamamıştır. Ve 1932 yılında yeni bir değerlendirme ile Devletçilik Politikaları benimsenmiştir. Bu yıllarda 1. İnönü

¹ Esat Çelebi, "Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2002, Sayı: 5.

² A.g.k

³ Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985) Gerçek Yayınevi, Ankara: 1993

Hükümeti (30.10.1923-06.03.1924) ve 2. İnönü Hükümeti'nde (06.03.1924-22.11.1924) madencilikle ilgili en küçük bir ifade bulunmamakla birlikte 3. Cumhuriyet Hükümeti olan Fethi Okyar Hükümeti'nin (22.11.1924-03.03.1925) programında Nâfia başlığı altında madencilikle ilgili olarak;

“Cumhuriyet İdâresinin memlekete bir abidesi olan Ankara - Sivas ve Sivas - Samsun hattının kemâli faaliyetle ikmâli inşası en aziz bir hedefimizdir. Azim bir serveti tâbiyemiz olan Ergani madeninin milletin kişi istifâdesine bir an evvel vaz'ını temin için Arada - Ergani hattı inşaatını ehemmiyetle takip edeceğiz.”

ifadeleri yer almıştır. Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından 1935 yılına kadar geçen süre içinde görev yapan 7 Cumhuriyet hükümetin programında madencilikle ilgili ifadeler bulunmamaktadır. Ağırlıklı olarak halkın temel sorunlarına yoğunlaşan bu ilk dönem hükümetler, faaliyetlerini askeriye, adliye ve maarif çalışmalarına yönlendirmiştir. Bu döneme ait hükümet programlarında sadece nafia başlığı altında madencilğin alt yapı sorunlarına ilişkin bazı atıflar bulunmaktadır.

29 Ekim 1929'de ABD'de yaşanan ekonomik kriz sonrasında başlayan dünya iktisat bunalımı tüm dünyayı ekonomik açıdan büyük bir çıkmaza sokmuş ve bu bunalım ülkemizi de derinden etkilemiştir. 1930 yılı, Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisinde bir dönüm noktasıdır. 1929 krizi sonrasında tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de, devletçi, müdahaleci ve korumacı politikalar uygulanmaya başlanmıştır. 1923-1929 yılları arasında özel sektör girişimlerini teşvik eden politikaların ülke kalkınmasında yetersiz kaldığını düşünen iktidar partisi CHP, 1931 yılında programına devletçiliği almıştır. 1930 sonrasında Devlet, kapalı bir ekonomik politika izlemeye ve devletçiliğe yönelmeye başlamıştır. Bu nedenle, Türkiye'nin iktisat tarihinde 1930'lu yıllar 'Devletçilik' dönemi olarak geçmektedir. Devletçiliğe geçişin 1930 yılına kadar tam olarak gerçekleşmemesinin en önemli nedenleri, Lozan Antlaşmasının bazı hükümleri yeteri sermayenin henüz birikmemiş olması ve devlet kadrolarının henüz yetiştirilmemiş olmasıdır.⁴

1935'de Atatürk'ün devletçilik kavramı hakkındaki görüşleri şunlardır: “Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi 19. asırdan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizde manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline alması.”⁵

1930'lu yıllara kadar, gerek Osmanlı dönemi ve gerekse cumhuriyet döneminde, ülkenin doğal kaynaklarının tespitine yönelik bilimsel çalışmalar yapıldığını söylemek mümkün değildir. Bu belirsizliğin ortadan kaldırılması amacıyla maden aramalarına başlanması gerektiği bilinciyle 14 Haziran 1935 yılında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü

⁴ Esat Çelebi, “Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 2002, Sayı: 5.

⁵ Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi Ali Coşkun / Fatih Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Öğretim Görevlisi Atatürkçü Düşünce Dergisi, Kasım 2003, Sayı: 4, Sayfa: 72-77.

kurulmuştur (MTA). Bu kuruluşun bütün giderleri ile yatırımlarının her yıl Devlet Bütçesinden karşılanması prensibi ile;

“Memleketimizde işletilmeye elverişli maden yatağının bulunup bulunmadığını, işletilen maden ve taşocaklarının da daha faydalı surette işletilmelerinin neleri gerektirdiğini; araştırmak, fenni ve jeolojik tetkikler, kimyasal tahliller yapmak, proje ve raporlar hazırlamak, verimlilik hesapları yapmak, bütün teknik ve bilimsel işleri görmek, memleketin madenlerinde ve maden sanayinde mühendis ve kalifiye eleman yetiştirmek üzere kurulmuştur. Lüzumlu ve yararlı görülen sahalarda arama yapabilmesi için de arama ruhsatı alma sorumluluğundan muaf tutulmuştur.”

Aynı gün (14 Haziran 1935) MTA ile birlikte 2805 sayılı yasa ile, “Madencilik, enerji üretimi ve dağıtım alanlarında faaliyet göstermek üzere” Etibank kurulmuştur.

Etibank’a, kuruluş kanununun 5. maddesinde “MTA’nın araştırmaları sonucunda verimliliği ve işletilebilirliği tespit olunan sahalarda Bakanlığın onayı ile işletmeler kurup, üretimi gerçekleştirmek” görevleri verilmiştir. MTA, ekonomik değere haiz sahaları ilgili Bakanlık kanalıyla Etibank’a devretmeye, Etibank da, bu kaynakları işletmeye zorunlu kılınmıştır.

Bu yıllarda göreve gelen 8. Cumhuriyet, 7. İnönü Hükümeti (01.03.1935-01.11.1937) programında;

“Şeker, kömür, çimento gibi mahsullerin fiyatları üzerinde esaslı indirmeler yapılarak bunların içinde sürümlerinin artırılacağını sanıyoruz. Hükümet, hem genel hizmet veya şirket masraflarını indirerek hem yerli ürün ve mamullerin bedellerini ucuzlatarak yurtdışı yeni ve esaslı bir genlik açılacağına inanıyoruz. Deniz nakliyemizi ıslâh etmek ve yenilemek ve umumiyetle tarifeler üzerinde ucuzluğa ve kolaylığa gitmek yolumuzdur. Demiryollarının, rıhtımların ve limanların Devlet elinde bulunmasının faydaları her gün daha ziyade anlaşılmalıdır. Nakliyede ucuz ve ekonomik işletmeyi iltizâm ediyoruz.”

madencilik yukarıdaki satırlarla anılmıştır. 2804 ve 2805 sayılı yasalarla oluşturulan MTA ve Etibank, madencilik sektörüne yeni bir anlayış, yeni bir yaklaşım ve sağlıklı bir değerlendirme getirmiştir. Bu çalışmalar, dönemin yönetim kadrolarının, madenciliğin, ülkenin geleceğindeki yeri ve önemini sağlıklı biçimde değerlendirdiklerinin göstergesidir. Bu gelişmelere paralel olarak 24 Haziran 1935’de 2819 sayılı kanunla Elektrik İşleri Etüd İdaresi (EİEİ), ülkemizin elektrik enerjisine yönelik potansiyelinin saptanması amacıyla kurulmuştur. Bu kuruluşun faaliyetleri de devlet hizmeti olarak benimsenmiştir.

Sümerbank, MTA, Etibank ve EİEİ’nin kurulmasıyla devletin sanayi alanındaki kurumsal altyapısı tamamlanmıştır. Atatürk’ün 1935 yılı TBMM açılış nutkunda madencilikle ilgili görüşleri şöyledir:

“Maden İşleri yeni bir açılma devresindedir. Maden Mühendislerimizi ihtiyaca yeter sayı ve değerde yetiştirmeye önem vermek gerekir”.

“Kömür Havzasının rasyonel işletilmesi için tedbirler aramak da lazımdır”

“Maden İşletilmesi inkişaf (gelişme) halindedir. Madenlerimiz bizim başlıca döviz kaynağımız olduğu için de yüksek dikkatinizi celbe (çekmeğe) değerlidir”.

“MTA'nın çalışmalarına azami inkişaf vermesini ve bulunan madenlerin planlı şekilde hemen işletmeye alınması lazımdır. Elde bulunan madenler için üç yıllık bir plan yapılmalıdır” demiştir.

Bu açılımlara paralel olarak, 1. Celal Bayar Hükümeti (01.11.1937-11.11.1938) Programında madencilikle ilgili planlamaları aşağıdaki ifadeler oldukça geniş ve açık bir biçimde ortaya koymuştur.

“Mahkumların, iş yerlerinde çalışmalarından kendileri için ve iş sahipleri için karşılıklı faydeler hasıl olmuştur. Bunların daha geniş mikyasta ve bilhassa maden işletmelerinde çalıştırılmaları mukarrerdir.”

...

“Maden istihsâli programımıza göre seneden seneyi artacak olan sütun ve travers ihtiyaçlarını daha emniyetle karşılayabilmek için elverişli bölgelerde yeniden okaliptüs ormanları yetiştirmeğe ve diğer bazı lüzumlu yerlerde de ağaçlıklar vücuda getirmeğe çalışacağız.”

.....

“Bu babta bir kanun lâyihası takdim edilmek üzeredir. Şimdi, şefin işaret ettiği maden politikamıza geliyorum.

Türkiye’de devlet madenciliği, milli kalkınma hareketiyle yakından alâkalı mühim mevzulardan biridir. Umumi endüstrileşme telâkkimizden başka maden arama ve işletme işine her şeyden önce harici tediye vasıtalarımızı, döviz gelirimizi artırabilmek için devama ve hususi bir ehemmiyet vermeye mecburuz. Maden tetkik ve arama dairesinin çalışmalarına azami inkişaf vermesini ve bulunacak madenlerin rantabilite hesapları yapıldıktan sonra planlı şekilde hemen işletmeye konulmasını temin etmemiz lazımdır. Elde bulunan madenlerin en mühimleri için üç yıllık bir plan yapılmalıdır.

Arkadaşlar;

Tetkikata ve vesaike dayanarak vardığımız kanâat, Türkiye'nin bugünün en mühim maden sanayiini tesise imkân verecek ham maddelere ve sanai ihtiyaçlarımız için ve aynı zamanda dış ticaretimiz için mühim toprak altı servetine malik olduğudur. Şefin emrettiği üç senelik plan derhal yapılacak ve yine bu kürsüden emrettikleri kömür istihsalâtımızın üç senelik plan, devresinde en az bir misli artırılması ve Divriki’de bulunmuş olan yüksek tenörlü demir madeninin Karabük planı haricinde kalacak miktarlarının ihracı işine başlanacaktır.

Türkiye’yi saha saha ve bir plan dahilinde aramak vazifesi ile maden tetkik ve arama enstitüsünü ve bulacağı madenlerin rantabilite hesapları müsait olanları işletmek vazifesi ile Etibank’ı teşkil buyurmuştunuz. Bunların mesailerinin şefin irşad ve işareti istikametinde ilerleyiş tarzını muhtasaran arz etmeme müsâade edeceğinizi ümit ederim.

Memleketimizde mevcut maden servetleri hakkında her gün bir gün evvele nazaran daha etraflı malumâta malik bulunuyoruz.

Bu suretle, geçmiş olan kısa müddet zarfında Gulamanda bulduğumuz enternasyonal ölçüde kıymeti haiz krom madeni ile Kuvârshane bakır madenini ve ehemmiyeti herkesçe malum olan Ereğli kömürleri işletmesini ele aldık. Senelerden beri muattal duran Ergani’deki zengin bakır madenlerimizin tesisatını ikmâl için ciddi fâaliyete geçtik.

Elde edilmiş neticeler, arama, tetkik ve işletme işlerimize yepyeni bir hız vermemizi teşvik edecek mahiyettedir. Bu hızı da verdik ve vereceğiz.

Şef "Elde bulunan madenlerin en mühimleri için üç yıllık bir plan" işareti verdiler. Şüphesiz ki, kömür Türkiye'nin çeşitli bakımlardan bu maksatla göz önüne alacağı madenlerin başındadır. Ereğli kömür havzamızın taş kömürü istihsalâtı, T.C. teessüsü tarihinden itibaren 418.000 ton yıkanmış kömürden başlayarak 1936 senesinde 1.588.000 tona baliğ olduğunu bilirsiniz. Bu devamlı artma, bizi memnun edecek bir netice olmakla beraber memleketin günden güne artan sanayii, nakliyat ve ev mahrukatı ihtiyaçlarını önlemek ve yine dış piyasalardan gittikçe artan talepleri karşılamak maksadıyla kömür istihsalimizi daha geniş bir mikyasta artırmak lüzumu aşıkardır.

Esasen kömür madenlerimizin devamlı istihsal imkanlarını korumak için kömür havzamıza rasyonel istihsal usullerinin sokulması da bugünkü dünya tekniğinin kati icaplarından. Bunun için, iptidai bir halde kalmış olan maden teçhizatımızı yenilemek ve maden işçilerimize daha mükemmel çalışma ve yaşama şeraiti temin etmek, onlara madencilik sevdirmek lazım gelmektedir. Programımıza göre büyük kömür amillerimizin 1936 senesine nazaran : 1938 senesinde % 55, 1939 senesinde % 75, 1940 senesinde % 110 artmış olacaktır.

1941 senesinde bu artış nisbeti % 120' yi bulacaktır. Bunun rakam halinde ifadesi, 2.700.000 ton yıkanmış kömürdür. Biz küçük amillere de vazife vereceğiz. Mamafih küçük amillerimizin istihsalâtı bu müddet içinde aynen baki kaldığı takdirde bile umumi istihsalâtımız 3.000.000 ton yıkanmış kömüre çıkmış bulunacaktır. Bugünkü iç ve dış piyasaların vaziyeti aynen baki kalmak şartıyla istihsalâtımızla mütenasib olarak artacak olan ihracatımızın memleketimize temin edeceği fazla döviz miktarı ise 1938 senesinde 2.500.000 liradan başlayarak 1941 senesinde 5.500.000 liraya yükselmiş olacaktır.

İstihsalî artıracak elemanlar arasında işçi iskanı işine büyük ehemmiyet vermek istiyoruz. Havzanın kömür tahmilâtını kolaylaştırmak ve bilhassa kış mevsimindeki müşkülâtın önüne geçmek için Zonguldak'a varmış olan kömür hattımızı 4 kilometrelik bir kısım mühim bir istihsal merkezi olan Kozlu'ya kadar temdid etmeyi çok muvafık görmekteyiz. Kömür mevzuu münâsebetiyle memleketimizin muhtelif mahallelerindeki linyit zuhurâtının işletilmesini bir mukaddime teşkil etmek üzere Kütahya vilâyetindeki bazı linyitleri ele almak tasavvurunda olduğumuzu arz ederim. Kömürden sonra mevzuumuzda, bakır, ikinci mühim yeri tutar. Ergani bakırının tesisat ve inşâatına başladığımızı arz etmiştim.

Senede 7.500 ila 10.000 ton saf bakır çıkaracak olan bu müessese gelecek sene nihayetinde, istihsalâta başlamış olacaktır. Ele aldığımız ve işletmeye koyduğumuz Kuvrshane bakır madeni de bize senede 2.000 ila 2.500 ton safi bakır verecektir. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından yapılan tetkikata göre Artvin vilâyetinde Murgul bakır madeni de bugünün şartları içinde işletmeye müsait görülmüştür. Bu madeni de senede 8.000 ila 10.000 ton saf bakır alınacak veçhile işletmeğe karar verdik. Murgul senede 400 ile 500.000 ton ham bakır cevheri işleyeceği için memleketimizin mühim maden merkezlerinden biri olacaktır. Bakır madenlerimizin tesisatı ikmâl edilip hepsi işletmeye geçmiş bulunduğu tarihte yani üç sene sonra senevi istihsalâtımız ceman 20.000 ton saf bakırı bulacaktır. Bunun ihraç kıymeti bugünkü piyasalarda cari vasati fiata nazaran senede 6.000.000 TL. dir.

Şef, Divriki demir yatağının biran evvel işletilmesi lüzumunu ehemmiyetle işaret buyurdular. Divriki mıntıkasında maden tetkik ve arama enstitüsü tarafından keşfedilerek tetkikatı yapılan demir yatağının sathında 15.000.000 ton demir cevheri mevcut olduğu tesbit edilmiştir. Cevher yatağının daha derinlere kadar imtidat etmesi umulmaktadır. İsveç ve Uralın meşhur mağnatitleri ayarında olan bu cevherin vasati demir tenörü, % 65 raddesindedir. Aynı mıntıkada ve Hasan Çelebi civarında jeolojik tetkik devam etmektedir. Yakın bir atide işletilmeye başlanacak olan Karabük Demir Çelik Fabrikamızın ihtiyacı da derpiş edilerek bu maddenin sırf ihraç maksadı ile şimdiden işletmeye alınmasını programımıza ithâl edeceğiz.

Senede şimdilik 500.000 ton demir cevheri ihracı esasına göre ayarlamayı düşündüğümüz bu maddenin ihraç kıymetini senede 2 ile 2,5 milyon lira raddesinde

olacaktır. Yine bu mevzuyla alâkalı olarak size bahsedeceğim simli kurşun istihsalâtı vardır. Maden Tetkik ve Arama Enstitümüz iki, üç seneden beri memleketimizin muhtelif mahallerinde tesadüf edilen ehemmiyetli simli kurşun zuhuratı üzerinde tetkikat yapmaktadır.

Bu müddet zarfında yapılan her harfiyat ve ihzarat Bulgardağ ve Keban madenlerimizin işletmeye müsait olduğunu ispat etmiş bulunuyor. Bu iki madeni ele alıp istihsalâta geçmek arzusundayız. Keban madeninde iyi evsafa ve işletmeyi muhik kılacak miktarda simli kurşun Bulgardağ madenine ise altın ve simli kurşun cevheri mevcuttur. Yapılan projelere göre bu madenlere lüzumu olan tasfiye tesisatı vücuda getirilmek suretiyle senede 1.000.000. TL. kıymetinde kurşun altın ve gümüş istihsalî kabil olacaktır.

Yukarıda bahsolunan bütün madenlerin tam randımanla çalışmağa başladıkları zaman döviz membaıımıza 14.000.000 TL. ilâve edilmiş olacak ve memlekette iş hacmi de bu nisbet fevkinde artmış bulunacaktır. İşletmeye konulması takarrür eden yukarıki madenlerin tesisine geçmekle beraber bununla muvazi bir surette yürüyecek ve müstakbel programlar için yeni yeni işletme mevzuları temin edecek olan arama işlerini sistem dahilinde devam ettirmek istiyoruz. Arama hafriyatına ve ihzar ameliyatına tabi tutulması muvafık görülen daha muhtelif maden yataklarımız mevcuttur. Kurşun zuhuratından Denek, Prajman, Gümüşhane gibi; Bakır zuhuratından Espiye, Ilıç gibi; Antimuvan zuhuratından Turhal ve Göynük gibi; Krom zuhuratından Dalaman ve Elaziz vilayeti gibi. Bunları ve memleketin henüz meçhul bulunan diğer yeraltı servetlerini jeolojik bakımdan birer birer tetkik vazifesini 3 senelik maden programı meyanında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsüne verdik; çalışacaklardır. Mesut sürprizler temenni ederiz.

Petrol arama mevzuuna gelince: Memleketimizde şimdiye kadar yapılan aramalar her ne kadar hemen işletmeye geçmeyi muhik kılacak bir netice vermemişse de petrolcülük bakımından kuvvetli addedilebilecek emarelere tesadüf edilmiştir. Sondaj yapılan sahalardan maada Mardin vilâyetinde, Adana'da, Trakya'da ve Van civarında 10 kadar diğer bazı müsait strüktürlerin mevcudiyeti tespit edilmiş bulunmaktadır. Bu sahalarda esaslı sondaj ameliyeleri yapılmadıkça mühim petrol hazineleri bulunup bulunmadığı hakkında doğru bir fikir sahibi olabileceğimize maddi imkân yoktur. Binaenaleyh, tesadüf ihtimallerini arttırmak ve taharri müddetini kısaltmak için sondajları çoğaltmak ve Maden Tetkik Arama Enstitüsünün teçhizatını ve elemanlarını ona göre takviye etmek lazımdır.”

.....

“Filhakika devlet demiryolları şebekemiz her sene inşa edilen ve satın alınan yeni hatlarla bu gün 7.000 kilometreye baliğ olmuştur. Şebeke üzerindeki muharrik ve müteharrik ve sait miktarı; memleketin umumi iktisâdi bünyesinde hergün artmakta olan inkişafa cevap verecek nisbette değildir. Hatlarımız pek yakın bir atide, 10.000 kilometreyi bulacağına ve bilhassa bazı büyük devlet maden işletmelerinin istilzam, ettiği keşif sefer ve vesait ihtiyacına nazaran mevzu gittikçe hususi bir ehemmiyet almaktadır. Evvelce işletme hasılatı fazlaları karşılık gösterilerek muharrik ve müteharrik vesait mübayâasına yüksek meclisce müsâade buyurulmuştu. Hasılat nisbetlerindeki tahmini aşan tezayüd bu esas dahilinde mübayâa planını tevsi imkânını gösterilmektedir. Diğer taraftan istihsalâtımızın yer yer tezayüdü ve piyasa tekniğinin memlekette inkişafı kara ve deniz yollarıyla gerek içerden gerek dışardan demiryollarımızla irtibat tesis edilmiş ve edilmekte olması yalnız fâaliyeti artırmakla kalmamış hububat merkezi olan sahalara tesadüf eden istasyonlarda silo ve tahmil ve tahliye tesisatı taze meyva, sebze ve emsali maddelerimiz için soğuk hava tertibatlı kafi vagon tedariki ve bunlar için hususi süratle nakliyat temini ihtiyaçlarını da beraber doğurmuştur.

Bu arada tek vagonlu, kömürle işleyen otoray kullanılmasını ve bu suretle sürat ve masraftan ve daha uzun mesafeler için kullanılacak muharrik ve müteharrik vasıtalarından tasarrufu ehemmiyetle tetkik edeceğiz. Bu ihtiyaçları hazeri ve seferi

vaziyetler bakımından bir kül halinde mali imkânlarla telif ederek planlaştıracamız. Bunun için bir lâyiha ile yüksek meclise geleceğiz.”

Bu sözler bir Cumhuriyet Hükümeti'nin programında yer alan madencilikle ilgili ilk ve en kapsamlı açıklamalardır.

Savaş yıllarında Türkiye'yi yöneten Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetleri, savaş ekonomisi sorunlarına iki farklı yaklaşımı temsil etmiştir. İki hükümetin de karşı karşıya bulunduğu iktisadi sorunların aynı olduğu söylenebilir. Azalan üretim ve ithalat koşullarında oluşan darlıkların ve önlenemeyen enflasyonist baskıların halk yığınlarının tahammül sınırını aşmasını önlemek ve büyük kentlerin beslenmesini, ısınmasını ve giyinmesini sağlayabilmek. Hastalığın temelden tedavisi olan üretimin artması ve enflasyonun önlenmesinde ise çaresiz kaldığı için esas olarak hastalığın sonuçlarının hafifletilmesiyle uğraşmıştır.

Refik Saydam Hükümetleri sorunu, katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatla el koyma yöntemleri ile çözmeyi denemiştir. Ocak 1940'da çıkarılan Milli Korunma Kanunu bu yaklaşımın ana amacı olacaktır. Ücretli iş yükümlülüğü, çalışma sürelerinin uzatılması, ve ücret sınırlandırılması gibi özellikle Zonguldak Taşkömürü Havzasında bir dönemi derinden etkileyen ve işgücünü denetleyen hükümlerin yanı sıra; sermayeye karşı da, hükümlere, özel işletmelere geçici el koyma, ithalatta ve ç ticarete azami, ihracatta asgari fiyatları saptama, temel malların vesikayla dağıtılması gibi geniş yetkiler veren bu kanundur.

Sanayileşme hedefine ulaşılabilmesi için demir ve çelik üretiminin gerçekleşmesi şiarıyla, 1937 yılında temeli atılan Karabük Demir Çelik Fabrikaları 1939 yılında üretime geçmiştir. Hammadde ihtiyacının karşılanması amacıyla demir aramalarına başlanmış ve Divriği A Kafa Demir Yatağı 1938 yılında işletilmeye alınmıştır.

11 Cumhuriyet Hükümeti olan 1. Refik Saydam Hükümeti (25.01.1939-03.04.1939) Programında;

“Toprak altı servetlerinin istismarını iktisâdi kalkınma planımızın bilhassa tediye muvazenesi bakımından hazineye kuvvet verici ehemmiyetli bir mevzu olarak telâkki etmekteyiz.”

12. Cumhuriyet Hükümeti olan 2. Refik Saydam Hükümeti (03.04.1939-09.07.1942) programında;

“Kabinenin iş bölümü noktasından eskisine nazaran farkı; Nâfia ve İktisat Vekâletlerinin ikişer vekâlete ayrılmış olmasıdır. Seneler geçtikçe vazifeleri artan bu iki vekâletin, gördükleri amme hizmetlerine nazaran bir taksime tabi tutulması ihtiyacı his olunuyordu. Bu surette şimdiki kadar inşa, nakliyat ve muhabere işlerini gören Nâfia Vekâleti, yalnız inşaatla meşgul bir vekâlet haline getirilmiş münâkale ve muhabereye ait olan hizmetlerle İktisat Vekâletine bağlı deniz nakliyat işleri alınarak (Münâkale ve Muhabere Vekâleti) ihdas olunmuştur. Keza ticaret ve sanayi işlerini gören İktisat Vekâleti yalnız sanayi ve maden işleri ile meşgul olmak üzere bırakılmış iç ve dış ticarete ait vazifeler toplanarak (Ticaret Vekâleti) teşkil edilmiştir. Bu veçhile vücuda gelen vekâletlerle idare ve teknik bakımdan işlerin yürütülmesinin daha kolay bir hale konulduğu ve vekillerin de daha yakından kendi işlerini takip ve kontrol edebileceklerini ümid ediyoruz.”

madencilikle ilgili ifadeler yer almıştır. Dönem içerisinde, ülkenin petrol rezervlerinin saptanması ve işletilmesi, krom, bakır, manyezit, çinko ve kurşun başta olmak üzere birçok madenin aranması ve üretimiyle ilgili projelendirme çalışmalarının yürütüldüğünü görmekteyiz. Genel bir bilgi vermesi açısından 1938 yılı krom üretimi 280 bin ton, ihracatı ise 200 bin tondur. Blister bakır üretimi 65 ton dur. 1940 yılında 3600 ton kurşun, 845 ton da manyezit üretilmiştir.

Tablo 1: Başlıca Madenlerin Üretimleri. 1935-1945 (bin ton/yıl)⁶

Yıllar	Taş Kömürü	Linyit	Krom	Bakır	Demir
1933	1852	29,7	75,4	-	-
1935	2340	73,4	150,5	-	-
1937	2307	73,4	192,5	0,4	-
1939	2696	116,4	183,5	5,9	239,0
1941	3019	160,0	135,7	10,5	59,2
1943	3165	301,4	154,5	9,7	90,4
1945	3719	624,8	146,7	9,9	124,8

1942 Temmuzunda Refik Saydam'ın ölümünden sonra başbakanlığa getirilen Şükrü Saraçoğlu ise, piyasa üzerindeki sıkı denetim mekanizmalarını kaldırma yada gevşetme yoluna gitmiştir. İlk olarak hububat alım fiyatları yükseltilmiş ve ürünün % 25'inden fazlasının piyasa fiyatlarından satımı çiftçi için serbest bırakılmıştır. 14. Cumhuriyet Hükümeti ve 2. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti (09.03.1943-07.08.1946) Programında;

“Arkadaşlar,;

Eski dertlerimizden biri de kömürdür. Çünkü kömür istihsalı, artan ihtiyaçla muvazi olarak artmıyor. Bundan maada geçen sene iki ay kadar çalışamadı. Bu iki sebepten memleketin her tarafında kömür ihtiyacı tatmin edilemedi. Kömürün en yüksek iki istihsal senesinden biri 1941'dir. O sene istihsal 3 milyon tonu biraz geçmiştir. 1942'de bu miktar arz ettiğim sebebe binaen 2,5 milyon tona düşmüştür. Fakat yapılan gayretler neticesinde geçen senenin son aylarındaki günlük kömür istihsalı daima sekiz bin tonun üstünde kalmıştır. Bundan maada içinde bulunduğumuz senenin ilk ayı içinde yapılan istihsal çok ümit vericidir. Belki de en yüksek bir rakam bu senenin istihsalı olacaktır.

Bundan başka, bir ihtiyat ve yardımcı tedbir olarak garp linyitlerini daha esaslı, daha cezri işletmek için tedbirler alıyoruz ve bu iş için icap eden parayı bütçeye koyduk. Yiyim, giyim para ve kömür sıkıntılarında sonra aleumum nakliye işlerindeki zorluklarla karşılaşmaya başladık. Bu zorlukları yenmek veya hiç değilse azaltmak için selahiyettar makamlar çalışmaktadırlar.”

.....

“Bütçede mühim para alacaklardan birisi de Sümerbank ve Etibanktır. Bu iki bankanın kurduğu müesseseler, imtiyazlı şirketlerin mübayaalarından ve satın alınan ve yapılan demiryolları ve deniz yollarından sonra, devletçilik vafimızı en sağlam temeller üzerine kuran ve onu yaşatan ve canlandıran müesseselerdir. Bu iki müessesenin tabii seyrini devam ettirmek için ne lazımsa yapılacaktır.”

⁶ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**. 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996 s.65

ifadeleri bulunmaktadır. 1946 yılına salt iktisadi bakımdan da bir dönüm noktası niteliği kazandıran özellik, 16 yıldır kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği; ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde arttırıldığı; dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur. Bu dönemde, serbestleşmeye yönelen bir dış ticaret rejiminin sonucu olarak, iç pazara dayalı bir sanayileşme programı değil, dış pazara dönük ve tarıma, madencilığe, alt yapı yatırımlarına ve inşaat sektörüne öncelik veren bir kalkınma anlayışı gündemdedir. Liberal dış ticaret politikaları bu dönemin bitiminde çok uzun bir süre için terk edilecektir.⁷

Savaş yılları Türkiye’de ticaret burjuvazisinin (özellikle azınlıklara karşı yürütülen politikalar sonucu oluşan savaş zenginleri) ve piyasaya yönelik büyük toprak unsurlarının aşırı güçlendiği, başıboş bir vurgun ve zenginleşme sürecinin doruğa geldiği bir dönemdir.

1945 sonrasının siyasi gelişmelerinde egemen sınıfların bu iki ana grubu, aynı yolu izlemiştir. Bu gruplar esas olarak Demokrat Parti hareketini örgütlemeye ve desteklemeye yönelirken, kaderlerini CHP iktidarına bağlayan yüksek bürokrasi, siyasi kadrolar ile içli dışlı olmuş çıkar grupları ve Anadolu kökenli ticaret sermayesi, CHP içinde topluma da bir temizlik harekâtı başlatmış ve başarmıştır.

Toplumsal yapıda meydana gelen bu dönüşümler, savaş sonrası kapitalist dünya sisteminde meydana gelen yeni dengelerden türeyen dışsal etkenlerle ahenkli bir uyum sağlamıştır. Kapitalist sistemin yeni ve tartışmasız lideri ABD’dir ve Türkiye’nin bu sistemin içinde Amerikan nüfuz alanı olarak yer alması savaş bitmeden kesinleşmiştir. Uzun süreli bir genişleme dönemine giren kapitalist dünya ekonomisinin merkezlerinde yeniden serbest ticaret doktrini egemen olmuş, sermaye hareketlerine konan engeller yıkılmış ve Amerikan kaynaklı sermaye yatırımları, dış yardım ve krediler, bu genişleme sürecinin kritik araçlarını oluşturmuştur. Peşi peşine ülkeye gelen Amerikan heyetlerine paralel olarak “dış yardımsız kalkınmak imkânsızdır!” inancının yerleşmesi bu dönemde gerçekleşmiştir. İşte 1930’dan beri dış ticaret açığı vermeden ayakta durabilmiş (ve savaş yılları dışında hızla büyüebilmiş) bir ekonominin birdenbire (ve dış ticarete liberalizasyona paralel olarak) dış açık vermeden yaşayamaz bir yapıya dönüşmesi, büyük ölçüde kapitalist dünya ekonomisinin savaş sonu konjonktürü tarafından belirlenen bir dönüşüm olarak görülmelidir.⁸

1947 CHP Kurultayı bu doğrultudaki yeni yönelişin kesinleştiği bir uğrak olarak algılanmalıdır. Parti dışında solcu ve ilerici akımların tasfiyesinden, parti içinde de reformcu ve demokrat grupların etkisiz bırakılmasından sonra yapılan Kurultay, sermaye çevrelerinin ekonomik taleplerinin pek çoğunu benimsemiş ve devletçiliğe esas olarak özel teşebbüse yardım etmeğe dönük ilkeler dizinini yeni baştan yorumlamıştır. 1948 yılında bir “Türkiye İktisat Kongresi” düzenleyerek devletin ekonomik işlevlerinin tek tek sayılarak sınırlandırılmasını talep eden İstanbul Tüccar Derneği’nin önerileri ile CHP ve

⁷ Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985) Gerçek Yayınevi, Ankara: 1993

⁸ Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985) Gerçek Yayınevi, Ankara: 1993

DP'nin bu yıllardaki iktisadi platformları arasında büyük bir paralellik vardır. Bu döneme ait 1. Recep Peker Hükümeti (07.08.1946-10.09.1947) Programında;

“Kalkınmamızı sağlamak amacıyla Halk Partisi Hükümetleri tarafından girilmiş olan sanayileşme hareketine yeni şart ve imkânlardan faydalanarak, etraflı incelemelere müstenit birbirini tamamlayıcı program ve planlar dairesinde, hızla devam edeceğiz. Yeraltı servetimizi ve su mahsullerimizi değerlendirme konusundaki çalışmaları artıracacağız. Memleketin türlü bölgelerindeki kömür kaynaklarımızı işleterek mahrukat ihtiyacını karşılamaya, büyük enerji santralleri inşa programımızı biran evvel tahakkuk ettirmeye hususi bir dikkatle çalışacağız. Geniş halk tabakalarının ihtiyacına tekabül eden konuları ve bu arada kadın ve erkek için hazır elbise ve çamaşır fabrikaları kurma ve teşvik etme işini önemle ele alacağız.”

1947 yılına salt iktisadi bakımdan da bir dönüm noktası niteliği kazandıran özellik, 17 yıldır kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği; ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde arttırıldığı; dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur. Bu dönemde, serbestleşmeye yönelen bir dış ticaret rejiminin sonucu olarak, iç pazara dayalı bir sanayileşme programı değil, dış pazara dönük, tarıma, madencilığe, alt yapı yatırımlarına ve inşaat sektörüne öncelik veren bir kalkınma anlayışı içinde olunmuştur. Liberal dış ticaret politikaları bu dönemin bitiminde çok uzun bir süre için terk edilecektir. Ancak, kronik dış açıklar kanalıyla dışa bağımlı hale gelen ekonomik yapı, bu dönemin bir armağanı olarak Türkiye ekonomisinin kalıcı bir özelliği olma niteliği kazanacaktır. Bu dönemde; 16. Cumhuriyet, 1. Hasan Saka Hükümeti (10.09.1947-10.06.1948) programında;

“İstihşâli artırma bahsinde madenlerimizin milli servet ve ihracat bakımından çok ehemmiyetli mevkiini göz önünde tutarak en modern şekilde makineleşmiş rasyonel bir işletmeye kavuşmasını ön plana alacağız.

Bu sahada memleketin istikbâlde, büyük bir servet kaynağı olmaya namzet kömür havzamızı en başta düşünmekteyiz. İstihşâl seviyesini çok yakın bir zamanda yükseltmek kararında olduğumuz havzanın, bu gayeye erişmesi için bütün lüzumlu vasıtalarla teçhiz edilmesine çalışmak kararındayız.”

2. Hasan Saka Hükümeti programında madencilik ve doğal kaynaklarla ilgili en ufak bir ibare bulunmazken 18. Cumhuriyet Hükümeti olan Şemsettin Günaltay Hükümeti (16.01.1949-22.05.1950) programında;

“Değerli Arkadaşlar,

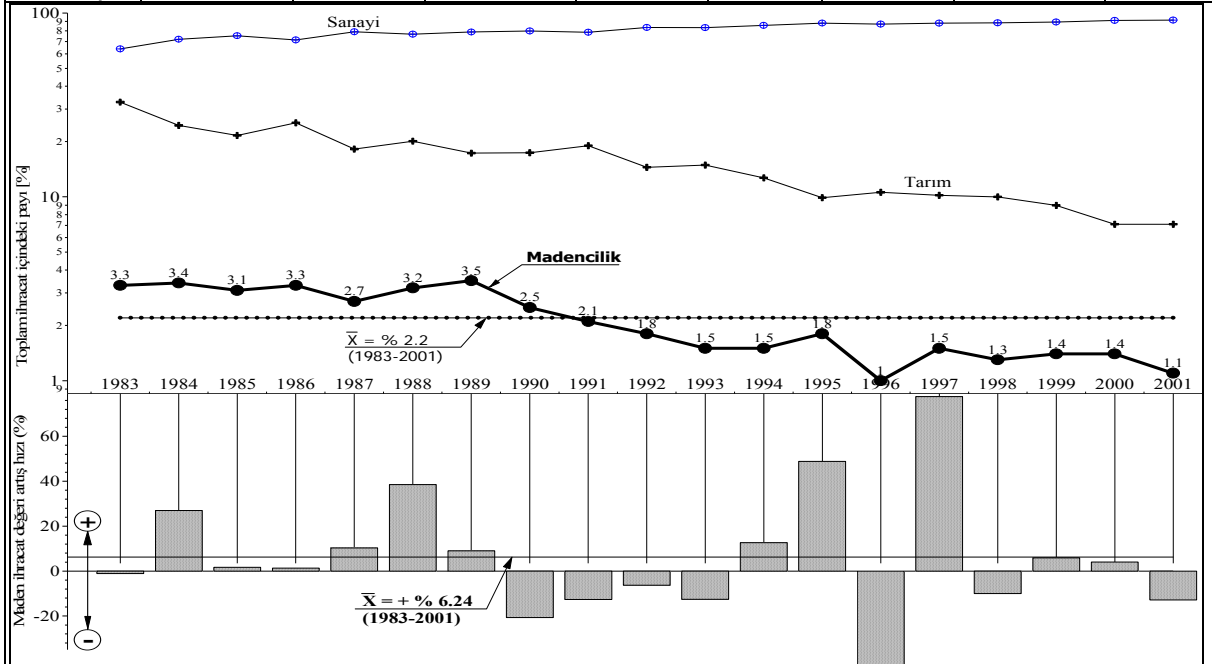
Hükümet memleket iaşesini karşılamak, milli endüstriye gerekli ham maddelerle işletme malzemeleri sağlamak, döviz kaynaklarımızı kuvvetlendirmek ve iktisâdi kalkınmamızın temelini teşkil etmek ve istihşâli arttırmak üzere zirâatımızı beş yıllık bir gelişme programına bağlayacaktır.

Devlet sermayesiyle girişilen teşebbüslerde mali imkânlarımızın müsaadesi nisbetinde, başta kömür havzası olmak üzere, madenlerimizi modern teknik vasıtalarla mücehhez, rasyonel çalışır ve istikrarlı bir döviz kaynağı teşkil eder hale getirmek için planlı olmak kararındayız. Yurdumuzun yakıt ihtiyacını mümkün olduğu kadar linyit kömürleriyle karşılayarak maden kömürlerimizi önemli istihşâl fâaliyetlerinin ham maddesi ve döviz kaynağı olarak kıymetlendirmek amacımızdır.”

denilmiştir. Savaşın bitmesi ve tüm dünyada liberal politikaların etkin olmaya başlamasıyla birlikte Türkiye ekonomisinde de bazı değişiklikler yaşanmaya başlamıştır.

Tablo 2 : 1950-2001 Döneminde Toplam İhracat İçinde Tarım, Madencilik ve Sanayinin Payı ve Yıllar İtibarı İle Gelişimi

YIL	TARIM		MADENCİLİK		SANAYİ		TOPLAM [.10 ⁶ \$/yıl]	Maden ihracat değeri artış hızı (%)
	İhracat değeri [.10 ⁶ \$/yıl]	Toplam ihracat içindeki payı (%)	İhracat değeri [.10 ⁶ \$/yıl]	Toplam ihracat içindeki payı (%)	İhracat değeri [.10 ⁶ \$/yıl]	Toplam ihracat içindeki payı (%)		
1950	245	92.9	15	5.6	4	1.4	263	-
1960	244	76.0	20	6.1	58	17.9	321	31.76
1970	441	74.9	39	6.6	109	18.4	589	100.00
1980	1.672	57.4	191	6.6	1.047	36.0	2.910	389.74
1983	1.881	32.8	189	3.3	3.658	63.9	5.728	-1.10
1984	1.749	24.5	240	3.4	5.145	72.1	7.134	26.95
1985	1.719	21.6	244	3.1	5.995	75.3	7.958	1.67
1986	1.886	25.3	247	3.3	5.324	71.4	7.457	1.27
1987	1.853	18.2	272	2.7	8.065	79.1	10.190	10.29
1988	2.341	20.1	377	3.2	8.943	76.7	11.662	38.52
1989	2.012	17.3	411	3.5	9.170	78.9	11.625	9.00
1990	2.249	17.4	326	2.5	10.349	79.9	12.959	-20.68
1991	2.585	19.0	285	2.1	10.686	78.6	13.593	-12.62
1992	2.134	14.5	267	1.8	12.286	83.5	14.715	-6.30
1993	2.292	14.9	233	1.5	12.794	83.4	15.345	-12.58
1994	2.301	12.7	263	1.5	15.518	85.7	18.106	12.65
1995	2.133	9.9	391	1.8	19.089	88.2	21.636	48.82
1996	2.455	10.6	228	1.0	20.237	87.1	23.225	-41.84
1997	2.679	10.2	404	1.5	23.132	88.1	26.261	77.64
1998	2.700	10.0	364	1.3	23.874	88.5	26.974	-10.04
1999	2.394	9.0	385	1.4	23.755	89.3	26.587	5.86
2000	1.973	7.1	400	1.4	25.340	91.2	27.775	4.00
2001	2234	7.1	349	1.1	28.703	91.6	31.340	-12.86
Ortalama (1983- 2001)	2.188	15,9	309	2,2	14.319	81,7	16.856	6,24



Kaynak: Ham veriler DPT, 1950-2001

Çok partili sisteme geçişle birlikte başlayan liberal ekonomi, 1945-1950 yılları arasında, Türkiye ekonomisinde devlet müdahaleciliğinin belirli sınırlar içinde tutulması ve daha liberal bir ekonomi uygulanması yolundaki girişimleri ön plana çıkarmıştır.

Türkiye ekonomisini dar kalıplardan ve kısır kaynaklardan kurtarmak için 1947 yılında liberal karakterde bir Kalkınma Planı (1948-1952) hazırlanmıştır. Bu planda özel kesime önem verilmiş, planın 1948-1952 dönemi için öngördüğü toplam harcama miktarında en büyük payı % 44 ile ulaştırma almıştır. Bu dönemde ulaştırma sektöründe ağırlık verilen kesim demiryollarından ziyade karayolları olmuş, tarım ve tüketim malları sanayine önem veren, özel girişimin öncülüğünü savunan ve dış ticaret ile kambiyo rejimlerinde serbestleşmeyi öngören bu stratejiler, 1947 yılında üye olunan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların görüşleriyle de uyumlu hale getirilmiştir. Yine de, 1947 yılından itibaren askeri ve 1948 yılından itibaren ekonomik yardımlar alan Türkiye'nin 1945-1950 yılları arasında reel GSMH'sinde istenilen büyüme sağlanamamıştır.

1954 yılında yeni bir maden kanunu hazırlama komisyonu kurulmuştur. Amerika Yardım Komisyonu (AID) tavsiyeleriyle, Mr. Ely yurdumuza gelmiş ve yabancı tekellerin önerilerini büyük ölçüde dikkate alan yeni tasarı için çalışmalar yapmıştır. Bunun sonucu olarak, yabancı maden tekellerinin çıkarları doğrultusunda 1954 6309 sayılı Maden Kanunu yılında kabul edilerek yürürlüğe konmuştur.

Bu kanunla madenler, yeniden, birer basit ticaret malı haline getirilmiş, o yıllara kadar anlayışını devam ettiren yurt savunması, ulusal sanayii ve ekonomi gerekçelerinden soyutlanmıştır. 1950'li yıllarda kullanılan yaygın tabirle "16 kuruşluk dilekçe pulu ile memleketin hektarlarca arazisini kapatmak" mümkün olabilmektedir.

Bu dönemde kurulan 1. Menderes Hükümetinin programında madencilikle ilgili herhangi bir öngörü bulunmazken, 20. Cumhuriyet Hükümeti olan 2. Menderes Hükümeti (09.03.1951-17.05.1954) programında madencilik sadece aşağıda belirtilen paragrafla anılmıştır.

"Hükümetimizin başlıca gayelerinden biri de, sanayi, maden ve su mahsulleri gibi istihşâl şubelerini azami verime kavuşturmaktır. Ekonomik sahada ucuz maliyetli, iyi kaliteli ve bol miktarda istihsale varmak bizim için esaslı bir hedef olacaktır."

.....

"Yakıt ve petrol işlerimizin de yeni Hükümetin müspet bir neticeye bağlıyacağı mevzular arasında yer alacağına bilhassa tebarüz ettirmek isteriz."

II. Dünya Savaşını izleyen bu dönem ve sonrasında madencilik sektörüne özel bir önem verildiği söylenemez. Bununla birlikte kamu kesiminde üretim artışları sağlanırken, "Baker Raporu" doğrultusunda özel sektöre verilen önem artmış, özellikle 1945-1955 dönemi içindeki artış % 60 olurken, işletmeler içindeki payı % 99'a kadar ulaşmıştır. Özel sektöre ait işletme sayısındaki artış üretime bu ölçekte yansımamıştır. İşletme başına devlet sektöründe 36 bin ton üretim yapılırken, özel kesimde 486 ton dolayında olması özel sektör girişimcilerinin gerek üretkenliği ve düşük teknoloji ile çalışması gerek

işletme amaçlarından çok spekülâtif etkinlikler için bu alana girildiğini yansıtan bir göstergedir.⁹

1954 yılında 6309 sayılı maden yasasının 12. ve 19. maddelerinde yer alan “madenlerin devlet eliyle geliştirilmesi” ilkesi terk edilerek bunun yerine “bu alanda özel ve kamuya ait girişimlerin eşit haklara sahip olmalarına” ilişkin hükümler getirilmiştir. Bu dönemde devlete ait taşkömürü ve linyit işletmelerinde yeniden düzenlemeye gidilmiştir. Etibank’ a ait olan bu işletmeler, 1957 yılında KİT olarak kurulan Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu’ na devredilmiştir.¹⁰

Bu dönemde ayrıca sektör ile ilgili olarak Türkiye Çimento Sanayi AŞ, Türkiye Demir Çelik İşletmeleri ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı kurulmuştur. 1950 ile 1960 yılları arasında, bazı madenlerin üretimleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Bazı Madenlerin Üretimlerindeki Gelişmeler (bin ton/yıl)¹¹

Maden	1950	1955	1960
Taşkömürü	2832	3498	3653
Linyit	1204	2416	2991
Manganez	32	25	25
Demir	-	479	598
Blistir Bakır	12	24	26
Krom	-	312	221
Ham Petrol	18	179	362

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu gibi, 1954 yılında çıkarılan ikinci bir kanun da Petrol Kanunudur. Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana Türkiye, petrolde devletçiliği benimsemiştir. 1926 yılında çıkarılan ilk Petrol Kanunu, Türkiye’de petrol arama ve işletme hakkını devlete vermiştir. Kanunun ikinci maddesi, petrol bulunduğu bilimsel açıdan sabit olan bölgelerde, arama işini bizzat devletin yapacağını belirtmiştir. Olanakların son derece sınırlı olmasına rağmen, aramalara başladıktan 8-9 yıl sonra, 1940’ta ülkemizde petrol bulunmuştur. 1947 yılında Raman ve Garzan dolaylarında ticari işletmeye uygun petrol keşfedilmiştir. 1959 yılında Türkiye, kendi olanaklarıyla, 373 bin ton petrol elde etmekteydi. Bununla birlikte, Türkiye, 1954 yılında Amerikan petrol şirketlerinin avukatı Max Ball’a hazırlatılan bir tasarıyla kendi olanaklarıyla petrol bulmak ve işletmekten aciz Arap şeyhlerinin razı olduklarından daha ağır hükümler taşıyan bir petrol kanununu benimseyecektir.¹²

Bu döneme ait 3. Menderes Hükümeti (17.05.1954-09.12.1955) programında madencilik;

⁹ TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu, “1923-1980 Döneminde Ülkemizde Planlar ve Madencilik Sektörü” s.380-381

¹⁰ TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu, “1923-1980 Döneminde Ülkemizde Planlar ve Madencilik Sektörü” s.381

¹¹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, A.g.k. s.104

¹² Avcioğlu Doğan, “Türkiye’nin Düzeni” Bilgi Yayınevi, 6. Baskı Şubat 1973, say; 458,

“1950 Hükümet programımızın ikinci kısmına gelince, bu kısımda az zaman neler yapmak istediğimizi, izah ederken başlıca esas olarak, milletimizin yüksek vasıflarına, yurdumuzun sahip bulunduğu geniş tabii kaynaklara uygun bir iktisadi ve mali politika takibi suretiyle, asırlarca geri kalmış olan memleketimizin bugünün ileri milletleri seviyesine yükseltilmesinin hedef tutulacağını ifade etmekte idik.”

.....

“Milli istihsalı artırmaya matuf gayretlerin ve bilcümle iktisâdi fâaliyetlerin müsait kredi imkânlarına, sağlam esaslar üzerine kurulmuş kuvvetli ve mazbut banka hizmetlerine ihtiyaç arz etmekte olduğu malumunuzdur. İstihşâle sermaye yatırımlarının teşviki ve milli tasarrufun istihşâl fâaliyetlerine tevcihi için Bakanlar Kanunu ile menkul kıymetler ve kambiyo borsaları mevzuatının bu yeni anlayışla ele alınmasını ve bilhassa sanayi erbabı ve madencilerle denizcilerimizin kredi imkânlarına kavuşturulmasını icap ettirmektedir. Gerek bu sahalara ve gerek diğer istihşâl ve iş kollarının ihtiyaçlarını göz önünde tutarak hazırlanacak olan yeni kanun tasarıları önümüzdeki devrede tetkik ve tasvibinize arz olunacaktır.”

.....

“Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile petrolerimizin işletilmesi mevzuundaki tedbirlerimizde de gayet kararlıyız. Memleketin sanayileşmesinde, zengin tabii kaynaklarımızın ve petrolerimizin bir an önce işletmeye açılmasında ve milletimizin hizmetine arzında yabancı sermaye ve teknik bilginin teşviki mesaisine verdiğimiz ehemmiyet, her türlü menfi neşriyat ve propagandalara rağmen, milletimizin tasvibine mahzar olmuş bulunmaktadır.

Geçen devre zarfında Yüksek Meclisin kabul buyurduğu kanunlar arasında, Yabancı Sermaye Yatırımları Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu, iktisâdi kalkınmamızda ve Milli inkişafımızda hususi bir ehemmiyet ve mevki işgal edecektir. Henüz birkaç ay önce meriyete vaz edilmiş olan bu kanunların tatbikatından beklediğimiz feyizli neticeleri asıl önümüzdeki yıllardan itibaren elde etmeye başlayacağız. Memleketimize gelerek, yerli sermaye ve teşebbüsün yanı başında ve onunla iş birliği halinde çalışmak isteyen yabancı sermaye ve teşebbüs erbabı ve teknisyenler her türlü kolaylık ve imkan sağlanmış bulunmaktadır. Bu vadideki fâaliyetlerimize ve yabancı sermayenin memleketimize akmasını temin hususundaki gayretlerimize hızla devam eyliyeceğiz.

.....

Memleket müdafâasından iktisâdi kalkınmaya kadar müessiriyet derecesi ve şumulü malum olan ve buna rağmen yıllar boyunca sürüp giden acı bir kararsızlığın kurbanı olarak, toprak altında mühmel ve faydasız uyuyup kalan petrolerimizin yurt faydasına ve milletimizin istifadesine girmesini temin için aldığımız kararın Büyük Millet Meclisince, kanunlaştırılmak suretiyle tasvip buyurulduğu malumunuzdur.”

.....

“Muhterem Arkadaşlar,

Önümüzdeki dört sene zarfında bütçelerimiz Devlet Gelirleri yeniden büyük bir inkişafa mazhar olmuş karasaban ve kağnı Türkiye hudutlarından tamamen dışarı atılmış, zirâat, sanayi, madencilik sahalarındaki istihşâlâtımız, ihracat ve dış ticaret hacmimiz bugünkü seviyesine nispetle birkaç mislini bulmuş, hayvancılığımız çok inkişaf ettirilmiş köy yolları ve köprüleri inşâatı büyük nispette ikmâl edilmiş, yol şebekemiz pek ziyade genişletilmiş, bugün inşalarına başladığımız baraj ve elektrik santralleri ve modern tesislerinden çoğu işletmeye açılmış, yeni barajlar ve santraller inşâatına da girişilmiş bulunacaktır. Köy elektrifikasyonu davasına da başlanmış ve hatta ilerletmiş olacağız, radyo istasyonlarımızı, limanlar, hava meydanları, silolar, depolama ve yükleme tesislerimizin inşâatını da ikmâl etmiş bulunacağız. Çiftçi ve köy evleri inşası hususundaki hamlelerimiz meyvelerini vermeye başlamış olacak, içme suyu getirilmemiş köy bırakılmayacak, elektrik ve su tesisatı olmayan kasaba ortaokulu ve sağlık merkezi veya hastanesi olmayan kaza merkezi, lisesiz vilâyet merkezi kalmamış olacak, hulasa memleketin çehresinden orta çağ mahrumiyetlerinin son izleri de silinecek ve hür, mesut ve müreffeh

Türkiye idealinin tahakkuku için lüzumlu bütün tedbirler alınmış ve vasıta ve imkânlar temin edilmiş olacaktır.”

satırları ile ifade edilmiştir. Bankaların tarım ve sanayi sektörüne açtığı kredilerin yükseltilmesi yanında plansız yatırımların yapılması ve 1956 yılında Milli Koruma Kanunu'nun yeniden yürürlüğe konulması sonucunda, fiyatlar üzerinde suni bir baskı yaratılmış, enflasyon körüklenmiştir. 1958 yılında tekrar ekonomik istikrarı sağlamak için sıkı para ve maliye politikaları ve ihracatı teşvik tedbirleri gibi bir takım ekonomik tedbirler alındıysa da enflasyonist gidiş önlenememiştir.

1950'li yılların ikinci yarısında Etibank bor tuzlarıyla ilgilenmeye başlamış, çeşitli sıkıntılara rağmen bor türevlerini üretilip ihraç etme başarısını göstermiştir. Etibank'ın üretime başlamasından sonra (1960) üretim 97,5 bin tona yükselmiştir. 1958 yılından sonra bor yataklarına ciddi yatırımlar yapılmış ve bor türevlerini üretecek fabrikanın yabancılar tarafından kurulmayacağını, oyalama politikalarının devam edeceğini anlayan hükümet, bor madeninden nihai ve ara ürün elde etme yönünde çeşitli çalışmalar başlatmıştır. (bu kapsamda, Polonya Polimax kuruluşuyla temasa geçerek 1 Haziran 1964 yılında Bandırma Boraks ve Asit Borik -Fabrikalarının temelini atılmıştır.)

22. Cumhuriyet Hükümeti olan 4. Menderes Hükümeti (09.12.1955-25.11.1957) programında;

“İktisâdi mahiyette mevzulardan olarak şunlara da temas etmek yerinde olacaktır. Hususi teşebbüs sektörünün günden güne inkişaf etmekte olduğunu nazarı itibara alarak bu inkişafı daha süratli ve emniyetli bir şekilde teşvik etmek maksadiyle İşletmeler Vekâleti yerine bir Sanayi ve Maden Vekâletinin kurulması lüzumuna kaani bulunuyoruz.

Bunun gibi yine bir rasyonalizasyon mevzuu olarak çok geniş adımlar atmak suretiyle daha bugünden büyük ehemmiyet kazanmış olan enerji işlerimizi de bir kül olarak sevk ve idare edebilmek maksadiyle ayrı bir vekâlet kurulmasının lüzumu üzerindeki tetkiklerimiz yakında bir neticeye bağlanacaktır.

Yabancı memleketler ekonomileriyle şimdiye kadar tesisine muvaffak olunan samimi münâsebet ve iş birliğini genişletmek ve takviye etmek yolunda yürüyeceğiz. Bu meyanda Yabancı Sermayeyi teşvik Kanunundan bugüne kadar alınan neticelerden daha ileri neticeler elde edilebilmesi için durmadan gayret sarf edeceğiz.

Petrol Kanununun tatbiki ve neticeler elde edilmesi hususu da samimiyetle ve büyük bir dikkatle takib olunacaktır.”

ifadeleri yer almaktadır. 1957 yılında Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ) kurularak, taşkömürü ve linyit üretimi, dağıtımı ve satışları Etibank'tan alınarak bu kuruluşa verilmiştir. 1950 yılında elektrik üretimi 789.5 milyon kwh'dan 1959 yılında 2.587 milyon kWh' a yükselmiştir. Linyit üretimi 1957 yılında 1.7 milyon ton iken, I. beş yıllık plan dönemi sonunda 2.7 milyon ton/yıl'a, II. beş yıllık plan dönemi sonunda 5 milyon ton/yıl'a yaklaşmıştır.

5. Menderes Hükümeti (25.11.1957-27.05.1960) programında madencilik;

“Bir fikir vermiş olmak için arz edeyim ki, yedi sene zarfındaki sanayimizin inkişafı dört mislinden fazla olarak ifâde edebilecek bir harcama vasıta olmuştur. Başka herhangi bir memlekette ve devirde bu derece süratle inkişaf kaydedilmiş bulunduğunu sanmıyoruz. Kömürden krom ve petrole kadar yeraltı servetlerimizin modern metotlarla aranması,

istihracı, kıymetlendirilmesi velhasıl rasyonel usullerle istismarı için maddi ve hukuki tedbirler alınmıştır.”

satırları ile anılmıştır. Bu ekonomik koşullarda, siyasi bunalımla birlikte 1960 yılında yeni bir Anayasa hazırlanarak, uzun vadeli bir ekonomik planın yapılması çalışmalarına yeniden başlanmıştır. Bunun için ilk önce 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Ayrıca, 1958 yılında alınan istikrar önlemleri, 27 Mayıs 1960'dan sonra eskisinden daha sıkı bir biçimde uygulanmaya devam etmiştir. 1962 yılında ise, bir yıl süreli bir plan hazırlanmış ve planın başarılı olması üzerine, bundan sonra, beş yıllık planlar hazırlanmaya başlanmıştır.

1960'lı yıllarda kamunun, özel sektörün ve yabancı sermayenin ortaklığı ile madencilik alanında yeni kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu kuruluşlar, Karadeniz Bakır İşletmeleri (KBİAŞ), ÇINKUR, KÜMAŞ, ve ERDEMİR'dir. KBİ 1968 yılında 300 milyon lira sermaye ile 6 bankanın ve özel sektörün iştirakiyle Murgul ve Küre'deki bakır yatakları işletmek amacıyla kurulmuştur. Üretilen bakır konsantrelerinin Samsun'daki fabrikada blister bakır haline getirilmesi ile görevlendirilmiştir. Samsun Blister Bakır Tesisleri'nin yıllık kapasitesi 65 bin tondur. Ancak uzun yıllar %60 kapasite ile yılda 40 bin ton civarında üretim gerçekleştirebilmiştir.

Bu döneme ait 26. Cumhuriyet Hükümeti olan 8. İnönü Hükümeti (20.11.1961-25.06.1962) programında madencilik aşağıdaki satırlarla yer almıştır.

“İktisâdi gelişmemizde, Devlet sektöründe vücuda getireceğimiz eserlerin, gerek yeni tesis, gerek gelişme şeklinde olsun, mutlaka plana bağlı olmasına itina edeceğiz. Kurulmuş iktisâdi müesseseleri kendi kendilerine gelişebilen müesseseler haline getirmek icap eder. Hususi sektörde sınai gayretleri emniyette bulundurmak ve kredi, vergi, gümrük politikamızla teşvik etmek lüzumuna inanıyoruz. Genel olarak, sanayimizde kaliteyi islah etmek, istihsâl maliyetlerini düşürmek hedefimiz olacaktır.

Yeraltı servetlerimizin kıymetlendirilebilmesinde hususi bir dikkatle çalışacağız. Enerji kaynaklarımızdan azami ölçüde ve verimli tarzda faydalanmayı mümkün kılacak teknik ve idari tedbirler ihtiyacıdır.”

Planlı kalkınmayı öngören 1961 Anayasası'nın 130. maddesi ile doğal kaynaklarımız, anayasa güvencesine alınmıştır. Bu planlı kalkınma döneminde, enerji ve madencilik ile ilgili politikaları oluşturmak, uygulamaları denetlemek ve yönlendirmek amacıyla 1963 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı kurulmuştur.

1950'li yıllarda Toros Dağları'nın kuzeyinde boksit rezervlerinin varlığının tespiti üzerine bu cevherlere dayalı olarak alüminyum tesislerinin kurulması için çalışmalara başlatılmıştır. 1959 yılında yakın doğuda alüminyum tesisi kurmak isteyen dünyanın en büyük alüminyum üreticilerinden Reynolds Corp. fabrikayı Türkiye'de kurmaya karar vermiş, 1960 yılında Ankara'da yapılan görüşmelerde bir sonuca varılamamıştır. Bunun üzerine Reynolds Grubu fabrikayı kurmaktan vazgeçmiş, MTA Seydişehir'de 1962 yılında başlattığı aramalar sonucu 25 milyon ton görünür boksit rezervi tespit etmesi üzerine SSCB ile yapılan görüşmeler sonucu 1965 yılında Seydişehir'de bir alüminyum fabrikasının kurulmasına karar verilmiştir. 60 bin ton alüminyum, 26 bin ton yarı mamul üretecek bir tesisin kurulması için anlaşma imzalanır, böylece, Türkiye kendi sanayisi için önemli bir girdi sağlayacak Seydişehir Alüminyum Tesislerine sahip olmuştur.

9. İnönü Hükümeti (25.06.1962-25.12.1963) programında;

“Bu hususların temini için, menkul kıymetler borsalarının faaliyetlerini tanzim etmek üzere hazırlanan kanun tasarısı, kısa zamanda, Yüksek Meclise sunulacaktır. Yüksek Meclise sunulmuş olan Kalkınma ve Yatırım Bankaları tasarısının kanunlaşması sanayi, maden, turizm ve ulaştırma sektörlerinde, özel teşebbüse yatırım ve işletme sermayesi finansmanını tatminkâr ve gerekli şartlar ile sağlayacaktır.

Belirtmeyi lüzumlu buluyoruz ki, özel sektörün bu mevzularda çalışacak müesseseleri, geçmişte misalleri görüldüğü gibi, zayıf bünyeli ve anormal ekonomik şartlara göre kurulmamak; aksine, sağlam bünyeli rasyonel ve rantabl esaslara göre çalışacak müesseseler şeklinde tesis edilmek zaruretindedir.

Yeraltı servetlerimizin aranıp bulunması ve işletilmesi hususunda kolaylık ve sürat temin etmek üzere, Maden Kanununda lüzumlu tadillerin yapılması için hazırlanan tasarı, Yüksek Meclise kısa zamanda sunulacaktır. Bir taraftan da Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü daha geniş ve verimli fâaliyet gösterebilecek şekilde tevsi ve ıslah edilecektir.

Sanayimizi ihracata yöneltebilmek üzere, sınai mamullerimizin vasıflarının ıslahı ile birlikte, istihsal masraflarını azaltacak tedbirler üzerinde durmak lüzumuna inanıyoruz.

Mevcut tesislerimizi tam gücü ile çalıştırmak için alınması gereken tedbirler, bu alandaki çalışmalarımızda ilk hedefi teşkil etmektedir.

Enerji kaynaklarımızın en verimli tarzda ve ahenkli olarak kullanılması için gerekli idari ve teknik ıslahat süratle tamamlanacak; enerji politikamız, sanayiın belli merkezlerde toplanmasından ziyade memleket sathına yayılmasını hedef tutacaktır.

Küçük sanayi ve el sanatları özellikle üzerine eğilmeye kararlı olduğumuz bir konudur. Bu alanda çalışanları desteklemek, eğitimleri ile meşgul olmak ve teşkilâtlandırmak için gerekli tedbirleri almak ve lüzumlu müesseseleri kurmak kararındayız.”

1960 yılından itibaren planlama ve diğer yasal-kurumsal düzenlemelerle birlikte, sanayileşme politikasının temelini sanayi ürünlerinin ithalatı yerine yerli üretimin sağlanması oluşturur. Gelişme biçimi bakımından bu dönem korumacı, iç piyasaya dönük ve ithal ikameci görüntüsüyle 1930’lu yıllara ve 1954-1961 dönemine benzemekle birlikte sanayileşmenin içeriği, yatırımların dağılımı ve sektör öncelikleri bakımından tamamen farklıdır.¹³ Yine bu dönem Korkut Boratav tarafından “içe dönük, dışa bağımlı gelişme” olarak adlandırılmaktadır. Bu gelişme 1977’ ye kadar sürmüştür.

Türkiye’ de 1960’lı yıllardan itibaren başlayarak günümüze dek sekiz adet beş yıllık kalkınma planı (9.su henüz tasarı halindedir.) hayata geçirilmeye çalışılmıştır. İlk planlı gelişme politikalarında yeraltı kaynaklarından yararlanmak önemli bir yer tutmuştur. Bunun iki türlü amacı vardı; birincisi yerli talebin karşılanması, ikincisi ise hammaddeden çok mamul madde üretilip bunun ihracatından elde edilecek gelirin kaynak olarak kullanılmasıdır.

¹³ Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985), 4. Baskı, Gerçek Yayınevi, 1993, s.95

Tablo 4: Sabit Sermaye Yatırımlarının Toplamı İçinde Madencilik Sektörünün Dağılımı (%)¹⁴

Yıllar	Toplam	Kamu	Özel	Yıllar	Toplam	Kamu	Özel
1963	4,1	7,9	1,0	1972	3,3	6,2	0,8
1964	4,5	7,8	1,1	1973	3,8	7,4	0,8
1965	6,5	11,7	1,1	1974	3,9	7,1	0,8
1966	6,7	11,6	1,1	1975	3,7	6,3	0,7
1967	4,5	7,9	1,0	1976	4,4	7,7	0,7
1968	3,3	5,5	1,0	1977	4,4	7,3	0,8
1969	3,1	5,1	1,0	1978	5,1	8,9	0,9
1970	3,5	6,1	1,0	1979	5,3	8,7	0,7
1971	3,4	5,9	1,0	1980	5,3	8,2	0,6

Türkiye'deki özel sektör madenciliğinin anılan dönemde, ne durumda olduğu yukarıdaki rakamlardan açıkça görülmektedir. Bu durum günümüzde de pek fazla değişmemiştir.

10. İnönü Hükümeti (25.12.1963-20.02.1965) programında;

“Kalkınmamız açısından büyük önem taşıyan yatırım ve işletme kredisi kaynaklarının geliştirilerek genel kredi hacmi içindeki paylarının artırılması yolunda çalışmalara devam edilecek; tarım kredileri ile küçük sanayici ve esnaf kredileri alanındaki yetersizliği giderici tedbirler alınacaktır. Bu amaçla, yatırım ve kalkınma bankacılığımızın geliştirilmesine çalışılacak ve bu arada madencilik ve turizm alanlarında özel sektöre yatırım kredileri verecek müesseselerin kurulması en kısa zamanda gerçekleştirilecektir. Tasarruf hacminin genişlemesine ve sermayenin geniş halk topluluğuna yayılmasına imkân veren bir sermaye piyasası kurulmasını teşvik edici tedbirler üzerinde önemle durulacaktır.”

.....

“Planın enerji kaynaklarımızı süratle geliştirmeye verdiği önem ve tabii kaynaklarımızın daha iyi değerlendirilmesi ihtiyacı karşısında bu işlerle ilgili bir Bakanlık da kurulması uygun görülmüştür. Her iki yeni Bakanlığın kuruluş tasarıları kısa zamanda hazırlanarak Yüksek Meclise sunulacaktır.”

ifadeleri bulunmaktadır. 1963-1967 yılları arasındaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomik ve siyasi bunalımların sonunda istikrarlı bir büyüme hızı ve kalkınma sağlanması amacıyla 15 yıllık bir perspektif içinde hazırlanmıştır. Bu iki dönem içinde 10 adet yıllık program da uygulanmıştır. Bu 15 yıllık perspektif içinde başlıca hedefler şöyle sıralanabilir:

- Yılda % 7'lik bir büyüme sağlanması,
- İstihdam sorununun çözümlenmesi,
- Dış ödemeler dengesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,
- Her alanda yeterli sayıda ve üstün nitelikli bilim adamı ve teknik eleman yetiştirilmesi,
- Bu hedeflerin sosyal adalet ilkesiyle uyumlu bir biçimde sağlanması.

¹⁴ Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi, TOBB Yayınları No:166, Ankara 1990 s.26-28 içindeki sayfalardan derlenmiştir.

Bu hedefler çerçevesinde ele alınan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının yürürlüğe konulmasıyla, ithal ikameci sanayileşme de yeni bir evreye girmiştir. Sıkı maliye ve para politikaları, kaynakların tam olarak kullanılmasına ve en iyi biçimde tahsisine engel olan enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin gelişmesini önleyecek biçimde tespit edilmiştir. Kamu yatırımlarının, vergiler, kamu teşebbüslerinin yaratacağı fonlar ve dış alemden sağlanacak kaynaklar gibi gerçek tasarruflarla finanse edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca, para ve kredi politikaları, özel sektör yatırımlarının gerçek kişi ve kurum tasarrufları ile finansmanını mümkün kılacak biçimde tespit edilmiştir.¹⁵

Bu planın öngördüğü dönem sonunda Türkiye ekonomisinde şu gelişmeler olmuştur: Sanayi için yıllık % 12,3 gelişme hızı öngörülmüş, bu oran % 10,6 olarak gerçekleşmiştir. Dış finansman kaynakları hedeflenen ölçüde sağlanamamış olması ve tarım kesiminin gelişiminin büyük ölçüde hava şartlarına bağlı bulunması nedeniyle % 7'lik büyüme hızına ulaşılamamış, yılda ortalama % 6,5 oranında büyüme gerçekleştirilmiştir.

29. Cumhuriyet Hükümeti olan ve İnönü Hükümetinin bütçesinin TBMM'nde reddedilmesi üzerine Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında kurulan Hükümet, (20.02.1965-27.10.1965) dört partinin bir koalisyonu (AP, YTP, CKMP ve MP) şeklinde oluşmuş ve Hükümet programında madencilik aşağıdaki satırlarla geçirilmiştir.

“Memleketimizin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının korunması ve rasyonel bir şekilde işletilmesi başlıca hedefimizdir. Bu gayeye ulaşmak için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının en kısa zamanda organize edilmesini lüzumlu bulmaktayız.

Çalışmalarımızı, maden rezervlerimizin üstün kapasite ile dünya piyasasında yer alabilmesini sağlamak yolunda teşvik edeceğiz.”

1968-1972 yılları arasında uygulaması gerçekleştirilen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planını birinci plandan farkı, çok kesimli olmasıdır. Tarım, madencilik, imalat sanayi, inşaat, hizmetler ve kamu kesimi tek tek ele alınırken, plan ulusal ve uluslararası kesim olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu planın amacı, Türk ekonomisinde hızlı bir gelişme sağlamak ve bu gelişmeyi sürekli hale getirmektir. Ayrıca, bu planın birinci plandan farklı olarak sanayi sektörüne özel bir önem verdiği görülmektedir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında sanayi sektörü, ekonomik büyüme için "sürükleyici sektör" konumuna geçmektedir.

1. Süleyman Demirel Hükümeti (27.10.1965-03.11.1969) programında madencilikle ilgili;

“Ticari kredilerle, orta vadeli ve uzun vadeli kredi mekanizmaları ve müesseseleri arasındaki dayanışma ve işbirliğini artıracamız; sanayi, ulaştırma, madencilik, zirâat gibi alanlarda ihtiyaç duyulan uzun vadeli kredilerin, bol ve düşük faizli bir şekilde yatırım yapacaklara temin edilmesi için, mevcut müesseseleri mali ve teknik yönlerden kuvvetlendirecek ve yenilerinin açılması için tedbirler alacağız.”

.....

“Millet Meclisinin Sayın Üyeleri,

¹⁵ Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985) Gerçek Yayınevi, Ankara: 1993

Petrol politikamızın temeli, memleketin petrol ve petrol ürünleri ihtiyacının bir an önce tamamen milli kaynaklarımızdan karşılanması, petrol ithalatı yüzünden dışarıya ödenmekte olan büyük meblağların tasarrufu ve Türkiye'nin kısa zamanda ham ve işlenmiş petrol ile petrol ürünleri ihraç eden bir ülke haline gelmesidir.

Bu hedefleri gerçekleştirmek amacıyla, petrol kaynaklarımız; milli menfaatlerin gerektirdiği bütün tedbirler alınarak, geliştirilecektir.

Petrol rezervlerinin tespiti, aranması, üretimi, nakli, işlenmesi ve dağıtımı gibi faaliyet alanlarına yeterli ve verimli yatırımlar yapılması teşvik edilecektir. İşlenmiş petrol ithal etmemek ham petrolü ise menfaatlerimize en uygun, pazarlarda satın alabilmek için yeni bir milli rafineri kurulacaktır.

Petrol Kanununun uygulanmasında, tespit edilen güçlükler giderilecek, vuzuhsuz noktalara açıklık verilecek, ekonomimize en yararlı hale getirilecektir. Petrol Dairesi, görevini tam ve eksiksiz yapacak şekilde takviye edilecektir.

Yerli üretimimiz milli ihtiyaçları karşılayacak seviyeye ulaşıncaya kadar, ithal etmek zorunda kalacağımız ham petrol, mümkün olan en uygun fiyatlarla satın alınacaktır.

Petrol sanayii artıklarının değerlendirilmesi için Petrol Kimya ve suni gübre endüstrisi yatırımlarına öncelik verilecektir. Petro-boru hattının inşaatı, kısa zamanda tamamlanarak, karayolu taşımasıyla sınırlanmış bulunan yerli petrol üretimimiz, süratle artırılacaktır.

İşletme ve satışta, Devletle özel teşebbüsün yanyana bulunduğu petrol sanayiindeki teşekküllere şart ve imkân eşitliği sağlanacaktır.

Değerli Milletvekilleri,

Memleketimiz, yer yer değişik formasyonlar dolayısıyla bir çok maden bölgelerini ve çok çeşitli madenleri ihtiva etmektedir. Maden rezervi bakımından geniş imkanlarımız mevcuttur. Madencilüğimizin inkişafı her şeyden önce, mevzuatın mükemmelliği ve tatbikatın pürüzsüzlüğüne bağlıdır. Maden ihtilafları madencilüğimizin gelişmesinde son derece menfi rol oynamaktadır. Aynı zamanda, teknik bilgi noksanı, finansman kifayetsizliği ve nakliye zorlukları da, büyük engel teşkil etmektedir. Bu sebeple, maden mevzuatımızı ve tatbikatını asrımızın, hukuk, iktisat, işletmecilik, ticaret ve sanayii anlayışına uygun hale getirmek şarttır. Bunun için yeni maden kanunu, böyle bir anlayış içinde en kısa zamanda huzurunuzla getirilecektir.

Yeni kanunla maden kaynaklarımızın kısa zamanda ve verimli bir şekilde işletilebilmesi için; maden sahasında sürat, emniyet ve serbest rekabet sağlanarak, devamlılık, çeşitli yardım ve kolaylıklar temin edilecek ve ilgililere her türlü bilgi hazırlanacaktır.

Dünya konjonktörü yakından takip edilerek, bu şartlara süratle intibak edilebilmesi için maden haklarının verilme şekillerinde değişiklikler yapılacak ve teşkilat buna göre ıslah edilecektir.

Ham cevher yerine, mamul veya yarı mamul cevher ihracı imkânları hazırlanacak ve gerekli tedbirler alınacaktır.

İç ulaştırmada malzeme ve makina tedarikinde sürat, kolaylık ve ucuzluk temin edilecektir. Uzun vadeli ve düşük faizli maden kredisi meselesi, bütün yönleriyle ele alınıp, kısa zamanda halledilecektir. Bu maksatla bir Maden Bankası kurulacaktır.

Maden rezervlerimizin tesbiti için, gerekli bütün yatırımlar gerçekleştirilecek ve lüzumlu geniş teşkilat süratle kurulacaktır. Kömür meselesi özellikle ele alınarak, kötü işletmecilik önlenecek, yetersiz küçük işletmeler yerine, yüksek randımanlı ve kapasiteli modern işletmeler ikâme edilecektir."

ifadeleri yer almıştır. 31. Cumhuriyet Hükümeti olan 2. Demirel Hükümeti (03.11.1969-06.03.1970) sadece 4 ay görevde kalabilmiş, Hükümet programında ise madencilik aşağıdaki satırlarla yer almıştır.

“İkinci Beş Yıllık Planımızda, dengeli kalkınmanın bir icabı olan bu tedbirlere büyük bir ağırlık verilmiştir. Plan hedeflerinden ve Doğu Bölgemizin özelliğine verdiğimiz önemden aldığımız ilhamla, kararlaştırılan tedbirlerimiz aşağıda sıralanmıştır.”

.....

13. Bölgenin tabii kaynakları geliştirmek suretiyle yeni iş imkânları yaratılacaktır. Bu arada maden, toprak ve su kaynaklarının ve ormanların geliştirilmesine özel önem verilecektir.”

.....

“Sayın Milletvekilleri,

Memleketimizin zengin maden kaynaklarının aranıp bulunması ve milletimizin bir an önce istifadesine arzı hususuna büyük önem vermekteyiz. Madenlerimizin iyi işletilmesi ve daha çok istihsal yapılmasının memleket ihtiyacının karşılanması ve ihracının geliştirilmesi yönünden değeri büyüktür. Yapılacak ihracatın cevher şeklinde değil, mamul veya yarı mamul maden şeklinde olması için sarf edilen gayretlere hız verilecektir. Bakır, alüminyum, boraks ve demir madenlerinin istihsalini arttırmak için kurulmakta olan tesislere yenileri ilave edilecektir.

Madenciliğimizin inkişafı için lüzumlu olan mevzuat değişikliğinin biran önce uygulama sahasına konulmasına çalışılacaktır. Memleket madenciliğinin inkişafını önleyen çeşitli engeller ve ihtilaflar ortadan kaldırılacak, uygulamada açıklık ve kolaylık sağlanacaktır.

Madenlerimizin arama ve işletme haklarının iktisabında, kamu sektörü ile özel sektör arasında hukuk eşitliği prensibi muhafaza edilecektir. Ekonomik kalkınmamızda dış ticaret dengesinin sağlanmasında büyük yeri olan madenlerimizi hem devlet hemde özel sektör eliyle veya lüzumu halinde karma teşebbüsler kurarak işletmeyi milli ekonomimiz bakımından faydalı ve zaruri görmekteyiz. Maden sahasında ekonomimize katkıda bulunacak her teşebbüs yardım ve teşvik görecektir. Bu maksatla kamu kesimi özel sektöre gereken teknik yardımda bulunacaktır. Maden işletmeciliğinin ihtiyacı olan makine malzeme ve teçhizatın ithalinde kolaylık sağlanacaktır. Maden ihracı çeşitli teşvik tedbirleri ile desteklenecektir.

Maden araştırmalarında ve maden istihsalinde endüstrimizin ihtiyaçları ve dış piyasalarda değeri bulunan madenlere öncelik verilecektir. Bu arada endüstrileşmemizin en önemli temel malını teşkil eden demir, kömür, bakır, alüminyum ve dış piyasalarda değeri bulunan civa gibi maden cevherlerinin bulunması ve işletilmesine ağırlık verilecektir. Ayrıca tarımımızın ihtiyacı bulunan gübreyi karşılamakla lüzumlu bir unsur olan fosfat taşı araştırılması üzerinde durulacaktır.

Isınma konusunda alışılmış fakat kullanılması çeşitli zararları doğuran yakıtlar yerine başta linyit olmak üzere diğer ticari yakıtların kullanılması ve bunların halkımıza ucuz fiatla intikali sağlanacaktır. Halkımızın ısınma ihtiyacı mali imkânları mütenasip bir fiatla yurdun her yerinde karşılamak yakıt politikamızın esasını teşkil eder.

Memleketimizin petrol ve petrol ürünleri ihtiyacının biran önce ve tamamiyle milli kaynaklarımızdan karşılanması ham ve mamul petrol ihtiyacı için yabancı memleketlere ödenmekte olan paraların tasarrufu, Türkiye'nin ham ve mamul petrol ihraç eden bir ülke haline gelmesi takip ettiğimiz ve takip edeceğimiz petro politikamızın esaslarını teşkil eder.

Petrol rezervlerimizin tespiti, aranması, istihsalı, rafinajı, nakil ve dağıtılması ile ilgili çalışmalar milli menfaatlerimizin gerektirdiği bütün tedbirler alınarak artan bir hızla devam edecektir. Yerli ham petrolümüzün ihtiyaçlarımızın karşılanacağı zamana kadar yurt dışından alınması zaruri olan ham petrol için en ucuz fiatın bulunması yolundaki teşebbüs

ve gayretlere devam olunacaktır. Petrolün yurt içinde dağıtılmasında bütün yurda şamil bir boru hattı şebekesi kurulmasına çalışılacaktır.

Petrol Kanununda yapılacak değişikliklerle müşahede edilen güçlükler ve tereddütler kaldırılacak ham petrol istihsalimizin artırılması yönünde yeni hukuki esaslar konulacaktır.

Petrolü olan komşu ülkelerin ham petrol satışlarını memleketimiz limanlarından yapabilmeleri için memleketler arası petrol boru hatları tesisi imkânları araştırılacak yurt ekonomisinin geliştirilmesinde ve petrol ithalimizde önemli faydalar elde edilecektir.

Halkın ucuz temiz yüksek kalorili yakıt maddesi ihtiyacının karşılanmasında çok önemli yeri olan mayi petrol fazı istihsalinin istihlakı karşılayacak şekilde artırılması temin olunacaktır. Tabii petrol gazına sahip olan komşu memleketlerden tabii gaz alınması imkânları üzerinde çalışılacaktır.

Petrol sanayii artıklarının değerlendirilmesi için petro-kimya ve suni gübre sanayii yatırımlarına öncelik verilecektir. Hususiyle günlük hayatın bir parçası haline gelen plastik sanayii başlıca ham maddesini üreten petro-kimya sanayii süratle geliştirilecek bir taraftan döviz tasarrufu sağlanacak diğer taraftan yeni iş sahaları açmak imkânı elde edilecektir.”

Birinci ve ikinci planda öngörülen kalkınma hızları eşit olmakla birlikte, birinci planda hizmetler kesimi için öngörülen kalkınma hızı % 7,2'den % 6,8'e indirilmiştir. Her iki planda temel sektörlerin payları öngörülen yönde gelişmekle birlikte beklenenden daha düşük seviyede olmuştur. Yatırımların sektörlere dağılımına baktığımızda, ikinci planın imalat sanayi, ulaştırma ve turizm yatırımlarına ağırlık verdiği görülmektedir.

Tablo 5: Önemli Madenlerin Tüvönan Üretimleri (bin ton)¹⁶

Yıllar	Taşkömürü	Linyit	Krom	Bakır	Demir	Manyezit	Bor
1963	6800	4992	284	728	749	29	113
1964	7150	5906	426	803	968	60	149
1965	7019	6350	585	817	1545	86	196
1966	7382	6571	707	921	1660	128	252
1967	7469	6650	632	994	1553	91	288
1968	7506	8079	607	984	2223	119	363
1969	7743	8552	665	922	2509	214	432
1970	7608	8773	773	835	2949	300	524
1971	7855	9414	927	914	2421	362	609
1972	7871	10262	690	1236	2005	336	622
1973	7851	10656	574	1688	2570	351	526
1974	8548	11665	726	2424	2285	521	1080
1975	8361	11856	952	2205	2359	457	964
1976	8077	13721	947	2010	3631	409	912
1977	7672	14868	952	2191	3470	516	1100
1978	7711	18030	669	2092	4198	418	1320
1979	7200	15603	586	2204	1955	729	1172
1980	6599	16998	551	1593	2579	826	1334

¹⁶ A.k. s.46

Bu dönemde özellikle bor minerallerinin üretimi yaklaşık 12 kat artarken linyit üretimi de yaklaşık 3,5 kat artmıştır.¹⁷

3. Demirel Hükümeti (06.03.1970-26.03.1971) programında aşağıdaki ifadeler yer almıştır.

“Tarımı, turizmi, madenlerimizi, ormanlarımızı ve diğer tabii kaynaklarımızı, kalkınmaya çok daha katkılı hale getireceğiz.”

.....

Madenlerimizin ve petrol yataklarımızın aranması, rasyonel bir şekilde işletilmesi ve bu kaynakları değerlendirici endüstrilerin kurulup geliştirilmesi, ekonomi politikamızın uygulanmasında dikkat ve önemle üzerinde duracağımız hususlar arasında yer almaktadır.”

.....

“13. Bölgenin tabii kaynakları geliştirilmek suretiyle yeni iş imkânları yaratılacaktır. Bu arada maden, toprak ve su kaynaklarının ve ormanların geliştirilmesine özel önem verilecektir.”

Dönemin iktisat politikalarına damgasını vuran yapı; ithal ikameci sanayileşme politikalarıdır. İthal ikamesi süreci iç pazarın genişliği ve canlılığı üzerine inşaa edilmiş ve bu modelde ücretler bireysel kapitalist için bir maliyet unsuru olmakla birlikte, bir bütün olarak sermaye için yeniden üretim sürecini sürükleyen bir talep unsuru olmuştur. Böylece, ücretleri siyasi yöntemlerle baskı altına tutmak için (örneğin ihracata dönük sanayileşme modellerinin aksine) bir zorunluluk yoktur. Grev hakkını içeren toplu pazarlık sistemi ve yaygın sendikalaşma, işçi sınıfının reel gelirlerinde zaman içinde sürekli artışları güvence altına almıştır. Kamu iktisadi teşebbüslerinde ücret taleplerine karşı “gevşek” davranma eğilimi egemendir; zira bu uygulama işçi gelirlerini arttırırken hiçbir grubun görelî durumunu doğrudan doğruya bozmaz; icra ettiği bölüşüm etkileri dolaylı ve karmaşık bir mekanizma ile gerçekleşir. Benzeri bir gözlem KİT’lerin “gevşek” (ve örneğin milletvekillerinin veya Parti il başkanlarının kartvizitleri sayesinde işe alınma sonucunu doğuran) istihdam politikaları içinde yapılabilir.¹⁸

33. Cumhuriyet hükümeti olan 1. Nihat Erim Hükümeti (26.03.1971-11.12.1971) partiler üstü bir hükümet olup, Aralık 1971’de kabinedeki 11 bakanın ayrılması nedeniyle sadece 9 aylık bir iktidar devresi yaşanmıştır. Bu hükümetin programında madencilikle ilgili;

“Enerji sorunu içinde bulunduğu dağınıklıktan kurtarılacak yeni bir düzene konulacaktır. Bu amaçla uzun vadeli bir enerji plan ve programı hazırlattırılacaktır. Enerji politikası öncelikle öz kaynaklarımıza dayandırılacaktır.

Petrol kaynaklarının arama ve işletilmesinde Anayasaya uygun olarak yeni bir politika uygulanacaktır. Bu konuda ihtisaslaşmış devlet kuruluşuna öncelik verilecektir.

Petrolde üretimden alınan devlet payı ve başkaca vergilerin bütün dünyada uygulanan düzeye ulaştırılması sağlanacaktır. İthal malı ham petrolün de fiyat yönünden en uygunlarını elde etmek için sınırlayıcı hükümlerin kaldırılması sağlanacaktır. Ulusal petrol sanayiinde Petrol Ofisi, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına bağlanacak, Türkiye’de ana depo satış işleri devletleştirilecek ve bu yeni ulusal örgüt eli ile yapılacaktır.

¹⁷ AYTEKİN ADIL, Madencilik Sektöründe Küreselleşme, TODAİE Uzmanlık Tezi, 2002, Ankara

¹⁸ ARIOĞLU ERGİN, YILMAZ ALI OSMAN, AVŞAROĞLU NADİR, “Cumhuriyet Dönemi Madencilik Tarihimiz”, Yayınlanmamış Rapor, 2005, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Arşivi

Yakıt kullanılmasında ulusal çıkarlarımıza en uygun plan ve program hazırlanacaktır. Linyit üretimi ve dağıtımı devlet eliyle yapılacaktır. Devlet kuruluşları tarafından meşgul olunmayacak kadar küçük linyit yataklarının devlet eliyle yapılacak işletme projelerine göre madenci teşebbüsleri eliyle işletilmesi sağlanacaktır.

Maden aramaları bugünkü dağınık ve kontrolsüz düzenden kurtarılacak Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) ihtisas kuruluşları haline getirilecek aramalar daha etkili kılınacaktır. Boraks gibi stratejik madenler yurt ekonomisindeki önemine ve yerine göre devletleştirilecek ve herhalde madenlerimiz yabancı etkilerden kurtarılacaktır.

Maden ihracatı devlet ve kamu kuruluşlarınca kontrol edilecektir. Maden Dairesi hızla yeniden örgütlenecek, maden işlerini etkili biçimde kontrol eden bir örgüt haline getirilecektir. Ham cevherden çok yarı işlenmiş veya tam işlenmiş maden ürünleri ihracatını sağlayacak tedbirler alınacaktır.

Madencilik yatırımlarının artırılması, hızlandırılması ve kontrolü için gerekli tedbirler sağlanacaktır. Türkiye Enerji Kurumu (TEK) dışında kalan belli başlı elektrik üreten şirketlerin bu örgüte bağlanması için gereken tedbirler alınacaktır.

Elektrik İşleri Etüd İdaresi (EİEİ) ilerde kurulacak Devlet Proje Ofisinin çekirdeğini teşkil edecek ve bu amaçla statüsü en kısa zamanda düzenlenecektir.”

ifadeleri yer almıştır. 33. hükümetin hemen ardından kurulan 2. Nihat Erim Hükümeti (11.12.1971-22.05.1972) programında da madencilik aşığıdaki satırlarla anılmıştır.

“Yurdumuzun enerji politikası öncelikle öz kaynaklarımıza dayandırılacaktır. Petrol Kanununun milli menfaatlere aykırı hükümleri süratle değiştirilecek ihtiyacımız olan petrolün milli petrol kuruluşumuz tarafından yurt içinde sağlanması temel hedef teşkil edecektir. Uygulamada görülen milli menfaatlere aykırı aksaklıklar düzeltilmek akaryakıt ana depolarının devletimizin her türlü ihtiyacını emniyetle karşılayabilecek durum ve kuruluşa kavuşması sağlanacak, boraks ve benzeri stratejik madenler konusunda milli menfaatlere aykırı durumun düzeltilmesi için gerekli çalışmalar yapılacaktır.

Tabii servet ve kaynaklarımızın Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu ilkesini koyan Anayasamız hükmü ışığı altında maden arama işlerimiz yeniden düzenlenecek maden işleri ile görevli kuruluşumuz bu işleri etkili bir şekilde kontrol edecek duruma getirilecek, maden ihracatı Devlet ve Kamu kuruluşlarınca denetlenecek ve ihracatın ham cevhere kıyasla tam veya yarı işlenmiş ürünler şeklinde olmasına çalışılacaktır.

Enerji üretiminde yurt ekonomisine en uygun düşecek yakıt ve kaynakların kullanılmasına büyük önem verilecek ve Türkiye Elektrik Kurumu Yurdumuzdaki bütün enerjiyi üreten kuruluş haline gelinceye kadar, Kurum dışındaki şirketlerin, elektrik üretimi plan ve programına göre işletilmeleri sağlanacaktır.”

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977 yıllarını kapsamakta ve on beş yıllık uzun dönemli bir perspektifin üçüncü kısmını oluşturmaktadır. Türkiye ile AT arasında 1963 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşmasının 1 Ocak 1973 yılında kanuni olarak yürürlüğe girmesi ile birlikte gümrük indirimlerinin gerçekleşmesi ve geçen on yıllık dönem içinde ulaşılan sonuçlar ve karşılaşılan sorunlar, özellikle sanayide hedeflenen artış hızının gerçekleştirilememesi, belirli bir yapısal değişikliği zorunlu kılmıştır. Bu yüzden plan on beş yıllık bir perspektif içerisinde değil, yeniden hazırlanan ve 22 yılı kapsayan yeni bir stratejinin ilk dilimi olarak hazırlanmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminin belirgin niteliklerinden birisi, başta altyapı olmak üzere, ekonominin darboğazlara girmesidir. Bunun temelinde 1960-1973 döneminde kesintisiz büyümeyi sağlayan ithal ikameci stratejilerin bulunduğu

görülmektedir. İthal ikameci politikalar dayanıksız tüketim mallarına (işlenmiş gıda ürünleri, tekstil gibi) yönelik olduğu sürece büyüme devam etmiş, fakat 1960'ların ortalarından itibaren ithal ikameci politikalar dayanıklı tüketim malları (taşıtlar, beyaz eşya vb.) ve ara mallar (çelik, rafine edilmiş ürünler, petrokimya ürünleri vb.) hedef alındığında elde edilen sonuçlar tatmin edici olmaktan uzak kalmıştır. Sınırlı iç piyasa ve ihracata yönelmedeki yetersizlik, sermaye yoğunluğu daha yüksek yatırımlardaki artış ve sınırlı kapasite kullanımları, büyüme hızının sürdürülmesini gittikçe daha yüksek maliyetli hale getirmiştir. 1973-1974 yılları arasında dört katına çıkan petrol fiyatları Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Art arda gelen hükümetler, birinci petrol şokundan önce yavaşlama eğilimine giren ekonomik büyüme hızını artırmak için, en azından başlangıçta, genişletici politikalar izlemişlerdir. Kamu sektörü yatırımları hızla büyümüştür. Ancak, aynı dönemde tüketim sınırlanamadığından, bu politika, reel olarak % 8 gibi bir büyüme sağlanmasına rağmen istikrarsızlığa sebep olmuştur.

35. Hükümet olan Ferit Melen Hükümeti (22.05.1972-15.04.1973) programında;

“Hükümetimizin bu dönemde yıkıcı faaliyetlere ve özellikle komünizme aşırı sağ ve bölücülüğe karşı mücadeleyi tesirli hale getirecektir. Seçimlere selamete ulaşabilmemizin diğer önemli şartı da iktisadi sosyal ve kültürel gelişmemizi hızlandıracak reformların süratle gerçekleştirilmesidir. Bunların başında adalet idare, eğitim ve tarım, vergi ve maliye, maden ve petrol reformları gelmektedir.”

.....

“Petrol Kanununun uygulamada milli menfaatlere aykırı düşen hükümleri süratle değiştirilecek ihtiyacımız olan petrolün yurt içinde sağlanması temel hedef teşkil edecektir. Akaryakıt ana depolarının Devletimizin her türlü ihtiyacını emniyetle karşılayabilecek durum ve kuruluşa kavuşması sağlanacaktır. Petrolün aranması, üretimi ve dağıtımını ile görevli kamu kuruluşlarının ahenkli bir bütün haline getirilmesine çalışılacaktır.

Halkımızın ısınması için gerekli yakıtın zamanında yeterli oranda ve uygun fiyatla karşılanması için kısa ve uzun vadeli tedbirler alınacaktır. Bu amaçla görevli kamu kuruluşumuzun üretiminin artırılması ve bütün yurt sathına yayılabilmesi için çalışmalar yapılacak dağıtım düzenlenecektir. Bu maksatla Yüce Meclise sevk edilen tasarıda da öngörüldüğü gibi yurt ekonomisine uygun biçimde işletilmeyen bazı linyit yataklarının kamu kuruluşları eliyle işletilmesi sağlanacaktır.

Yeraltı kaynaklarımızın milli ihtiyaç ve menfaatlerimize uygun ilkeler doğrultusunda değerlendirilmesini sağlamak amacıyla hazırlanan yeni Maden Kanunu Tasarısı Yüce Meclise sunulmuştur. Boraks ve benzeri stratejik madenler konusunda milli menfaatlere aykırı durumun düzeltilmesi bu tasarının kanunlaşmasından beklediğimiz başlıca amaçlardan birisidir.

Ayrıca bu tasarı ile maden arama işlerimizin yeniden düzenlenmesi maden işleriyle görevli kuruluşumuzun bu işleri etkili bir şekilde kontrol edecek duruma getirilmesi maden ihracatının devlet ve kamu kuruluşlarınca denetlenmesi ve ihracatın ham cevher yerine tam ve yarı işlenmiş ürünler halinde olmasına gayret edilmesi ve rezervlerimizin tahribinin önlenmesi gibi ilkeler öngörülmüştür.

Yurdumuzun enerji ve doğal kaynaklarının değerlendirilmesinde milli ihtiyaç ve menfaatlerimize uygun bir politika izlenecektir. Bu amaçla enerji konusu öncelikle milli kaynaklara dayandırılacak uzun vadeli ve tutarlı bir planla yönetilecektir.

Enerji yatırımları halkımızın ve endüstrimizin taleplerini gecikmesiz karşılayabilecek düzeye ulaştırılacaktır.”

söylemi bulunmaktadır. Bu dönemde Türkiye’de geçiş hükümetleri dönemleri yaşanmış bu nedenle sağlıklı hükümet programları oluşturulamamıştır. 36. Cumhuriyet Hükümeti olan Naim Talu Hükümeti (15.04.1973-26.01.1974) programında madencilik hiç yer almamıştır. Ancak; Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Bağımsızlar koalisyonu olan bu hükümetin Koalisyon Protokolünde aşağıdaki satırlar yer almıştır.

“Anarşinin önlenmesi, kanun hakimiyetinin sağlanması ve Anayasada öngörülen reformların Atatürkçü çizgide gerçekleştirilmesi amaçlarına yönelmiş olan başlıca tasarıların seçimlerden önce kanunlaşması, önümüzdeki aylarda hükümet ve parlamento faaliyetlerinin mihrini teşkil edecektir. Bu amaçla: Toprak ve Tarım Reformu tasarısı, Üniversite Reformu tasarısı, Temel Eğitim Kanunu tasarısı, Maden Reformu Tasarısı, Devlet Güvenlik Mahkemesinin Kurulması ile ilgili tasarı kanunlaştırılacaktır.”

.....

“Son iki yılda TBMM’nin çalışmaları sonucunda; devletimizi daha güçlü hale getirmek ve hür düzeni yol olma tehlikesinden korumak amacıyla yapılan bazı Anayasa değişiklikleri, parlamentonun daha verimli ve daha hızlı çalışmasını kolaylaştırmak için yapılan yeni içtüzük, adli kanunlarla ilgili reform kanunları, petrol konusunun milli menfaatlere daha uygun şekilde düzenlenmesine imkân veren Petrol Reformu Kanunu yasalaştırılacaktır.”

Bu dönem CHP ve Ecevit Hükümetlerinin de başlangıcı olmuştur. Ancak bu yıllarda yaşanan Dünya Petrol Şoku ve Kıbrıs Askeri Harekatı, Hükümet programlarının tam olarak uygulanamamasına neden olmuştur. Bu dönemde oluşturulan ve 37. Cumhuriyet Hükümeti olan 1. Ecevit Hükümeti (26.01.1974-17.11.1974) programında;

“Enerji politikamızda esas Türk Ekonomisinin ihtiyaç duyacağı miktar ve vasıftaki enerjiyi istenilen zaman ve yerde ve milli menfaatlerimizle ahenk halindeki en uygun maliyet ve terkinde temin etmektedir. Ekonomideki enerji açığının hızla kapatılması için kısa ve uzun vadeli programlar uygulanacak elektrik enerjisi üretimi esas itibarıyla hidrolik ve kömürle işleyen termik santrallere dayandırılacaktır.

Petrol tabii gaz kömür gibi temel enerji kaynaklarının aranması çalışmalarına büyük önem ve hız verilecektir. Milli ihtiyaçlara ve cari dünya şartlarına cevap vermekten uzak olan Petrol Kanunu yeniden ele alınacak ve milli menfaatlerimize aykırı düşen hükümleri değiştirilecektir.

Asli enerji kaynaklarının ve bu kaynaklardan enerji üreten makina ve teçhizatın azami ölçüde yerli imkanlardan temini için aramadan işletmeye kadar bütün faaliyetler köklü tedbirler alınmak suretiyle hızlandırılacak ve etkili hale getirilecektir.

Yeraltı kaynaklarımızın işletilmesinin Devletçe tanzimi sağlanacak bu arada stratejik nitelik taşıyan bor minaralleri hukuk kuralları çerçevesinde devletleştirilecektir. Madenlerimizin cevher veya yarı mamul yerine işlenmiş ve imal edilmiş olarak ihracı için gerekli tedbirler uygulanacaktır.

Maden petrol ve öteki tabii kaynaklarımızın bu arada özellikle demir fosfat, bakır, kurşun, çinko, uranyum ve benzeri temel madenlerimizin potansiyelinin biran önce güvenilir şekilde tespiti ve değerlendirilmesi için arama çalışmalarına daha büyük kaynaklar ayrılacak ve bu gibi hizmetleri gören kamu kuruluşları yeniden düzenlenecektir. Bilimsel ve teknolojik nükleer araştırmalar memleket kalkınmasını destekleyici yönde özel bir itina ile yürütülecektir.”

satırları yer almıştır. Yine aynı Hükümete (CHP-MSP Koalisyon) ait koalisyon protokolünde ise madenciliğimiz aşağıdaki satırlarla yer almıştır.

“Enerji politikamızda esas, Türk ekonomisinin ihtiyaç duyacağı miktar ve vasıftaki enerjiyi istenilen zaman ve yerde milli menfaatlerimizle ahenk halindeki en uygun Maliyet tertibinde temin etmektir. Ekonomideki enerji açığının hızla kapatılması için kısa ve uzun

vadeli programlar uygulanacak, elektrik enerji üretimi esas itibariyle hidrolik ve kömürle işleyen termik santrallere dayandırılacaktır.

Petrol, tabii gaz, kömür gibi temel enerji kaynaklarının aranması çalışmalarına büyük önem ve hız verilecektir. Milli ihtiyaçlara ve cari dünya şartlarına cevap vermekten uzak olan petrol kanunu yeniden ele alınacak ve milli menfaatlarımıza aykırı düşen hükümleri değiştirilecektir.

Gerek asli enerji kaynaklarının ve gerek bu kaynaklardan enerji üreten makina ve teçhizatın azami ölçüde yerli imkânlardan temini için, aramadan işletmeye kadar bütün faaliyetler, köklü tedbirler alınmak suretiyle hızlandırılacak ve etkili hale getirilecektir.

Yeraltı kaynaklarımızın işletilmesinin devletçe tanzimi sağlanacak, bu arada stratejik nitelik taşıyan bor mineralleri hukuk kuralları çerçevesinde devletleştirilecektir.

Madenlerimizin cevher veya yarı mamul yerine işlenmiş, imal edilmiş olarak ihracı için gerekli tedbirler alınacak ve uygulanacaktır.

Maden, petrol ve öteki tabii kaynaklarımızın potansiyelinin bir an önce ve güvenilir şekilde tespiti ve geliştirilmesi için arama çalışmalarına daha büyük kaynaklar ayrılacak ve bu gibi hizmetleri gören kamu kuruluşları yeniden düzenlenecektir.

Üzerinde Türkiye'nin hakkı bulunan deniz yatağındaki ve deniz yatağı altındaki doğal kaynakların aranması, bunlara sahip çıkılması ve işletilmesi için gerekli değişiklikler yapılacaktır.”

Petrol fiyatlarındaki ani sıçrama tüm dünya ekonomisinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de büyük bir şok yaratmıştır. Türkiye'nin 1974 sonrasında tüm dünyanın sürüklendiği ekonomik bunalıma tepkisi, bu arada çok gerginleşen siyasi rekabetin yarattığı sürekli bir seçim ekonomisi atmosferi içinde, bunalımın ülke ekonomisine yansımaları ne pahasına olursa olsun ertelemeye çalışmak olmuştur. Ham petrol fiyatının dünyada üç misli arttığı bu yıllarda Türkiye'de petrol türevlerinin fiyatları pek az değiştirilmiştir. Türkiye ekonomisinin alışkın hale geldiği dış kaynak türlerinde meydana gelen tıkanmaya rağmen, ticari kredilerle ve özellikle Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM) adını taşıyan pahalı bir kısa dönemli borçlanma yöntemiyle ithalat hacmi arttırılmaya çalışılmıştır. Dünya ekonomik bunalım içinde debelenirken Türkiye ekonomisi bu yapay yöntemlerle 1975 ve 1976'da % 8 dolaylarında büyümektedir. Bu büyümenin temel niteliği, 1976 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranınının 1/3'e düşmesi ile ortaya çıkmıştır.

Bu dönem içinde görev yapan bir diğer Hükümet de TBMM'nden güvenoyu alamadığı için sadece 4,5 ay görevde kalan Sadi İrmak (17.11.1974-31.03.1975) hükümetidir. 38. Cumhuriyet Hükümeti olan bu Hükümetin programında madencilik aşığıdaki satırlarla yer almıştır.

“Sayın Üyeler; Türkiye'de hammadde ve enerji sorunu sanayileşmemizin hız kazanması ile büyük bir öncelik kazanmış bulunmaktadır. Geçtiğimiz yıl içinde dünya ölçüsünde çıkan petrol krizi ve bunun sonunda artan fiyatlar, ülkemizde enerji tüketiminin ağırlığı petrole dayandığı için, ekonomimizi de etkilemeye devam etmektedir.

Bu nedenle petrol arama faaliyetlerine hız verilecektir. Yerli petrol üretimi arttırılmaya çalışılırken, elektrik üretiminin yapısı, kömür ve hidroelektrik kaynaklara dayandırılacaktır. Kömür, jeotermal, tabii gaz, nükleer enerji gibi petrol dışındaki enerji kaynaklarımızın aranması ve geliştirilmesine ağırlık verilecektir.

Köylerin elektrikleştirilmesine plan ilkelerine göre devam edilecek ve geri kalmış yöreler köylerindeki yurttaşlarımızdan katkıda bulunmaları istenmeyecektir. Doğal kaynaklarımızın, ülkemizin kalkınması ve milletimizin refahı amaçlarına uygun olarak değerlendirilmesi Hükümetimizin temel ilkesi olacaktır. Madenlerimizin en yüksek katma değer ve milli hasıla verecek biçimde ihracı sağlanacak; madenlerin üretiminden ihracına kadar uzanan etkin bir kontrol mekanizması ilgili bakanlıkların işbirliği ile gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Petrolde fiyat artışları ile birlikte hızlanan hammadde fiyat artışları göz önünde tutularak, madenlerimizin ihracında dünya piyasalarındaki fiyat dalgalanmalarını yakından izleyecek bir satış politikası gerçekleştirilecektir.”

1970'lerin sonuna doğru ulusal tasarruflar ve yatırımlar arasındaki uçurum genişlemiştir. İthalat, durgun ihracat karşısında hızla büyümüştür. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin dengesi çarpıcı bir şekilde bozulmuştur. Bunun sonucunda bütçe açığı büyümüş ve enflasyonda hızlı bir artış olmuştur. Cari işlemler dengesi önemli ölçüde açık vermiştir. Bu açık, 1977'de GSMH'nin % 8'ine ve döviz gelirlerinin % 92'sine ulaşmıştır. Bu açıklar özel yabancı sermaye ve rezervlerle finanse edilmiştir.

Bu yıllar Türkiye'nin Milliyetçi Cephe Hükümetleri ile tanışmasına neden olmuştur. 39. Cumhuriyet, 4. Demirel Hükümeti olan 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti (31.03.1975-21.06.1977) programında;

“Elektrik enerjisi ve yakacak teminindeki dar boğazlar, kısa ve uzun vadeli müdahale ve esas itibarıyla öz kaynaklara dayalı projelerle giderilecektir. Bu meyanda, temel hidro-elektrik ve termik tesislerin yapılması hızlandırılacaktır. Nükleer santrallerin inşaatına önem ve hız verilecektir.

Türkiye'nin ithaline mecbur olduğu enerji, memleket yararlarına en uygun şartlarda temin edilecektir. Petrol boru hattı projeleri ve Irak Tabii Gaz Projesi önemle ele alınacaktır. Petrol konusundaki kamu kuruluşları bir kuruluş içinde bütünleştirilecek, petrol arama ve üretimi etkili tedbirlerle teşvik edilecektir. Önemli maden rezervlerimizin bir an önce güvenilir bir şekilde tespitine, değerlendirilmesine ve maden ihracının mümkün olduğu kadar mamul şekilde yapılmasına önem verilecektir.

Üzerinde Türkiye'nin hakkı bulunan deniz yatağındaki ve deniz yatağı altındaki tabii kaynakların aranması, bunlara sahip çıkılması ve işletilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır. Çeşitli enerji ve yakacak kaynaklarının fiyat politikası ve bunlar üzerindeki vergileme, üretim ve tüketim arasında dinamik ve geliştirici bir denge kurulacak şekilde tespit edilecektir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, bu politikayı uygulamada gerekli yetkilerle donatılacaktır. Milli ekonomiyi çok olumsuz şekilde etkileyen enerji kısıtlamalarına son vermek için gereken her tedbir alınacaktır.”

Yine aynı Hükümetin (AP-MSP-MHP-CGP Koalisyon Hükümeti) Koalisyon Protokolünde madencilik aşağıdaki şekilde yer almıştır.

“Türkiye'nin elektrik enerjisi ve yakacak teminindeki dar boğazlar, kısa ve uzun vadeli müdahale ve esas itibarıyla öz kaynaklara dayalı projeler ile giderilecektir. Bu meyanda, temel hidro-elektrik ve termik tesislerin yapılması hızlandırılacaktır. Nükleer santrallerin inşaatına önem ve hız verilecektir.

Türkiye'nin ithaline mecbur olduğu enerji, memleket yararlarına en uygun şartlarda temin edilecektir. Boru hattı projeleri ve Irak Tabii Gaz Projesi önemle ele alınacaktır. Petrol arama ve üretimi etkili tedbirlerle teşvik edilecektir.

Üzerinde Türkiye'nin hakkı bulunan deniz yatağındaki ve deniz yatağı altındaki tabii kaynakların aranması, bunlara sahip çıkılması ve işletilmesi için gerekli tedbirler

alınacaktır. Çeşitli enerji ve yakacak kaynaklarının fiyat politikası ve bunlar üzerindeki vergileme, üretim ve tüketim arasında dinamik ve geliştirici bir denge kurulacak şekilde tespit edilecektir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, bu politikayı uygulamada gerekli yetkilerle donatılacaktır. Milli ekonomiyi çok olumsuz şekilde etkileyen enerji kısıtlamalarına son vermek için gereken her tedbir alınacaktır.”

1977 yılının Haziran ayında erken seçimlere gidilmiştir. Çok gergin bir hava içinde yürütülen seçimlerde CHP % 41 oy oranı ile 213 milletvekili kazanmasına karşın TBMM'de salt çoğunluk olan 226 sayısının altında kalmıştır. Oy oranını arttıran AP 189 üyelik, MHP ise 16 üyelik kazanmıştır. Milletvekili sayısı 24'e düşen MSP oy kaybetmiş, DP ise 1 milletvekili çıkarabilmiştir. Koalisyon kurma çalışmalarında sonuç alamayan Ecevit, kamuoyunun baskısı ve Cumhurbaşkanı Korutürk'ün onayıyla bir azınlık hükümeti kurma deneyinde bulunmuş ancak güvenoyu alamamıştır. Bu dönemde Ecevit'in kurduğu azınlık hükümeti (21.06.1977-21.07.1977) sadece bir ay görevde kalabilmiştir. Bu hükümetin programında;

“Enerji Türkiye'nin en önemli sorunlarından biridir. Suya ve kömüre dayanan enerji santrallerinin yapımındaki olağanüstü gecikmelere son verilecek, bunların kısa sürede birbiri ardından devreye girmeleri sağlanacaktır. Öylece Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığı hızla azaltılacaktır. Bu sağlanıncaya kadar, geçici ivedi önlemlerle sanayimizin enerji açığını kapatmak üzere her çaba gösterilecektir. Bugün açıklayabilecek durumdayım ki, şimdiden bu konuda bazı olumlu sonuçlar alınmaya başlamıştır. O arada, elektriğin ve doğal gazın komşu ülkelerden karşılıklı yarar ilişkileri çerçevesinde ve ivedi gereksinimlerimizi karşılayacak düzeyde sağlanması için gerekli girişimler derhal yapılacaktır.

Yeterli enerjinin kendi kaynaklarımızdan sağlanmasını hızlandırmak üzere bir ulusal enerji planı uygulanacaktır. Bu arada başlamış veya programa alınmış, fakat sürüncemede bırakılmış hidrolik enerji santrallerinin biran önce bitirilmeleri için her çaba gösterilecektir. Yeni projelerin hazırlanması, hızlandırılırken, yerel su kaynaklarının da küçük santrallerle yaygın enerji üretimine katkısı hızlı bir program içinde sağlanacaktır. Termik santral projelerinin yapımı hızlandırılarak, kömür sorunları derhal çözülecektir.

Bunların yanı sıra nükleer enerji santrallerinin hazırlığı ve yapımı hızlandırılacaktır. Enerjinin, özellikle elektrik enerjisinin dağılımında ve sınıileşme için değerlendirilmesinde bölgeler ve yöreler arası adalet gözetilecektir.

Gelişmeyi köylüden başlatmaya ve sınıileşmeyi köye kadar ulaştırmaya kararlı olan Hükümetimiz, köylerin kısa sürede elektriğe kavuşması için gerekli çalışmaları yaparken, elektriğin tarımda, hayvancılıkta ve köylerde kurulacak sanayilerde değerlendirilmesini Devlet desteğiyle özendirilecektir. Bir yandan enerji üretimi hızlandırılırken, bir yandan da yakma kayıplarını azaltıcı ve enerji tasarrufunu arttırıcı önlemler alınacaktır. Bu önlemler, gelişmeyi ve sınıileşmeyi kısıcı değil, hızlandırıcı yönde olacaktır.

Yeraltı kaynakları bakımından Türkiye'nin geniş olanakları bulunmakla birlikte bu olanaklar şimdiye kadar yeterince değerlendirilmemiştir. Yer yer özel sektör eliyle yapılan değerlendirmeler de çok yetersiz düzeyde kalmaktadır ve kaynak ısrafına yol açmaktadır. Hükümetimiz yeraltı kaynaklarının bütün yurttan süratle ve ulusal yarara en uygun biçimde değerlendirilmesine büyük önem verecektir. Böylelikle tümüyle Türkiye'nin, özellikle bazı geri kalmış yörelerimizin gelişmesine hız katılmış olacaktır. Madenlerin öncelikle ulusal sanayimizde değerlendirilmesi ve işlenmiş olarak ihracı için gerekli yatırımlar hızla yapılacaktır. O yoldan döviz gelirimiz artacağı gibi ülkemizde yeni çalışma alanları da çoğalmış olacaktır.

Özellikle taş kömürü, linyit, petrol, demir, fosfat, tuz ve benzeri maddelerin üretiminin artırılması için gereken çabalar gösterilecektir. Yeraltı kaynaklarının değerlendirilmesinde, Türkiye'nin ulusal teknolojisi ve sınıil olanakları ve teknik hizmetleri geliştirilecektir. Yeraltı

kaynaklarının aranıp saptanmasıyla ve işletilip pazarlanmasıyla ilgili kamu kuruluşlarının verimli işbirliği ve etkin çalışması sağlanacaktır.”

.....

“Doğu ve Güney Doğu Anadolu'nun madencilik, hayvancılık, tarım ve tarımsal sanayi alanlarındaki olanaklarıyla birlikte komşu ülkelerce sağlanan pazar olanakları da azami ölçüde değerlendirilerek, hem ülkemizdeki bölgelerarası dengesizlik giderilmiş hem de tümüyle Türkiye'nin gelişmesine büyük hız katılmış olacaktır.”

Güvenoyu alamayan Ecevit Hükümetinin ardından hükümeti kurmakla görevlendirilen Demirel bir AP-MSP-MHP hükümeti (21.07.1977-05.01.1978) kurmayı başarmıştır. 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak adlandırılan bu hükümet döneminde devlet içinde MHP ve MSP kadrolaşması hızla artmıştır. 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti programında madencilikle ilgili aşağıdaki satırlar bulunmaktadır.

“Artan petrol ihtiyacımızı, milli kaynaklarımızdan karşılamak için karlarımızda ve denizlerde geniş ölçüde petrol arama seferberliğine gireceğiz. Yeni rafineriler inşa ederek, gereksiz döviz harcamasını önleyeceğiz ve yurda döviz sağlayacağız. Gerçekleştirdiğimiz petrol-boru hattının yanı sıra, tabii gaz projesinin gerçekleşmesine gayret edeceğiz.”

Maden rezervlerimizin en iyi şekilde değerlendirilmesi tedbirlerini alacağız. Hükümetimiz, ilk hamlede, elektrik enerjisi üretimini 20 milyar kilovattan, 35 milyar kilovattaya çıkaracaktır. Hedef, 100 milyar kilovattadır. Demir-çelik üretimini 3 milyon tondan 10 milyon tona çıkaracaktır, hedef 30 milyon tondur. Çimento üretimini 15 milyon tondan 25 milyon tona çıkaracaktır, hedef 50 milyon tondur.”

.....

“Çalışma şartları geniş ölçüde insan sağlığına ve hayatına zarar veren yeraltı kömür işletmeleri gibi işyerlerinde çalışanların 20 yılda emekli olmaları sağlanacaktır.”

2. Milliyetçi Cephe Hükümeti Koalisyon Protokolünde madencilik sektörü;

“Türkiye'yi çağdaş ve ileri bir sanayi ülkesi haline getirmek kararındayız. Sanayileşme hareketinin; memleketin bölgeleri arasında dengeli bir şekilde yayılması, rekabet gücü kazanması ve başta yeni istihdam imkânlarının geliştirilmesi ile işsizliğin önlenmesi olmak üzere, sanayileşmenin getireceği nimetlerin, her bakımdan adilane bir şekilde dağılmasını sağlayacağız.”

.....

“Elektrik enerjisi üretimini, ilk hamlede 20 milyar kilovatsaatten, 35 milyar kilovatsaate çıkarıyoruz. Hedef, 100 milyar kilovatsaattir.”

Demir - Çelik üretimini 3 milyon tondan 10 milyon tona çıkarıyoruz. Hedef, 25 milyon tondur.

Kömür üretimini, 10 milyon tondan 30 milyon tona çıkarıyoruz. Hedef, 100 milyon tondur. Çimento üretimini 15 milyon tondan 25 milyon tona çıkarıyoruz. Hedef, 50 milyon tondur. Gübre üretimini, 2 milyon tondan 10 milyon tona çıkarıyoruz. Hedef, 20 milyon tondur. Artan petrol ihtiyacımızı, milli kaynaklarımızdan karşılamak için yurt ölçüsünde petrol arama seferberliğine gireceğiz.”

.....

“Basında çalışanların emeklilik hakkını 25 yıldan 20 yıla indireceğiz. Fikir ve sanat hayatını teşvik ederek, telif haklarında vergi muafiyeti sınırını yükselteceğiz. Sanatçıların emekliliğini müesseseleştireceğiz.”

Çalışma ortamı geniş ölçüde insan sağlığına ve hayatına zarar veren yer altı kömür işletmeleri gibi işyerlerinde çalışanların emeklilik süresi 20 yıla indirilecektir.”

ifadeleri ile yer almıştır. Bu yılların hemen ardından dikkati çeken en önemli durum bazı madenlerin devletleştirilmesi girişimidir. 14 Ekim 1978 tarihinde yürürlüğe giren 2172 sayılı yasa ile “devletçe işletilecek madenler” ve “kamulaştırma” ile devir alınacak madenler için esaslar saptanmıştır. Buna göre; “belirli bölgelerde belirli cins madenlerin devletçe aranmasına bu madenlerle ilgili olarak daha önce gerçek kişilerce özel hukuk tüzel kişilerine verilmiş arama ruhsatnameleri ve işletme haklarının geri alınmasına karar vermeye Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır.”¹⁹

Bakanlar Kurulu yasa ile elde ettiği yetkilere dayanarak, bir bölgede bor tuzlarının, on bir bölgede linyit ve asfaltitlerin, dokuz bölgede demirlerin devletçe aranması, işletilmesi ve bu madenlerle ilgili daha önce verilmiş arama ve işletme haklarının geri alınmasına ilişkin kararname çıkarılmıştır.²⁰ Ancak bu dönemde yaşanan genel ekonomik bunalımın da etkisiyle gerekli teknik ve finansman yönünden hazırlıklar yapılmadığından dolayı önemli üretim düşüşleri görülmüştür.²¹

Türkiye’de 1960’lı yıllarda uygulamaya konulan planlı gelişme politikası, teorik anlamda doğal kaynaklara öncelik vermiştir. Bu, ülkede, uygulamaya konulan ithal ikameci sanayileşme politikalar ile uygunluk taşımaktadır. Ancak, azgelişmiş ülkelerde uygulamaya çalışılan bu politika, gelişmiş kapitalist ülkelerde uygulanan politikaların kötü birer karikatüründen öteye geçememiştir.²²

Madencilik sektöründe üretimin artırılmasında iki amaç hedeflenmiştir. Bunlardan birincisi, maden kaynaklarından en üst düzeyde yararlanarak iç talebin karşılanması, ikincisi ise olanak ölçüsünde işlenmiş madenlerin dış satımını sağlamak ve ekonominin dış kaynak gereksinimlerine katkıda bulunmaktır.²³

Bu anlamda, sektörde üretim özellikle birincil enerji kaynakları ve bor tuzlarının üretimi noktasında artış göstermesine karşın, Beş Yıllık Planlarda hedeflenen değerler (1. BYKP hariç) tutturulamamıştır. Üçüncü ve Dördüncü planlarda sektöre ilişkin idari, yasal ve mali yönden düzenlemelere gidilmesi öngörülmüş, ancak sonuçta hedeflere ulaşılamamış, gerçekleştirmeler hedefin altında kalmıştır.²⁴

2172 Sayılı yasa ile “devletçe işletilecek madenler” ve “kamulaştırma” ile devir alınacak madenler için esasları düzenleyen 42. Cumhuriyet ve 3. Ecevit Hükümeti’nin (05.01.1978-12.11.1979) ETK Bakanı Deniz Baykal’dır. Hükümet programında madencilik;

¹⁹ TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu “1923-1980 Döneminde Ülkemizde Planlar ve Madencilik Sektörü” s.387

²⁰ A.g.k

²¹ Kepenek Yakup, “Madencilik Ekonomideki Yeri” 12. Türkiye Madencilik, Bilimsel ve Teknik Kongresi, TMMOB MMO Yayını Ankara 1991, s.539

²² Aytekin Adil, madencilik Sektöründe Küreselleşme, TODAİE Uzmanlık Tezi, 2002, Ankara

²³ Kepenek Yakup, “Madencilik Ekonomideki Yeri” 12. Türkiye Madencilik, Bilimsel ve Teknik Kongresi, TMMOB MMO Yayını Ankara 1991, s.538

²⁴ Kırşan H.İbrahim, Madencilik Sektöründe Yeniden Yapılanma, s.12

“Gelişmenin ve sanayileşmenin temel gereği olan yeterli enerji üretimi, günümüzde büyük önem ve ivedilik kazanmıştır. Bu nedenle, Hükümetimiz, enerji yatırımlarına öncelikle yönelecektir. Suya ve kömüre dayanan enerji santrallerinin yapımındaki olağanüstü gecikmelere son verilerek, bunların kısa sürede birbiri ardından devreye girmeleri sağlanacaktır. Öylece Türkiye'nin enerji açığı ve enerjide dışa bağımlılığı giderek azaltılacaktır. Bu sağlanıncaya kadar, geçici ivedi önlemlerle sanayimizin enerji açığını kapatmak üzere her çaba gösterilecektir.

Bu amaçlarla bir ulusal enerji planı uygulanacaktır. Büyük hidrolik enerji santralleri yapımı hızlandırılır ve yenilerine başlanırken, yerel su kaynaklarının da küçük santrallerle yaygın enerji üretimine katkısı bir program içinde sağlanacaktır. Termik santral projeleri ile ilgili kömür sorunları derhal çözülecektir. Bunların yanısıra nükleer enerji santralleri ile ilgili çalışmalar sürdürülecektir. Enerjinin dağılımında ve sanayileşme için değerlendirilmesinde bölgeler ve yöreler arası adalet gözetilecektir. Bir yandan enerji üretimi hızlandırılırken, bir yandan da yakma kayıplarını azaltıcı ve enerji tasarrufunu artırıcı önlemler alınacaktır. Bu önlemler, gelişmeyi ve sanayileşmeyi kısıtıcı değil hızlandırıcı yönde olacaktır.

Yeraltı kaynakları bakımından Türkiye'nin geniş olanakları bulunmakla birlikte, bu olanaklar şimdiye kadar yeterince değerlendirilmemiştir. Yer yer özel kesim eliyle yapılan değerlendirmeler de çok yetersiz düzeyde kalmaktadır ve kaynak israfına yol açmaktadır. Hükümetimiz, yeraltı kaynaklarının bütün yurtta ulusal yararlar için en uygun biçimde değerlendirilmesine büyük önem verecektir.

Enerji ve sanayideki atılımlar doğrultusunda hammadde girdilerinin büyük ölçüde ülke doğal kaynaklarından verimli ve güvenilir bir şekilde sağlanabilmesi için öncelikle önemli linyit yatakları ile demir cevheri ve bor tuzları kamu kuruluşlarınca işletilecektir. Madenlerimizin ulusal sanayimizde değerlendirilmesi ve işlenmiş olarak ihracı için gerekli yatırımlar kısa sürede gerçekleştirilecektir. O yoldan döviz gelirimiz artacağı gibi, ülkemizde yeni çalışma alanları da açılmış olacaktır. .

Özellikle petrol, taşkömürü, linyit, demir, fosfat, tuz ve benzeri maddelerin üretiminin artırılması için gereken çabalar ve son zamanlarda beliren tuz sıkıntısının en kısa zamanda giderilmesi için yatırımlar genişletilerek hızlandırılacaktır. Bu gibi doğal kaynaklarımız gereğince değerlendirilirken ulusumuzun kendi sınıai olanaklarından ve teknik gücünden yararlanılmasına özen gösterilecektir.

Çok amaçlı Güneydoğu Anadolu projesi geliştirilerek hızlandırılacaktır. Bu proje çerçevesinde kurulacak barajlardan tünel ve kanal şebekelerinden yararlanılarak yapılacak sulama sonucu Güneydoğu'da geniş ve bereketli tarım alanları oluşturulacağı gibi, enerji üretimine büyük katkısı bulunan bu yöremiz kısa sürede canlı bir sanayi bölgesi durumuna da gelecek ve Türkiye'nin gelişme düzeyini yükseltici ve ekonomik coğrafyasını değiştirici bir güce erişecektir.

Petrol Yasası yeniden ele alınarak günümüz koşullarına ve ulusal yararımızla aykırı hükümleri değiştirilecektir. Maden Yasası yeraltı kaynaklarımızı Anayasanın 130 ncu maddesine uygun bir anlayışla ulusal yararlar doğrultusunda değerlendirme olanağı sağlayacak biçimde gerçekleştirilecektir. Temel madenlerimizin ve tüm doğal kaynaklarımızın biran önce ve güvenilir şekilde saptanması ve değerlendirilmesi için arama çalışmalarına daha büyük kaynaklar ayrılacaktır. Enerji üreten makine ve donatımın geniş ölçüde yerli olanaklarla sağlanması için köklü önlemler alınacaktır.”

.....

“Doğu ve Güneydoğu Anadolunun, başta hayvancılık olmak üzere, madencilik, tarım ve tarımsal sanayi alanlarındaki olanakları da komşu ülkelerle yakın işbirliği yapılarak değerlendirilecektir.”

söylemi ile yer almıştır. Devletleştirme girişimine, 14 Ekim 1979 daki seçimlerden sonra tamamlanamadan son verilmiştir. Arama ruhsatları ve işletme hakları geri alınan maden

işletmelerine bu hakların yeniden verilmesi ile ilgili 1980 yılında bir kararname çıkmışsa da, bu karar Danıştay'ca iptal edilmiştir. Bu uygulamalar dönemin 4. Demirel Hükümeti (12.11.1979-12.09.1980) programında yer almamış, madencilik sadece aşağıda belirtilen satırlarda kalmıştır.²⁵

“Ülkenin bugün karşılaştığı ve ödemeler dengesini sarsan petrol meselesi, önümüzdeki yıllarda daha büyük boyutlara ulaşacaktır. Türkiye her çareye başvurarak denizde, karada petrol aramaya koyulmak, her kaynaktan faydalanmak ve mutlaka petrol bulmak mecburiyetindedir.”

.....

“Madenlerin en ileri ölçüde işletilmesi sağlanacaktır.”

1980'den günümüze Türkiye'de önemli yapısal-toplumsal dönüşümler gerçekleştirilmiştir. Günlük yaşantımızı ve çalışma yaşamını tepeden tırnağa değiştiren tüm bu değişiklikler, daha sonraki yıllarda sık sık telaffuz edilecek olan “küreselleşme” olgusunun ülkemizdeki ilk yansımalarındandır. Türkiye'de, 1980'li yıllar ile başlayan değişim ve yeniden yapılanma süreci esas olarak, 24 Ocak kararları ile uygulamaya konulmuş ve 12 Eylül darbesinin hazırlamış olduğu koşullar içerisinde fiilen yaşama geçirilmiştir.

24 Ocak kararları ile getirilmek istenen, ekonomik sistemin 1970'li yılların başlarında içine girmiş olduğu krizden çıkışın çaresi olarak kabul gören yeni-liberal politikaların Türkiye'de uygulanmasıdır. Ancak, 1980 yılının siyasal ve toplumsal yapısı içerisinde, tüm toplum kesimlerindeki politik duyarlılık, sermaye dışı toplum kesimleri için birçok kazanımın geri alınmasını ifade eden, yeni-liberal politikaların yaşama geçirilmesini engellemiştir.

Bu nedenle, 24 Ocak kararlarının üzerinden henüz sekiz ay geçmişken, 12 Eylül darbesi gelmiştir. 12 Eylül darbesi ile birlikte, başta sendikal hareket olmak üzere tüm toplumsal muhalefet en sert biçimde baskı altına alınmış, sendikalar kapatılmış ve toplumsal muhalefete öncülük yapan kişi ve kuruluşlar sindirilmiştir.

Turgut Özal'ın mimarlığını yaptığı 24 Ocak 1980 tarihli istikrar(!) programı daha sonraki yıllara damgasını vuracaktır. İlk olarak 24 Ocak programında yer alan boyutlarıyla devalüasyon, KİT zamları ve fiyat denetimlerinin kaldırılması gibi “şok tedavi” öğelerinin devreye sokulmuştur. Bu durum; 1977 yılından beri IMF tarafından Türkiye Cumhuriyetlerinden istediği nicel boyutları fazlasıyla aşmış olduğunu; yani istenenden fazlasının verilmiş olduğu gerçeğidir.

1980 sonrası dönemde Madencilik Sektörü iki önemli gelişmenin etkisinde kalmıştır. Bunlardan birincisi; 1980'li yıllarda uygulamaya konulan Yeni Dünya Düzeni politikaları (özellikle, kamu kesiminde yaşanan özelleştirmeler), diğeri ise çevreyle ilişkin çıkan yeni Yasa ve Yönetmelikler ile birlikte Madencilik Sektörü üzerinde gelişen kamuoyu baskısıdır.

²⁵ Aytekin Adil, Madencilik Sektöründe Küreselleşme, TODAİE Uzmanlık Tezi, 2002, Ankara

Dünya Bankası, 1980 yılının başına kadar sadece KİT'lerin oluşturulması için kredi açmakta kalmıyor, aynı zamanda işletme kredisi veriyordu. O tarihten sonra 180 derecelik bir sapma olmuş, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Finans Örgütleri vb. gibi uluslararası finans merkezleri KİT'leri satma ve tasfiye etme koşuluyla kredi vermeye başlamıştır. Bu durumdan en fazla etkilenen kamu kurumları da madencilik sektöründe faaliyet gösteren KİT'lerdir.

Bu dönemde madencilik sektöründe faaliyet gösteren özel sektörün sabit sermaye yatırımlarındaki payı beklenildiği gibi artmamıştır. 1982-83 yıllarında % 0.6 olan pay 1983-84 döneminde % 1,1'e çıkmasına karşın, bu artış sürekli olmamış ve 1989 yılı hariç (altın madenciliği nedeniyle 1989 da miktar % 5,3 e kadar çıkmıştır) % 1,1 ile 1,5 arasında oynamıştır. Özel kesimde bu gelişme gözlenirken kamu kesiminde ise özelleştirme politikalarının en çarpıcı örnekleri yaşanmıştır.²⁶

Tablo 6: GSMH İçinde Madencilik Sektörü (1987 cari fiyatları ile milyar TL)²⁷

Yıllar	GSMH İçindeki Değeri	Sektör Payı %	Toplam GSMH	Yıllar	GSMH İçindeki Değeri	Sektör Payı %	Toplam GSMH
1980	1031	2,03	50870	1990	1550	1,83	84592
1981	1108	2,08	53317	1991	1620	1,91	84887
1982	1112	2,02	54963	1992	1624	1,80	90323
1983	1089	1,90	57279	1993	1521	1,53	99677
1984	1127	1,84	61350	1994	1642	1,79	91733
1985	1258	1,97	63989	1995	1529	1,54	99028
1986	1439	2,11	68315	1996	1565	1,48	106080
1987	1475	1,97	75019	1997	1639	1,43	114874
1988	1407	1,85	76108	1998	1792	1,50	119303
1989	1590	2,06	77347	1999	1662	1,49	111684

Bu dönemin ilk Hükümeti Bülent Ulusu Hükümetinin (20.09.1980-13.12.1983) programında madencilik;

"Enerji yetersizliği bütün ülkelerin olduğu gibi Türkiye'mizin de önde gelen sorunlarından biridir. Ülkemiz petrol ihtiyacının büyük bir kısmını dost ve komşu ülkelerden karşılanmasına çalışmakla beraber bilinen petrol kaynaklarının geliştirilmesi ve yeni rezervlerin araştırılması Hükümetimizin önde gelen gayretlerinden birini teşkil edecektir.

- Yurdumuzda geniş linyit kömürü kaynaklarının bulunması, petrol tüketiminin önemli bir alternatifini teşkil etmektedir. Gerek petrol, gerekse kömür rezervlerimizin araştırılması, işletilmesi ve yurt hizmetine arz edilmesi için kamu kuruluşlarının ve özel kesimin teşebbüs ve yatırım gücünden olduğu kadar gerektiğinde yurt dışı imkanlardan da ülkemiz menfaatlerine en uygun şekilde yararlanılacaktır.

- Sanayi, ulaştırma ve yakacak ihtiyaçları açısından temel sorun olduğunun idraki içinde petrol ve kömürün zamanında sağlanması ve ihtiyaç yerlerine ulaştırılmasına azami dikkat ve emek sarfedilecektir.

²⁶ Aytekin Adil, madencilik Sektöründe Küreselleşme, TODAİE Uzmanlık Tezi, 2002, Ankara

²⁷ Temel Ekonomik Göstergeler 1997 Ocak, DPT Yayınları, Ankara 1997 s.13 ve Türkiye İstatistik Yıllığı 1999, DİE Yayınları, Ankara 2000,s.630 daki tablolardan derlenmiştir.

- Türkiye'mizde önemli su kaynaklarının bulunması yurdumuz için büyük bir talihtir. Bu kaynaklardan enerji üretimi, sulama ve diğer ihtiyaçlar için yararlanmak üzere programlanmış ve ele alınmış büyük altyapı projelerinin gecikmeden gerçekleştirilmesine gayret sarf edilecektir.
- Geleceğin enerji yükünün büyük payını alacağında şüphe olmayan nükleer santraller kurulması konusunda yapılmış teşebbüslerin ve bugüne kadar sarf edilmiş gayretlerin sonuçlandırılmasında çalışılacaktır.
- Yurdumuz ekonomisinde önemli bir payı alabilecek madenlerin süratle işletmeye açılabilmesi için arama, üretim ve değerlendirmede her imkândan yararlanılacaktır.”

satırları ile yer almıştır. Askeri darbenin hükümeti gözüyle bakılan bu hükümetin ardından, Türkiye Madencilik Sektörü içinde bulunduğu krizden çıkarak gelişebilmesinin tek koşulu özelleştirme politikaları gösterilmiş ve bu kapsamda tartışmaların özelleştirme üzerinde yoğunlaşması sonucunda da sektör ile ilgili sağlıklı politikaların oluşturulması engellenmiştir.

17.03.1984 tarih ve 2983 sayılı “Tasarrufları Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkındaki Kanun” ile Türkiye’de başlayan özelleştirme çalışmalarının sonucunda madencilik sektörü başta olmak üzere çimento sektörü de dahil KİT’lerde önemli bir mülkiyet devri gerçekleştirmek üzere çalışmalar başlatılmıştır.

Dönemin bir diğer özelliği de yukarıda anılan felsefeye uygun bir genel gerekçeyle yürürlüğe konan 3213 sayılı Maden Kanunu’nun, 1985 yılında yürürlüğe girmesidir.

Doğal kaynaklarımızdan ulusal gelire akan katkının cılız kalışının tarih içindeki pek çok nedeni mevcuttur. Ancak bu nedenlerin başında maden kanunları gelmektedir. Maadin Nizamnamesi, 85 yıl yürürlükte kalmış; 6309 sayılı Maden kanunu ile 30 yıl idare edilmiştir. 6309 sayılı kanun; Anayasamıza uymayan, ulusal çıkarlara aykırı olan, doğal kaynaklarımızı özel kesime ücretsiz tahsis eden, sermaye yatırılması yerine sermayeci yetiştiren, maden cevheri ve mamulleri yerine saha istifi ve spekülasyon ticareti geliştiren bir yapıda olmuştur. 1985 yılında yürürlüğe konulan 3213 sayılı bahsedilen bu yapıyı kaldırmadığı gibi, sermaye açısından daha da geliştirmiştir.

Bu yıllar yeni-liberal politikaların Türkiye’de uygulayıcısı olan Özal Hükümetlerine şahit olacaktır. 45 Cumhuriyet Hükümeti olan 1. Özal Hükümeti (13.12.1983-21.12.1987) programında madencilik sektöründen aşağıdaki satırlarla bahsedilmiştir.

“Bütün milletin istifadesine açık olabilecek orman, su, maden, enerji gibi sahalar devletin varlığı olarak düşünölmelidir. Bahis konusu tabii kaynakların mülkiyeti devlet tasarrufunda olmakla beraber, geliştirme ve işletme hakları devletin koyacağı esaslar içinde fertlere veya fertlerin bir arada kuracağı teşebbüslere bırakılabilir.”

.....

“Enerji ve maden konularında gelişmenin hızlanması için fertlere ve fertlerin meydana getireceği kuruluşlara, Devletin tespit edeceği esaslar dahilinde yatırım ve işletme hakkı verilecektir.”

.....

“Sayın milletvekilleri, MADENCİLİK, sanayi sektörü hasılamızda % 10, gayri safi milli hasılada % 2, ihracatımızda % 5 civarında paya sahiptir. Arama, işletme ve metalurji sanayi bakımından, ölkemiz madenciliğine tam anlamıyla kamu sektörü hakimdir. Maden üretiminin gayri safi milli hasıla ve ihracatımız içinde, çok düşük bir payı olması yanında, gerçek potansiyelin tespiti yönünden aramaların yeterli seviyede olduğunu, işletmelerin

verimli çalıştığını ifade etmek de mümkün değildir. Bu genel tespitlerin ışığında, madencikte bu güne kadar takip edilen politikanın yetersiz olduğu, konuya yaklaşımda ve uygulamada değişiklikler yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Hedefimiz bazı madenlerde, yurt içi ihtiyacının emniyetli, yeterli ve ekonomik seviyede karşılanması ile birlikte, özellikle maden ihracatının süratle bugünkü seviyenin üstüne çıkmasını sağlamaktır.

Unutmamak gerekir ki, yeraltı tabii zenginlikleri ancak milletimizin istifadesine sunulduğu takdirde bir değer taşır. Aynı derecede önemli bir husus ise maden kaynaklarının zamanında değerlendirilmesinin konunun esasını teşkil etmesidir. Bunun başlıca iki sebebi vardır. Birincisi teknolojik gelişmeler sonucu daha önce kullanılan bazı maden ve malzemelerin yenileriyle ikame edilmesi, ikincisi ise dünyanın başka yerlerinde yeni rezervlerin bulunması halinde rakiplerin çoğalmasındır.

İhracata dönük madencilik yatırımları büyük ölçüde sermaye, ileri teknoloji ve güçlü dış pazarlama gerektirmektedir. Bu üç unsurun, projenin özelliğine göre kamu sektörü, özel sektör ve dış yatırımcıların iştirakiyle ortaklıklar kurulmasını faydalı buluyoruz.

Yerli ve yabancı yatırımcıların uzun vadede güvenli bir yatırım ortamına kavuşabilmeleri için tedbirlerin alınması şarttır. 6309 sayılı Maden Kanununun tadil edilerek maden arama ve işletmesini kolaylaştıracak bir yapıya kavuşturulmasını, Devletçe işletilecek madenlerin gözden geçirilmesini zorunlu görüyoruz. Maden üretimini ve ihracatını en yüksek seviyeye çıkarmaya, maden ve petrol arama ve işletmesinde yerli, yabancı her çeşit imkandan en iyi şekilde faydalanmaya kararlıyız.”

Bunun sonucunda KİT'lerin yapıları bozulmuş, üretimi artırmak için yapılması gereken yatırımlar (sermaye, teknoloji, kalifiye eleman vb.) yapılmamıştır. 1985-1990 yılları arasında sanayi kesiminde yer alan KİT'lerde sermaye aşınması ortalama % 30 iken bu oran sektörde % 56'ya çıkmıştır. Olumsuz yönde ilerleyen bu “gelişme” GSMH tablolarından da açıkça kendini göstermiştir. 1987 üretici fiyatlarıyla 1980-81 yıllarında sektörün payı % 2,08 iken 1999'da bu oran % 1,49'lara kadar gerilemiştir.²⁸

2. Özal Hükümeti (21.12.1987-09.11.1989) programında madencilikle ilgili;

“Bütün milletin istifadesine açık olabilecek orman, su, maden, enerji gibi tabii kaynaklar milletin varlığı olarak düşünülmalıdır. Bahis konusu tabii kaynaklar, geliştirme ve işletme hakları devletin koyacağı esaslar içinde mümkün olabilir. hür teşebbüsü meydana getiren ferdi işletmeler, kooperatif ve şirketler sisteminin temel uygulama araçlarıdır.”

.....

“Madencilik; Sanayi sektörü içinde % 7.5, GSMH' da % 2.3 ve ihracatımızda % 3 civarında paya sahiptir.

İhracata dönük madencilik yatırımları büyük ölçüde sermaye, ileri teknoloji ve güçlü dış pazarlama gerektirmektedir. Bu üç unsurun makul ve gerçekçi bir şekilde bir araya getirilebilmesi için projenin özelliğine göre kamu sektörü, özel sektör ve dış yatırımcıların iştirakiyle ortaklıklar kurulmasını faydalı buluyoruz.

Yerli ve yabancı yatırımcıların uzun vadede güvenli bir yatırım ortamına kavuşabilmeleri için gerekli tedbirler alınmış, Maden Kanununda değişiklik yapılmıştır. Maden üretimini ve ihracatını en yüksek seviyeye çıkarmaya, maden ve petrol arama ve işletmesinde yerli - yabancı her çeşit imkandan en iyi şekilde faydalanmaya devam etmekte kararlıyız.”

ifadelerine yer verilmiştir. 1989 yılında büyüme hızının konjonktürel olarak düşük olması ile birlikte, tarım sektöründen elde edilen gelirdeki artış ve uygulanan bazı tedbirler sonucunda 1990 yılında reel GSMH artış hızı % 9,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu denli

²⁸ Aytekin Adil, madencilik Sektöründe Küreselleşme, TODAİE Uzmanlık Tezi, 2002, Ankara

yüksek büyüme hızının yanısıra, aynı yıl Körfez Krizi'nin de etkisiyle Ekim 1990'da petrolün varilinin 15 dolardan 31 dolara çıkması, ithalatı önemli ölçüde artırmıştır.

Körfez savaşının olumsuz etkileri sonucunda 1991 yılında büyüme hızında bir yavaşlama görülmüştür. Bu yıl reel GSMH büyüme hızı 1990 yılına göre çok büyük bir düşme kaydederek % 0,3 oranında gerçekleşmiştir. Körfez krizi Ortadoğu ülkelerine yapılan nakliye faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir.

Özal Hükümetlerinin bir uzantısı olarak göreve gelen Yıldırım Akbulut Hükümeti programında madenciliğin esamesi bile okunmazken sadece 5 ay iktidarda kalan 48. Cumhuriyet, 1. Mesut Yılmaz Hükümeti (23.06.1991-20.11.1991) programında madencilik aşağıdaki satırlarla anılmıştır.

“Bütün milletin istifadesine açık olabilecek orman, su, maden, enerji gibi kaynaklar milletin varlığı olarak düşünülmelidir.”

.....

“Anavatan Partisi Hükümetlerinin bugüne kadar maden ve madencilik konularına verdiği önem malumunuzdur. Ülkemizin maden potansiyelinin hızla ortaya çıkarılmasını, madencilik sektörünün modern ve etkin bir yapıya kavuşturularak potansiyelin en iyi şekilde değerlendirilmesini, işletilmesini ve pazarlanmasını sağlamak amacı ile Anavatan Partisi Hükümetlerinin almış olduğu tedbirleri ve teşvikleri daha da geliştirmek hedefimiz olmaktadır. Özel sektör bu sahada daha da teşvik edilecektir. Devletleştirilmiş bulunan madenlerin iadesi veya özelleştirilmesi sağlanacaktır. Yerli petrol aramalarına daha büyük kaynak ayrılacaktır.”

Bu döneme ilişkin sermayenin; rant ekonomisini ve ithalatı tercih etmesi; siyasilerin KİT'leri ekonomik ve siyasi arpalık olarak görmesi, Türkiye'nin çelişkileri olmuş ve bu durum ülkeyi siyasi istikrarsızlık içerisinde borç batağına götürmüştür. Bu yıllara ait bir istatistiki bilgide, Türkiye, gelir dağılımındaki adaletsizlik açısından dünyadaki ilk beş ülke arasında olmuştur. Buna göre nüfusun en zengin % 20'sinin toplam gelirdeki payı % 55.9'iken, en fakir % 20'nin toplam gelirden aldığı pay % 5.0'dır. Buna bağlı olarak bütçenin yaklaşık % 50 iç ve dış borç ödemelerine ayrılmaktadır. Özel sektör sanayinde faaliyet dışı gelirlerin net bilânço kârı içindeki payı yaklaşık % 50'ye çıkmıştır.

Bu yıllara ait bir diğer çarpıcı gelişme de kömüre dayalı termik santralleridir. 1980-1990 arasında planlanan termik santrallerin tamamlanması ile birlikte linyit ve elektrik üretiminde önemli ölçüde artışlar sağlanmış, ancak 1990'lı yıllarda önemli bir gelişme yaşamadığı gibi o yapılan termik santraller ile birlikte kömür sahaları da özelleştirme kapsamına alınmıştır. Kamu madenciliğindeki olumsuz gelişmelerin yanında, özel sektöre dayalı mermer, seramik, cam, çimento ve endüstriyel hammaddeler sektörlerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır.²⁹

Böyle bir dönemde yıllar sonra tekrar iktidara gelen Süleyman Demirel Başbakanlığında 7. Demirel Hükümeti (21.11.1991-25.06.1993) kurulmuş olup, Hükümet programında madencilik sadece aşağıdaki cümle ile yer bulmuştur.

²⁹ Arioğlu Ergin, Yılmaz Ali Osman, Avşaroğlu Nadir, “Cumhuriyet Dönemi Madencilik Tarihimiz”, Yayınlanmamış Rapor, 2005, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Arşivi

“Madencilik sektöründe en önemli husus; madenlerin verimli etken ve rezervleri koruyan bir biçimde çıkarılmasıdır. Düşük tenörlü madenlerimizin üretme-arıtma-zenginleştirme işlemleriyle ilgili yatırımlar desteklenecektir.”

Bir koalisyon Hükümeti olan 7. Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolünde madencilik;

“Madencilik sektöründe en önemli husus, madenlerin verimli etken ve rezervleri koruyan bir biçimde çıkarılmasıdır. Düşük tenörlü madenlerimizin üretme-arıtma-zenginleştirme işlemleriyle ilgili yatırımlar desteklenecektir. Özellikle üstün teknoloji yatırımların sektöre çekilebilmesi amacıyla yabancı sermaye teşvik edilecektir.”

ifadesi ile anılmıştır. Herhangi bir sektörün yaşayabilmesi yatırımların canlı kalması ile mümkündür. Madencilik sektörüne bu açıdan bakıldığında; gerek kamu, gerekse özel sektör yatırımlarının tüm yatırımlar içindeki payı % 1’ler seviyesindedir. Madencilik kamu ağırlıklı bir sektör olması nedeniyle 1960 ve 1980’li yılların başında tüm yatırımlar içinde kamu sektöründe madencilik sektörünün payı % 10 seviyelerinden %1 seviyesine düşmesi ve bu düşüşün özel sektör tarafından karşılanamaması sektöre ciddi bir sekte vurmuştur. Sektörün kendine has özelliklerinden dolayı riskli olması özel sektörü bu alana çekememiş, bu konuda ilgi duyan yerli ve yabancı yatırımcılar “bürokratik engeller” ve “çevresel kaygılar” nedeni ile yatırımlarını dondurmuşlar veya vazgeçmişlerdir. Yatırımların 1990’lı yılların başından itibaren sürekli bir düşüş trendi içine girmesi dikkat çekicidir.³⁰

Türkiye ekonomisi, 1994 yılında önemli bir iç borç baskısı altında kalmıştır. Faiz oranlarındaki hızlı yükseliş bu defa yurtdışından kısa süreli sıcak paranın spekülasyon amaçlarıyla ülkeye akmasına sebep olmuştur. Türk Lirasının yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması ihracatı kısıtlarken, ithalatı kolaylaştırmıştır. Bunun doğal sonucu olarak 1993 yılında dış ticaret açığı 14 milyar dolara, cari işlemler açığı ise 6,4 milyar dolara yükselmiş, TCMB’nin piyasaya döviz sürerek döviz kurlarında denge sağlamaya yönelik faaliyetleri ise başarıya ulaşamamış, döviz ve mali piyasalarda belirsizlik ve dalgalanmalar baş göstermiştir. Bu ortamda, enflasyonu düşürmeye ve ekonomide istikrar sağlamaya yönelik olarak 5 Nisan 1994 kararları alınmıştır. Bu programla, bir taraftan ekonominin hızla istikrara kavuşturulması, diğer taraftan da istikrarı sürekli kılacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

İşte böylesine bir dönemde 50. Cumhuriyet Hükümeti olan 1. Çiller Hükümeti (25.06.1993-05.10.1995) programında madencilik sadece aşağıdaki cümle ile geçiştirilmiş,

“Madencilikte ele alınan yeni projelerle Linyit üretim kapasitesi 7,3 milyon Ton artırılabilecek: yılda 2 milyon Ton tabii soda üretilebilecektir.”

Yine aynı Hükümetin (DYP - SHP) Koalisyon Protokolünde de;

“Yeraltı kaynaklarının özelleştirilmesine imkan verecek düzenlemeler yürürlüğe konulacaktır.”

ifadesinden başka ve dönemin ruhuna son derece uygun olan yukarıda yazılı ifade bulunmaktadır. 5 Nisan 1994’te istikrar paketi açıklanırken doların resmi kuru % 38.9

³⁰ Arioğlu Ergin, Yılmaz Ali Osman, Avşaroğlu Nadir, “Cumhuriyet Dönemi Madencilik Tarihimiz”, Yayınlanmamış Rapor, 2005, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Arşivi

yükselmiş ve 1 dolar 32.000 liraya yaklaşmıştır. İzleyen bir kaç günde dolar 40.000 lirayı aşmıştır. Bu devalüasyon sonucunda ihracatta sıçrama yaşanmış ve ithalatta ise gerileme olmuştur.

5 Nisan'da, Çiller'in başbakanlık döneminde açıklanan ekonomi paketinden, Petlas, Kardemir ve DMO'nun yıl sonuna kadar özelleştirilmesi, özelleştirilemiyorsa kapatılması, PTT'nin T'si ve TEK'in özelleştirilmesi çıkmış, bu kararlar, Temmuz 1994 başında IMF ile yapılan stand-by anlaşmasıyla da onaylanmıştır. 5 Nisan istikrar programının temel mantığı, ekonomiyi daraltma ve kitleleri yoksullaştırma yoluyla enflasyonu ve dış açığı dizginlemektir.

5 Nisan kararlarından iki yıl sonra 1996'da açıklanan Dünya Bankası raporunda, Türk Telekom'un çoğunluk hisselerinin süratle özelleştirilmesi yer almıştır. Raporda yer alan diğer çarpıcı başlıklar ise şunlardı: enerji, haberleşme ve ulaşım gibi altyapı alanlarında özel yatırımların hızlandırılması; personel giderlerinin, reel maaşların düşürülmesi ve personel sayısında indirime gidilmesi gibi yollarla azaltılması; nitelikli personelin işe giriş ve işten ayrılmaması için gerekli teşvik hayata geçirilirken, memur sayısının azaltılması için orta vadeli planların uygulanması; THY, TÜPRAŞ ve BOTAŞ'ın çoğunluk hisselerinin süratle özelleştirilmesi; devlet bankalarının özelleştirilmesi yönündeki çalışmaların hızlandırılması; madencilikle ilgili kuruluşlar TTK, TDÇİ ve KBİ'nin özelleştirilmesi ya da özelleştirilemiyorsa tasfiye edilmesi ile TCDD'nin imalat birimleri ve ulaşım hizmetlerinin özelleştirilmesidir.

5 Nisan Kararları'nın ardından satışı gerçekleşen Kardemir konusunda, özelleştirme yöntemi açısından bir parantez açmakta fayda var. Esasen 5 Nisan Kararları'nda Kardemir'in özelleştirilmesi değil, üretimin durdurulması yani işletmenin kapatılması ifade edilmiştir. Kardemir'de sendika başta olmak üzere diğer demokratik kitle örgütleri ve siyasi grupların da katılımıyla sürdürülen mücadele sonucu Kardemir'in kapatma kararı iptal edilmiş ve işletmenin özelleştirme kapsamına alınması ve çalışanlarca satın alınmasına destek olunması planı gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda Kardemir, 30.12.1994 yılında özelleştirme kapsamına alınmış ve 30.03.1995 tarihinde de çalışanlar ve Karabük halkının kurduğu Kardemir AŞ'ye hisseleri devredilmiştir. Bu şekilde sözde işletmelerin işçilere devredilmesi adı altında gizli bir özelleştirme gerçekleştirilmiştir.

5 Nisan kararlarının altında imzası bulunan Tansu Çiller (05.10.1995-30.10.1995) ve (30.10.1995-06.03.1996) arasında iki hükümet daha kurmasına rağmen, hükümet programlarında madencilikle ilgili en küçük bir ibare yer almamıştır.

Tansu Çiller'in 3 kez üst üste hükümet (2. Çiller Hükümeti sadece 25 günlüktür) olmasının ardından 53. Cumhuriyet Hükümeti olan 2. Mesut Yılmaz Hükümeti (06.03.1996-28.06.1996) programında madencilik aşağıda ifadelerle yer almıştır.

"Altyapı sektörlerinde hem etkinliğin sağlanması ve kamu dışı kaynaklardan yararlanılması hem de kapasite artışlarının süratle gerçekleştirilebilmesi için özelleştirmeye ağırlık verilirken, bu alanlarda özel kesimin yatırım yapmasını kolaylaştıracak, yap-işlet-devret de dahil olmak üzere, yeni finansman modelleri uygulamaya konulacaktır.

Enerji sektöründe ana hedef, ihtiyacımız olan enerjinin zamanında, güvenilir, ucuz ve kaliteli olarak temin edilmesidir. Uluslararası yüksek teknoloji, sağlıklı çevre ve halkın güvenliğini ön planda tutan nükleer santraller kurulacaktır.

Elektrik enerjisinde, 2000 yılında toplam kurulu güç kapasitesinin 28 bin megavata, üretim kapasitesinin 140 milyar kilovat saate, yükseltilmesini hedefliyoruz. Komşu ve çevre ülkelerden getirilecek olan doğalgaz altyapısına hız verilecek, bu ülkelerdeki doğalgazın dünya piyasalarına ulaştırılması için doğalgaz boru hatlarının ülkemizden geçirilmesine çalışılacaktır. Aynı çalışmalar petrol boru hatlarında da yapılacaktır. Yurt içinde ve yurt dışında petrol arama faaliyetlerine hız verilecektir.

Devlet, verimli işletmeciliği teşvik amacıyla, kömür ve diğer madenler işletmeciliğinden, gerekli sosyal ve teknik altyapı düzenlemelerini yaparak, tedricen çekilecek ve özel sektöre devredecektir. Verimli işletilme imkanı bulunmayanlar tasfiye edilecektir.”

.....

“Altyapı sektöründe; Yap-İşlet-Devret Modeli başta olmak üzere yeni finansman modelleri uygulamaya konulacaktır. Enerji darboğazının giderilmesi için ucuz ve hızlı üretimi gerçekleştirecek tedbirler alınacaktır. Uluslararası yüksek teknolojiyi, sağlıklı çevreyi ve halkın güvenliğini ön planda tutan nükleer santraller kurulacaktır. Elektrik enerjisi talebinin önümüzdeki yıllarda kesintisiz ve emniyetli şekilde karşılanabilmesi için enerji yatırımlarının süratle devreye sokulması sağlanacaktır. Bunun için elektrik enerjisinde 2000 yılında toplam kurulu güç kapasitesinin 28 bin MW'a, üretim kapasitesinin 140 milyar KW-saat'e yükseltilmesi hedeflenmektedir.

Yerel yönetimlerle işbirliği içine girerek çöp santralleri kurulacak, böylece temizliğin yanında az da olsa enerji üretilecektir. Yurt içi ve yurt dışında petrol arama faaliyetlerine hız verilecektir. Madencilik sektöründe verimli işletmeciliğin gerçekleştirilmesi amacıyla gerekli imkanlar sağlanacaktır. Devlet, kömür ve diğer maden işletmeciliğinde gerekli sosyal ve teknik altyapı düzenlemelerini yapacak, uygun olanlar özelleştirilecektir. Bakü-Ceyhan Petrol Boru hattının yanı sıra uluslararası doğalgaz projelerine özel önem verilecektir.”

Bu Hükümetin bir koalisyon Hükümeti (ANAP-DYP) olması nedeni ile Koalisyon Protokolünde de madencilikle ilgili aşağıdaki satırlar yer almıştır.

“Enerji sektöründe ana hedef, ihtiyacımız olan enerjinin zamanında, güvenilir, ucuz ve kaliteli olarak temin edilmesidir. Uluslararası yüksek teknoloji, sağlıklı çevre ve halkın güvenliği ön planda tutan nükleer santraller kurulacaktır. Komşu ve çevre ülkelerden getirilecek olan doğal gaz altyapısına hız verilecek, bu ülkelerdeki doğal gazın dünya piyasalarına ulaştırılması için, doğal gaz boru hatlarının ülkemizden geçirilmesine çalışılacaktır. Aynı çalışmalar petrol boru hatlarında da yapılacaktır.

Yurt içinde ve yurt dışında petrol arama faaliyetlerine hız verilecektir. Devlet, verimli işletmeciliği teşvik amacıyla, kömür ve diğer maden işletmeciliğinden, gerekli sosyal ve teknik altyapı düzenlemelerini yaparak tedricen çekilecek ve özel sektöre devredilecektir. Verimli işletilme imkanı bulunmayanlar tasfiye edilecektir.”

VII. BYKP'nda (1996-2000) yerli ve yabancı sermayenin sektöre olan ilgisizliğinden ve kamunun halen sektörde etkin olduğundan söz edilerek şöyle denilmiştir; “üretim alanında, gerekli sosyal ve teknik alt yapı düzenlemeleri yapılarak kamunun payının tedricen azaltılması, yerli ve yabancı sermayenin sektörde daha aktif rol üstlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla sektörde faaliyet gösteren Kamu İktisadi Teşebbüslerinden özelleştirilmesi öngörülenlerin özelleştirilmeleri, diğerlerinde ise verimsiz birimlerin tasfiyesi konusunda çalışmalara 1996 yılında başlanacaktır.”³¹ Bütün bunlara karşın

³¹ VII. BYKP (1996-2000) 1996 Yılı Programı, DPT Yayını Ankara 1996, s.47

planlamalar, öngörmeler karşılıksız çıkmış, sektör giderek kan kaybeder duruma getirilmiştir. 1980 yılı itibariyle uygulamaya konulan ihracata yönelik sanayileşme modeli ile, mevcut haliyle çok fazla döviz getirisi olmayan sektörde “sanayisizleştirme” politikaları uygulanmıştır.³²

54. Hükümet yine bir koalisyona (RP-DYP) sahne olmuş, Necmettin Erbakan başkanlığında kurulan Hükümet (28.06.1996-30.06.1997) programında madencilikle ilgili bir ifade bulunmazken Koalisyon Protokolünde madencilik aşağıdaki satırlarla yer almıştır.

“d. Temel Alt Yapı Hizmetleri

- Altyapı Sektöründe; yap-işlet-devret modeli başta olmak üzere yeni finansman modelleri uygulamaya konulacaktır.
- Enerji darboğazının giderilmesi için ucuz ve hızlı üretimi gerçekleştiren tedbirler alınacak, nükleer santraller kurulacaktır.
- Yerel yönetimlerle işbirliği içine girerek çöp santralleri kurulacak, böylece temizliğin yanında az olsa enerji üretilecektir.
- Yurt içi ve yurt dışında petrol arama faaliyetlerine hız verilecektir.
- Madencilik sektöründe verimli işletmeciliğin gerçekleştirilmesi amacıyla gerekli imkanlar sağlanacaktır.
- Devlet, kömür ve diğer maden işletmeciliğinde gerekli sosyal ve teknik altyapı düzenlemelerini yapacak, uygun olanlar özelleştirilecektir.”

Bu yılların en önemli karakteristik özelliği; yüzyılımızın sonlarına doğru ortaya çıkan “çevreci”, “yeşilci” ekolojist akımlardır. Bu akımlar, madencilik gelişimini dünya ölçeğinde engelleyerek, özellikle yakıt madenlerinin tüketim tarzını doğrudan yönlendirebilecek kadar başarılı olmuşlardır. Aslında, çevre gündemi kapsamında tartışılan sera etkisi kaynaklı küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi, nükleer tehlike vb. sadece yeşilcilerin değil, herkesin ciddiye alması gereken bir düzende önem kazanmıştır.

Çevreci baskılar sonucunda, özellikle arsenik, kadmiyum, kalay, çinko, cıva, bizmut, kurşun, telluryum, selenyum gibi ağır ve/veya toksik metallerin kullanım alanlarında yoğun ikame arayışları başlamış, talep gerilemiş ve fiyatlar düşmüştür. Özellikle ABD, Kanada, Avustralya gibi yaygın ve yoğun madencilik çalışmalarının yürütüldüğü metropollerde, çevre mevzuatı hükümlerine uyulup uyulmadığının ciddi, sıkı ve etkin bir biçimde denetlenmesini sağlayan işleyişlerin oluşumu sonucunda, ocak dizaynları ile ilgili mühendislik kavramları da değişim geçirerek açık işletme sınırları önemli değişimlere uğramıştır.

³² Aytekin Adil, madencilik Sektöründe Küreselleşme, TODAİE Uzmanlık Tezi, 2002, Ankara

Tablo 7: Ülkemizin Maden Rezervi Üretim Miktarı ve Dünya Madenciligi İçindeki Yeri

Maden	Birim	Dünya Rezervi [1]	Türkiye Rezervi [2]	Dünya Üretimi [3]	Türkiye Üretimi [4]	[2/1]x100	[4/2]x100
Altın	ton, Au	43.000	340	1.918	-	0,79	-
Antimuan	ton, Sb	4.200.000	97.500	64.225	1.465	2,32	2,28
Bakır	ton, Cu	321.000.000	2.313.000	9.477.043	38.151	0,72	0,40
Barit	ton	170.000.000	36.000.000	5.581.966	425.500	21,18	7,62
Boksit	ton	21.800.000.000	53.442.000	107.387.912	574.273	0,25	0,53
Bor	ton, B ₂ O ₃	627.000.000	489.425.000	3.607.239	1.979.000	78,06	54,86
Civa	ton, Hg	130.000	7.296	5.845	96	5,61	1,64
Çinko	ton, Zn	150.000.000	1.071.017	7.104.712	39.194	0,71	0,55
Demir	ton	64.600.000.000	77.880.000	557.019.000	2.452.960	0,12	0,44
Diatomit	ston	800.000.000	58.000.000	1.717.800	12.000	7,25	0,70
Feldspat	ton	1.000.000.000	410.533.000	5.504.000	84.900	41,05	1,54
Fluorit	ton, CaF ₂	209.000.000	1.048.000	5.450.000	-	0,50	-
Fosfat	ton, P ₂ O ₅	11.990.000.000	60.000.000	48.761.000	-	0,50	-
Gümüş	ton, Ag	280.000	5.136	14.854	24	1,83	0,16
Krom	ton, Cr ₂ O ₃	1.361.000.000	1.565.000	5.905.000	553.000	0,11	9,36
Kurşun	ton, Pb	70.000.000	862.300	3.338.000	14.138	1,23	0,42
Kükürt	ton, S	1.400.000.000	626.000	56.805.000	133.305	0,04	0,23
Linyit	ton	328.637.000.000	7.739.000.000	1.261.500.000	52.500.000	2,35	4,16
Manyezit	ton, MgO	2.500.000.000	44.000.000	12.691.000	1.343.000	1,76	10,58
Manganez	ton, Mn	900.000.000	1.236.000	9.176.000	-	0,14	-
Pomza	ton	9.460.000.000	1.930.000.000	-	-	20,40	-
Stransiyum	ton Sr	377.000.000	850.000	-	-	0,23	-
Talk+Profilit	ton	707.883.000.000	300.000	7.800.000	6.300	0,00	0,08
Taşkömürü	ton	24.200.000.000	146.000.000	3.600.000.000	6.258.000	0,60	0,178
Trona	ton	çok büyük	233.000.000	-	-	-	-
Bentonit	ton	-	229.543.000	-	-	-	-
Dolomit	ton, %15 MgO	-	17.206.000.000	-	-	-	-
Kaolen	ton, %11-37Al ₂ O ₃	-	85.710.000	25.823.000	238.250	-	0,92
Kuars Kumu	ton, %90-97 SiO ₂	-	51.105.000	-	-	-	-
Kuarsit	ton, %90-98SiO ₂	-	1.823.000.000	-	-	-	-
Lületaşı	sandık	-	1.483.000	-	-	-	-
Sepiolit	ton, %50-90	-	254.000	-	-	-	-
Zımpara	ton	-	3.630.000	-	-	-	-
Aluminyum	% 55 Al ₂ O ₃ Boksit	-	87.375.000	-	60.000	-	-
Petrol	ton	150.200.000.000	100.000.000	5.000.000.000	3.000.000	0,07	0,06
Mermer	ton	-	-	31.411.683	1.197.500	-	3,81

Kaynak: MTA Raporları, Mining Magazine Annual Reports 1990-95, Maden İşleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Rezervi= Gör+Muhtemel (Yıldız N., 2003 Madenciligimize Genel Bakış, TMMOB Maden Müh Odası, <http://www.Maden.org.tr>)'den alınmıştır

Bu durum ülkemizde de etkisini göstermiş, özellikle Bergama-Ovacık'ta bulunan altın madeni, Yatağan termik santrali ve Mersin'de inşa edilmesi planlanan nükleer santral çevreci unsurların etkileri ile planlandığı şekilde yürütülemediği yada üretimlerden vazgeçilmiştir. Çevrecilerin enerji politikalarının sonuç vermesi ile, ülkemizdeki küçük ölçekli linyit ocakları kapanmıştır.

3. Mesut Yılmaz Hükümeti (30.06.1997-11.01.1999) programında madencilikle ilgili olan kısımlar aşağıdaki gibidir.

“Altyapıda enerji, ulaştırma, haberleşme ve kentsel altyapı öncelik taşımaktadır. Enerji sektöründe hedef kapsamlı bir program dahilinde orta ve uzun vadede ülkenin ihtiyacı olan enerjinin zamanında, güvenilir, ucuz ve kaliteli olarak temin edilmesidir. Geçtiğimiz yıllarda enerji sektöründe gerekli yatırımların zamanında yapılamaması, Türkiye'yi bugün elektrik açısından kritik bir noktaya getirmiştir.

Enerji projelerinde çevre açısından temiz ve kullanımında verimli enerji kaynaklarına öncelik verilecek, özellikle doğal gaz, kaliteli kömür ve yenilenebilir kaynaklara dayanan enerji projelerine ağırlık verilecektir. Kısa dönemde mevcut santrallerimizin daha verimli çalıştırılması, kayıp, kaçak oranlarının azaltılmasının yanı sıra, komşu ülkelerden yeterli elektrik ithal edilerek açığın kapatılmasına çalışılacaktır. Ayrıca elektrik yetersizliğinin kısa dönemde hafifletilmesini sağlayıcı otoproduktör sistemi uygulamasına getirilen kolaylıklara devam edilecektir.

Orta ve uzun dönemde elektrik ihtiyacının karşılanmasında, yerli ve yabancı özel girişimcinin, sektörel katılımını daha aktif hale getirmek için tüm tedbirler alınacaktır. Yeni yatırımlarda yap-işlet modellerinin kullanımına işlerlik kazandırılacak, mevcut tesislerin işletme hakkı devrinde verimlilik ilkesi esas alınacaktır. Elektrik sektörünün özelleştirilmesinde, ülkemiz koşullarına uygun “Düzenleyici Çerçeve” oluşturulacak ve tüm faaliyetler buna göre gerçekleştirilecektir.

Enerji tasarrufuna ilişkin çalışmalar üretim aşamasından nihai kullanım aşaması dahil, tüm faaliyetleri kapsayacak şekilde genişletilecek ve ülke enerji tasarruf programı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır. Hazar'ı Akdeniz'e bağlayacak Bakü-Ceyhan hattı uluslararası petrol ve doğalgaz projelerine özel önem verilecektir. Nükleer enerjiye geçiş, çerçeveye zarar vermeyecek şekilde planlanacaktır.”

Bu dönemde, toplam maden ihracatın (2002 yılı, değer bazında) % 31'i işlenmiş, % 9'u ise işlenmemiş olmak üzere yaklaşık % 40'ını mermer sektörü oluşturmuştur. Mermer madencilik sektörünün son yıllarda yükselen yıldızı konumunda olmuş, ihracatımıza konu olan diğer madenlerimiz önem sırasına göre; bor % 13, bakır % 7, feldspat %6 ve bunu manyezit, ferro krom, krom, alçıtaşı ve çinko takip etmiştir.³³

4. Ecevit Hükümeti (11.01.1999-28.05.1999) programında madencilikle ilgili herhangi bir bölüm bulunmazken, 57. Cumhuriyet, 5. Ecevit Hükümeti (28.05.1999 - 18.11.2002) olan DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetinde madencilikle ilgili aşağıdaki satırlar yer almıştır.

“Verimliliği ve rekabeti artırmak, şeffaflığı sağlamak amacıyla elektrik ve gaz sektörleri yeniden yapılandırılacak, Petrol Kanununda gerekli değişiklikler yapılacak, elektrik piyasası kanunu çıkarılacaktır.”

³³ Arioğlu Ergin, Yılmaz Ali Osman, Avşaroğlu Nadir, “Cumhuriyet Dönemi Madencilik Tarihimiz”, Yayınlanmamış Rapor, 2005, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Arşivi

Türkiye, 1970'li yılların sonlarında uygulamaya konulan 21. yüzyılın başlarında tüm dünyada sürecini tamamlamak üzere olan Yeni Dünya Düzeni içerisindeki sanayi ve teknoloji boyutuna bu süreç içinde adapte olamamış, geleneksel sanayi üretimi yapan KİT'lerde özelleştirme doğrultusunda dönüşüm planlandığı gibi (IMF, WB doğrultusunda) sağlanamamış, modernizasyon/yenileme yatırımları gerçekleştirilmeyerek bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde KİT'lerin kendi kendini kapatması politikası ortaya çıkarılmıştır.

Elbette gelişmekte olan Türkiye, madencilik ve enerji sektörlerinde yapılacak modernizasyon, yenileme ve yeni yatırımlarda neredeyse tamamen teknoloji ve finansman olarak dışa bağımlıdır. Bu dönemde, Seydişehir Alüminyum tesislerinin özelleştirilme girişimleri yaşanmış, Seydişehir işçisi ve halkı, güvenlik güçleriyle karşı karşıya getirilmiştir. Seydişehir Alüminyum fabrikaları ve boksit madenleri, Türkiye'de birincil alüminyum üreten tek kuruluşu olarak yakın tarihte Oymapınar Barajı ile beraber Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından satışa çıkarılmıştır.

Bu dönem içinde yaşanan bir diğer önemli gelişme de 57. Hükümet tarafından kamuoyuna deklare edilen "Acil Eylem Planı" dır. Bu planda enerji ve madencilik iki ayrı başlık altında ele alınmış ve kömür madenciliği her iki başlık altında da değerlendirilmiştir. Bu planda;

"- Maden arama ve üretiminin riskli olması nedeniyle bu sektöre özgü teşvikler uygulamaya konularak sektöre yerli ve yabancı sermayenin girmesini özendirerek bir yatırım ortamı oluşturulacaktır.

- Ülkemizde büyük bir mermer potansiyeli bulunmaktadır. Bu potansiyelin harekete geçirilerek mermercilik sektörünün canlandırılması için, ham blok ihracı yerine katma değeri yüksek işlenmiş mermer ürünlerinin ihracata yönelik olarak desteklenmesi sağlanacaktır.

- Bor madeninin kullanım alanını artırmak, özel sektörün bor cevherinin hammadde olarak kullanıldığı uç ürünlerin üretimine girmesinin özendirilmesi amacıyla bir araştırma enstitüsü kurulacaktır.

- Dünya bor rezervinin % 65'inin ülkemizde bulunması ve dünya bor pazarının ABD'den sonra ikinci büyük üreticisi ve piyasa yapıcısı olmamız nedeniyle, bor üretimine özel önem verilecektir.

- Ürettiğimiz borun % 95'ini ihraç ettiğimiz de göz önüne alınarak, bor işletmeleri daha rahat çalışabilmesi için özerk bir yapıya kavuşturulacaktır.

- Kamuya ait maden işletmelerinden özelleştirilmesi gerekenler belirlenerek, aşamalı olarak ve farklı metotlar uygulanarak özelleştirilmeleri temin edilecektir."

İfadeleri yer almıştır. Ayrıca 58. Cumhuriyet Hükümeti olan Abdullah Gül Hükümeti (18.11.2002 - 14.03.2003) programında madencilik aşağıdaki satırlarla yer almıştır.

"Arz ve kaynak güvenliği ve çeşitliliğini sağlamak, ülkenin bu alandaki yatırım ihtiyacını belirlemek ve ihtiyaç duyulan enerjinin ekonomik ve güvenilir olarak temin edilebilmesi için uzun dönemli stratejiler ve politikalar geliştirilecektir.

Elektrik enerjisi satış fiyatının ucuzlatılması ve özellikle sanayi sektörüne ucuz enerji temin etmek üzere; elektrik üretim maliyetlerinin, kayıp-kaçak oranlarının, verimsiz kullanımların ve satış fiyatlarının içindeki fon ve payların düşürülmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

Enerji piyasasının rekabete açılması hızlandırılacaktır. Bu kapsamda, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı arasındaki yetki ve sorumluluk alanları netleştirilerek, Bakanlığın politika belirleme yönü güçlendirilecek, uygulamaya ilişkin hususlar Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'na bırakılacaktır. Bu kapsamda, elektrik enerjisi üretim ve dağıtım tesislerinin özelleştirilmesi hızlandırılacaktır. Yap-İşlet-Devret, Yap-İşlet, İşletme Hakkı Devri uygulamaları gözden geçirilecek, özel sektör tarafından bir izne veya anlaşmaya dayalı olarak yürütülen girişimlerle ilgili olarak yaşanan sorunlar en kısa sürede çözüme kavuşturulacaktır.

Komşularımızdaki petrol ve doğal gazın dünya pazarlarına açılmasında ülkemizin dağıtım terminali olma imkanları iyi değerlendirilerek Ülkemiz enerjide bölgesel güç haline getirilecektir. Bu kapsamda, elektrik enerjisi alanında Avrupa ve bölge ülkeleri ile elektrik alış verişine imkan sağlayacak iletim altyapısının ve piyasa düzeninin geliştirilmesine önem verilecektir. Özellikle, Hazar Bölgesi doğal gaz ve petrolünün ülkemiz üzerinden dünya pazarlarına nakline yönelik politikalar sürdürülecektir.

Enerji üretiminde yerli kaynakları önceleyen bir enerji politikası geliştirilecektir. Petrol ve doğal gaz politikalarımızın; dış politikamız ile uyumlu hale getirilerek kardeş Orta-Asya ve Kafkasya ülkeleri ile ilişkilerimizde birleştirici bir unsur olması sağlanacaktır.

Çevrenin bir değer ve maliyet unsuru olduğu dikkate alınarak, enerji dönüşüm işlemleri sırasında ortaya çıkan kirleticiler titizlikle kontrol edilecek ve çevrenin korunması amacıyla, temiz enerji kaynakları ve dönüşüm teknolojilerinden yararlanılacaktır.

Değerli Milletvekilleri,

Madencilik sektöründe; arama faaliyetlerine ağırlık verilerek ekonomik olarak işletilebilir maden rezervlerimizin artırılması, sanayi ve enerji sektörlerinin hammadde taleplerinin ucuz ve güvenli bir şekilde sağlanması ve işlenmiş ürün ihracatımızın artırılması sağlanacaktır.

Bu amaç doğrultusunda;

- Ruhsatı kamuya ait maden sahaları tedricen özel sektöre devredilecek, maden arama ve işletme aşamalarında bürokrasiyi azaltıcı tedbirler alınacaktır.
- Yüksek bir pazar potansiyeline ve mukayeseli üstünlüğe sahip olduğumuz, katma değerli yüksek işlenmiş mermer ihracı desteklenecektir.
- Endüstriyel minerallerin arama, işletme ve son kullanımına ilişkin faaliyetlere önem verilecektir.
- Maden üretiminde, çevreye zarar verilmemesine büyük özen gösterilecektir.
- Bor işletmeleri özerk bir yapıya kavuşturulacak, Bor Araştırma Enstitüsü kurulacaktır.”

Türkiye Cumhuriyeti'nin 57. hükümeti olan V. Ecevit Hükümeti tarafından TBMM'ne sunulan “Maden Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı” yöneltilen eleştirilere rağmen, yeni hükümet tarafından tekrar TBMM gündemine getirilmiştir. Tasarı yaklaşık 2 yıl süren tartışmalar sonunda 26 Mayıs 2004 tarihinde TBMM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.

“Maden Yasası Değişiklik Tasarısı” irdelendiğinde; tasarıda sektörün sorunlarına yönelik bazı düzenlemeler getirilmekle birlikte, özünde tüm madencilik faaliyetini sermayenin denetimine ve hizmetine sokmakta, sermayeye ayrıcalık vermeye ve madencilik ile ilgili yaşanacak kimi sorunlarda karar merciinin toplumsal denetim ve tarafsızlığın yok edilmesini sağlamaya yönelmekte, buna karşın yaratılacak katma değer ve topluma sağlayacağı yarar açısından da tartışmalı olduğu görülmektedir.

Türkiye, son 30 yılda yabancı sermayeyi çekme yönünde getirdiği düzenlemelerden bir sonuç alamamış olmasına karşın, yabancı sermayeye güven verme ve avantaj sağlama

çabalarını sürdürmenin dışında bir önlem almamaktadır. 2004 Haziran ayı içinde; AKP Hükümeti'nin madencilğe bakışı konusundaki sorulara, Başbakan Recep Tayip Erdoğan "Merak etmeyin, biz yeni bir madencilik yasası hazırladık. Maden konusunda yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilmesine yönelik çalışmalarımız hızlandırdık, yabancı sermayeye her kolaylığı sağlıyoruz, engelleri kaldırıyoruz." karşılığını vermiştir. Başbakanın bu açıklamalarından da yasanın amacı anlaşılabilir.

5177 sayılı yasa temel mantığı kamu yararını değil madenci çıkarını hedeflenmiştir. Tüm doğal ve kültürel zenginliklerin korunmasını, insan ve çevre sağlığının korunmasını amaçlayan özel yasalardaki hükümler madencilik faaliyetlerinin yürütülebilmesi için Maden Kanunu'nda çeşitli düzenlemeler getirilmiştir. Çevre Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Orman Kanunu, Kıyı Kanunu, Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Kanunu, Mera Kanunu ve Zeytinciliğin Islahı Hakkında Kanun değiştirilmek suretiyle milli parklar, ağaçlandırma alanları, turizm bölgeleri ve zeytinlikler madencilik faaliyetine açılmaktadır.

Ülke madenciliğine ve madenciliğin sorunlarına bu açıdan bakan 59. Cumhuriyet Hükümetinin programında (14.03.2003 -) madencilik aşağıdaki satırlarla yer almıştır.

"Enerji kaynaklarının tümünden en etkin ve verimli bir şekilde yararlanılacaktır. Enerji darboğazının oluşmaması için, maliyet ve fiyatlamayı da dikkate alan bir planlama yapılacaktır, çevreci nükleer enerji kaynakları da devreye sokulacaktır. Yurtdışı enerji kaynakları ve bunun imkânları, ekonomik kriterler gözardı edilmeden çeşitlendirilerek değerlendirilecektir.

Hükümetimizin enerji politikasının temelinde, ulusal çıkarlarımızı koruyarak, enerji arzının güvenliğini ve devamlılığını sağlamak, serbest rekabete dayalı bir enerji piyasası oluşturmak ve duyarlı olduğumuz çevreyi ve insan sağlığını korumak bulunmaktadır. Aynı zamanda, Türkiye'yi bir enerji köprüsü haline getirebilmek için hükümetimiz azami çaba içinde olacaktır.

Yeraltı kaynaklarımızın zenginliği, ülkemize mukayeseli bir üstünlük sağlamaktadır. Hükümetimiz, zengin yeraltı kaynaklarımızın ülke gelişmesine arzu edilen bir düzeyde katkıda bulunması için, ulusal çıkarlarımızı öne çıkararak, etkin bir madencilik programını süratle uygulamaya koymak istediğindedir."

bu çalışmadan da görüleceği gibi Madencilik Sektörü, 20. yüzyılı neredeyse başladığı gibi sahipsiz bitirmiştir. Gerçekten de Madencilik Sektörü olması gereken yerde midir? Madencilik Sektörü, dönem dönem olduğu gibi siyasi otoritenin teşvik etmesi durumunda yeni bir patlama yapabilir mi? Özelleştirme ve yeni-liberal politikalar Madencilik Sektörünü geliştirebilir mi? Bu sorular; 83 yıllık Cumhuriyetimiz döneminde, iktidarda bulunan 59 hükümetin de programında cevapsız kalan sorular olmuştur.

Henüz güvenoyu almayan 60. hükümet programı 31 Ağustos 2007 tarihinde Başbakan Recep Tayip ERDOĞAN tarafından TBMM'nde okunmuştur. Başbakanlık internet sitesinde yayınlanan bu program 72 sayfadır ve 72 sayfanın hiçbir satırında maden, cevher, kömür, tabii kaynaklar kelimeleri geçmemiştir. Bu durum küreselleşme çağında Cumhuriyet Hükümetlerinin madencilğe ve ülke sanayine yaklaşımlarını açık olarak göstermektedir. Bir kere dahi maden kelimesi kullanılmayan bu programda yaklaşık 1,5 sayfa ile enerji konusuna değinilmiştir

Enerji politikamızın temel amacı; rekabetin olduğu şeffaf bir serbest piyasa mekanizması ile, artan nüfusumuzun ve hızla gelişen ekonomimizin enerji ihtiyacının sürekli, kaliteli, güvenli ve uygun maliyetlerle temin edilmesidir.

Enerji politikamızda ana unsur, enerji arz güvenliğidir. Elektrik üretim ve dağıtımında özel sektör katılımının sağlanması, rekabetin olduğu işleyen bir piyasanın oluşturulması, tedarikçi ülkelerin çeşitlendirilmesi ve enerji üretiminde azami oranda iç kaynak kullanarak ithalata bağımlılığın azaltılması temel önceliklerimizdir.

Talep açısından bakıldığında ise, enerji yoğunluğunun azaltılmasını, verimliliğin artırılmasını, kayıp-kaçağın makul düzeylere düşürülmesini, israfın önlenmesini, düzenlenmiş piyasa uygulamalarının yaygınlaştırılmasını ve bilinçli bir tüketici kültürü oluşturulmasını önemsemekteyiz.

Bütün dünyada enerji ve özellikle elektrik fiyatları hızla artarken, yukarıda sayılan tedbirler sayesinde, iktidarımız döneminde, konutlarda tüketilen elektriğe hiç zam yapılmamıştır.

Ayrıca, sanayide tüketilen elektriğin fiyatında % 5 indirim yapılmıştır.

Doğalgazdan faydalanan il sayısı 9'dan 47'ye çıkarılmıştır.

Yeni dönemde doğalgazı tüm şehirlerimize yaygınlaştırmayı planlıyoruz.

Önümüzdeki dönemde enerji sektöründe; yatırımcıya, tüketiciye ve ilgili kesimlere güven veren, belirsizlik içermeyen bir ortam oluşturulacaktır.

Düzenlenmiş işleyen piyasa yapısını oluşturmak için başlatılmış olan çalışmalar hızla tamamlanacak, öngörülebilirlik sağlanacak ve özel sektörün yatırım yapmasının önündeki engeller kaldırılacaktır.

İktidarımız döneminde tamamladığımız Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı örneğinde görüldüğü gibi, bölgemizde bulunan petrol, doğal gaz ve elektrik gibi enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında daha fazla rol üstlenerek, ülkemizin jeo-stratejik konumu güçlendirilecektir.

Ceyhan'ın uluslararası enerji piyasasında ana dağıtım noktalarından ve dünya enerji fiyatlarının teşekkülünde önemli merkezlerden birisi olması için çalışılacaktır.

Doğal gaz transit boru hatlarının yapımı tamamlanarak Avrupa'ya gaz dağıtımında Türkiye'nin etkin bir rol oynaması sağlanacaktır.

Arz güvenliğinin artırılmasına katkı yapacak olan bölge ülkeleriyle elektrik ticareti geliştirilecektir.

Hazar Bölgesi ve Ortadoğu gaz rezervlerini Avrupa pazarlarına ulaştırmayı öngören Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya (NABUCCO) Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin gerçekleşmesi için çabamız sürdürülecektir.

Avrupa elektrik sistemine ülkemiz elektrik sisteminin entegrasyonuna yönelik çalışmalar en kısa sürede tamamlanacaktır.

Ayrıca, Türkiye, Yunanistan ve İtalya (Güney Avrupa Hattı) arasında, yılda 12 milyar metreküp kapasiteli Doğalgaz Boru Hattı ile elektrik iletim hattı devreye yakında alınacaktır.

Bu çalışmaların tamamlanmasıyla ülkemiz enerji geçişi konusunda önemli bir altyapıya kavuşacağı gibi, kendi arz güvenliği açısından da avantajlar elde edilecektir.

Boyabat, Deriner, Ermenek ve Iısu Barajları bu dönemde tamamlanacak, Yusufeli barajının yapılmasına başlanacaktır.

Kamu yatırım programında yer alan hidroelektrik ve termik santral projelerinin hızla tamamlanmasına öncelik verilecektir.

Alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi için çalışılacaktır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından azami şekilde istifade etmek ve uygulamaları yaygınlaştırmak için yapılan çalışmalara devam edilecektir.

Enerji kaynaklarımıza nükleer enerjinin de eklenmesi için gerekli hukuki çalışmalar hızla sonuçlandırılacak, özel sektörün bu alandaki yatırımları desteklenecektir.

Mevcut elektrik üretim tesislerinin rehabilitasyonu en kısa zamanda tamamlanacaktır.

Doğalgazın elektrik üretimindeki payı düşürülecek, sektörde rekabete dayalı bir piyasa oluşturulacaktır.

Doğal gazın konut ve sanayideki kullanımının yaygınlaştırılması sürdürülecektir.

Doğal gaz temininde tedarikçi firma sayısı ve depolama kapasitesi artırılacak, böylece arz güvenliği güçlendirilecektir.

1935 yılında 2804 ve 2805 sayılı yasalar ile MTA ve Etibank'ın kurulması ile birlikte Madencilik kısa bir zaman içerisinde her alanda patlama yapmış, 1978 yılında 2172 sayılı yasa ile linyit ruhsatlarının birleştirilerek havza madenciliğine geçilmesi ile linyit üretimi 5 kat artmış, yine aynı yasa kapsamında bor ruhsatlarının Etibank'a devredilmesi ile birlikte bor ihracatı 10 kat artmış, 1985 yılında mermerin 3213 sayılı Maden Kanunu kapsamına alınmasıyla mermer üretimi değer bazında 25 kat artmıştır. Bu gelişmeler göstermektedir ki, siyasi otoritenin madencilığe sadece yasal ve kurumsallaşma bazında ilgi göstermesi halinde çok kısa bir zaman içerisinde sektör çeşitli biçimlerde ilerlemeler kaydedebilecektir.

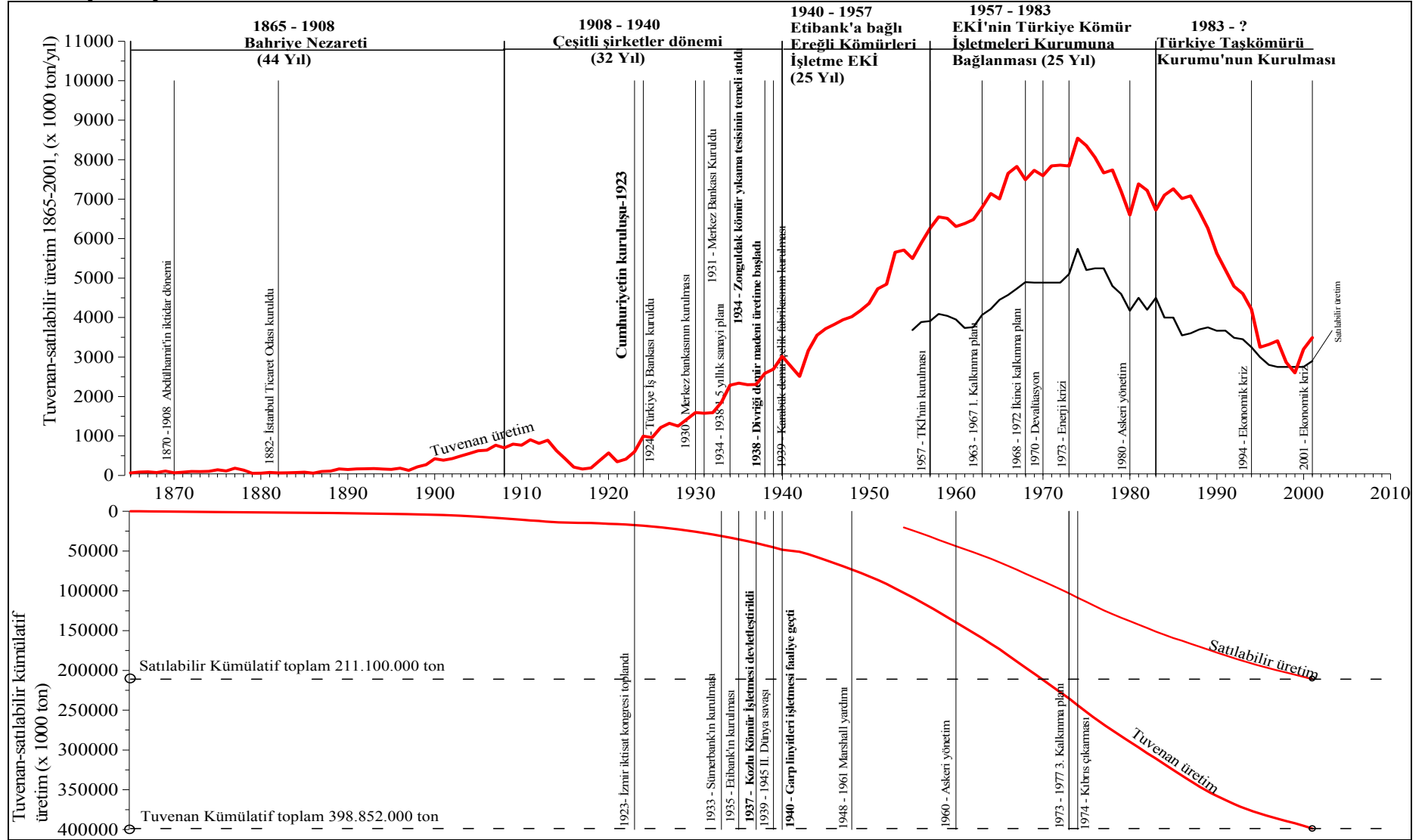
Madencilik sektörü istihdam yaratır, kırsal kesimden büyük şehirlere göçü büyük oranda önler, madencilik yapılan bölgeler sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan oldukça hızlı kalkınır. Madencilik yol, elektrik, haberleşme gibi altyapı hizmetlerini kırsal kesime taşır. Madencilik sanayinin itici gücü olup hem madencilığe dayalı sanayileşmeyi teşvik eder hem de teknoloji kullanılarak yapıldığından imalat sektörlerini geliştirir.

Madencilik Sektörü fiyat dalgalanmalarına ve işletme risklerine çok duyarlı bir sektör olup sadece özelleştirme ile maden işletmeleri verimli hale gelmez ve bu nedenle de küçültülmüş şirketlerin uluslararası piyasalarda yaşayabilmesi mümkün değildir. Geniş ürün çeşidi olan, bu kapsamda makine ve teçhizatı ile personelinin hareket esnekliğine sahip, alternatif piyasalar yaratabilen, meslek içi eğitim programları uygulayabilen, aramadan-pazarlamaya kadar AR-GE yatırımlarına kaynak yaratabilen büyük madencilik şirketleri uzun süre varlıklarını sürdürebilmektedir. Ancak, özel sektör madenciliği, güçlü kamu madenciliğinin güvencesi altında istikrarlı üretim yapabilir. Bu kapsamda, Cumhuriyet ile birlikte gelişmiş, kurumsallaşmış kurumlar olan TKİ, Eti Holding, TTK, MTA, TDÇİ gibi büyük madencilik kuruluşlarının küçültülerek özelleştirilmesinin ve/veya kapatılmasının ne özel sektöre ne de ülke madenciliğine bir faydası olabilir. Bu nedenle,

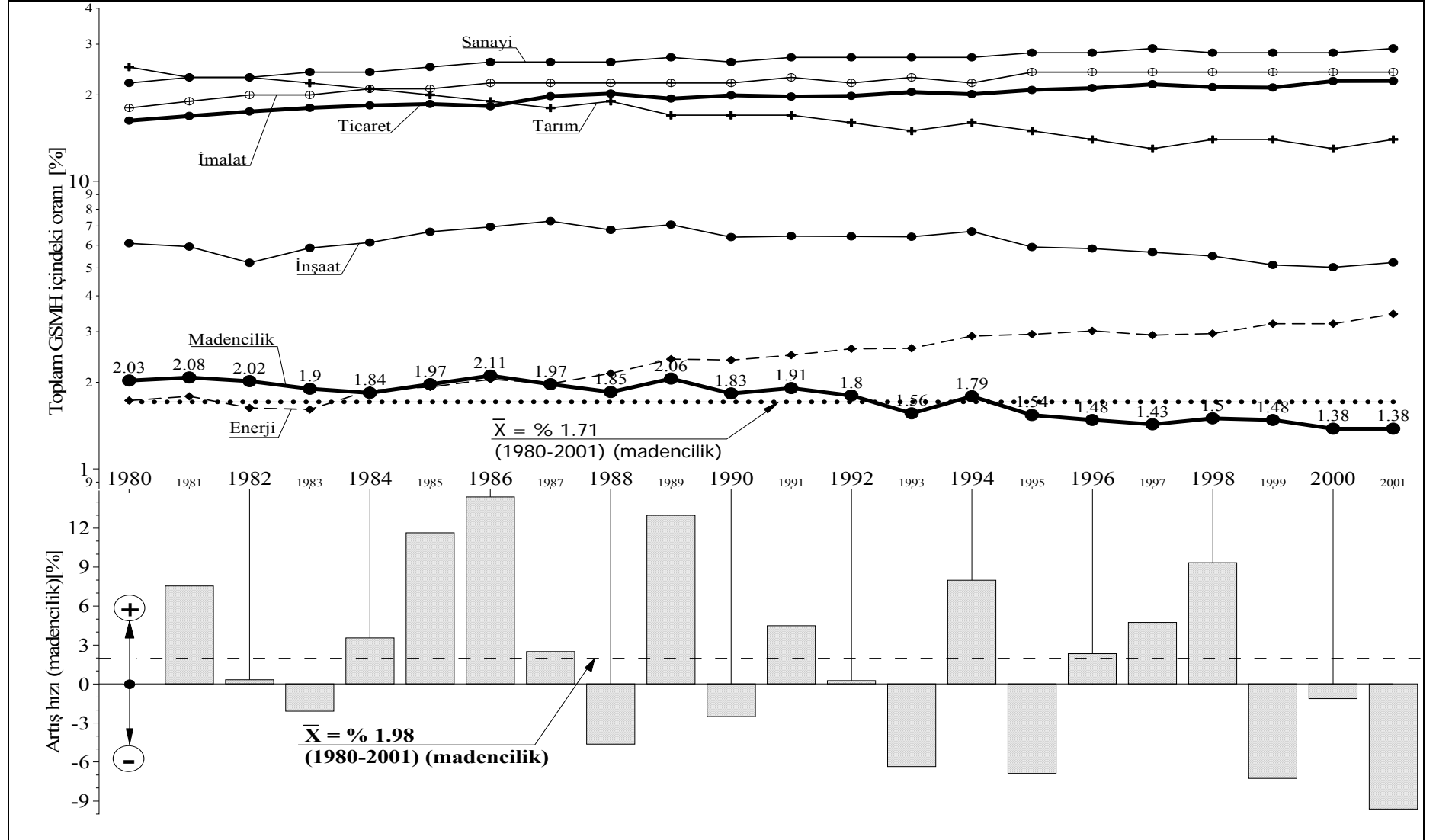
hangi işletmelerin geliştirileceği hangilerinin kapanacağını veya tatil edileceği ile hangi yatırım ve işletme modellerinin uygulanacağına ilişkin sağlıklı politikaların oluşturulabilmesi öncelikle tek bir bakanlık altında yapılandırılacak kamu madencilik kuruluşlarının özerkleştirilmesi ve her bir özerk kurumun kendi yapısına ve faaliyet alanına göre kendi politikalarını oluşturması ile mümkün olabilir.

İnsanı ve insan emeğini merkeze koyan, bir yandan madencilik faaliyetlerinde kamunun etkin gözetim ve denetimini sağlarken, diğer taraftan söz konusu faaliyetlerin çevre ve ekosistemlerin korunmasını da gözetken, temel olarak ekonomik kalkınmaya ve yoksulluğun azaltılarak gelir dağılımının düzeltilmesi hedeflerine yönlendirilen bir "madencilik politikası" oluşturmanın, gerek toplumun yararı gerekse madencilik sektörünün gelişimi bakımından son derece büyük önem taşımaktadır.

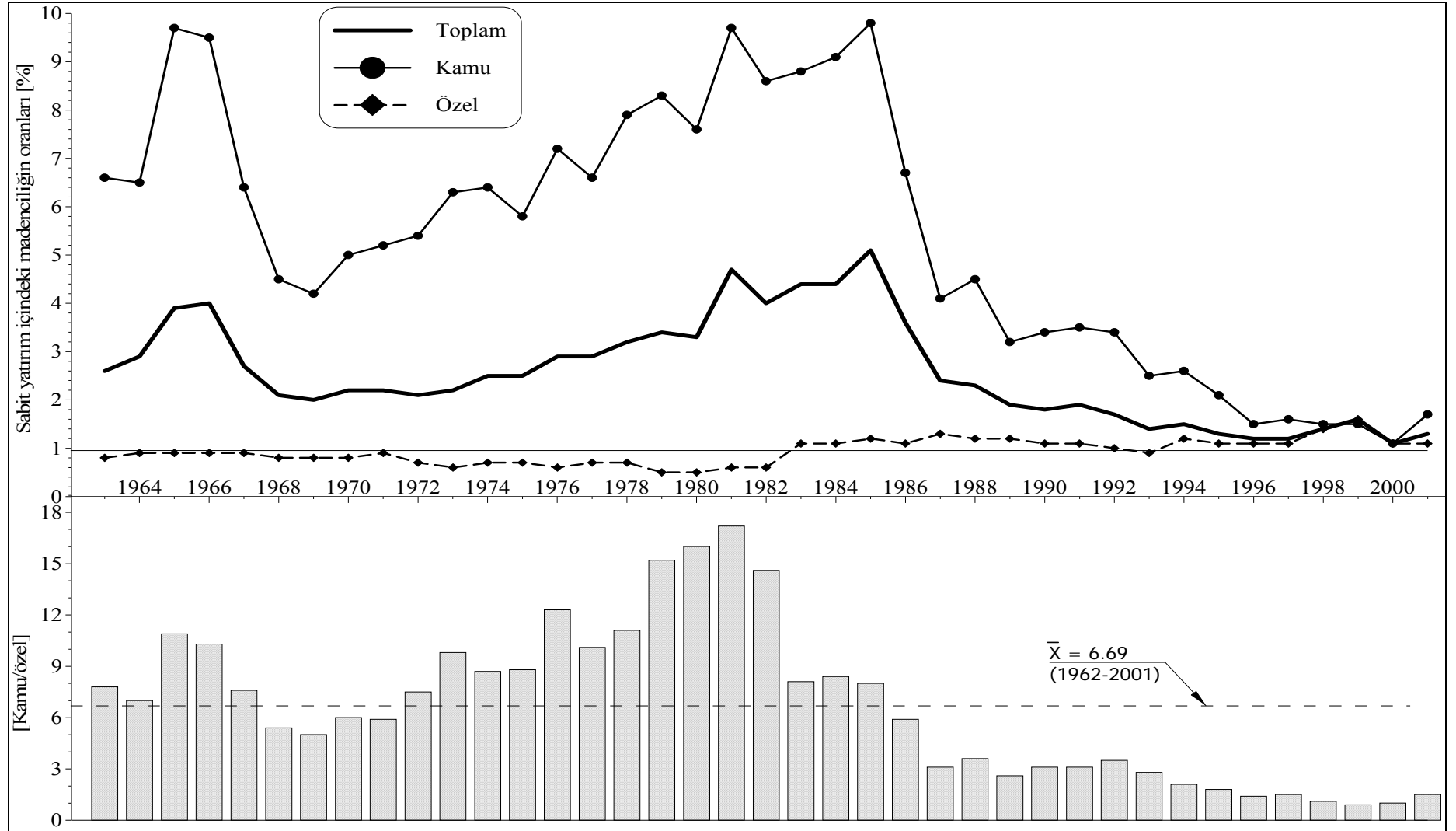
Tablo 8: Zonguldak Kömür Havzası'nda 1865-2001 dönemde tuvenan-satılabilir üretimler ile kümülatif üretim ve önemli kronolojik olaylar



Tablo 9: 1980-2001 Döneminde belli başlı sektörler ve madencilik sektörünün GSMH içindeki oranları ve yıllar itibarı ile gelişimi (1987 yılı sabit fiyatları ile)



Tablo 10: 1963-2001 Döneminde toplam yatırımlar içinde madencilik yatırımlarının toplam, kamu,özel sektör bazında yıllar itibari ile gelişimi ve [kamu/özel] oranı.



YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1 - Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi Ali Coşkun / Fatih Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Öğretim Görevlisi Atatürkçü Düşünce Dergisi, Kasım 2003, Sayı: 4
- 2 - Serin, Necdet, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, AÜSBF ve Basın- Yayın yüksek Basımevi, Ankara:1982, s. 112-113, Gül, Muhittin, Türk İnkılap Tarihi, Dizgi-Baskı, Ankara-1996, s. 322, Gül, Muhittin, Türk İnkılap Tarihi, Dizgi-Baskı, Ankara-1996,
- 3 - Aytekin Adil, Madencilik Sektöründe Küreselleşme, TODAİE Uzmanlık Tezi, 2002, Ankara
- 4 - TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu "1923-1980 Döneminde Ülkemizde Planlar ve Madencilik Sektörü"
- 5 - Kepenek Yakup, "Madencilğin Ekonomideki Yeri" 12. Türkiye Madencilik,Bilimsel ve Teknik Kongresi, TMMOB MMO Yayını Ankara 1991
- 6 - Arıoğlu Ergin, Yılmaz Ali Osman, Avşaroğlu Nadir, "Cumhuriyet Dönemi Madencilik Tarihimiz", Yayınlanmamış Rapor, 2005, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Arşivi
- 7 - Kırşan H.İbrahim, Madencilik Sektöründe Yeniden Yapılanma
- 8 - Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985) Gerçek Yayınevi, Ankara: 1993
- 9 - Avcıoğlu Doğan, "Türkiye'nin Düzeni" Bilgi Yayınevi, 6. Baskı Şubat 1973,
- 10 - Çilingir, Yalçın, Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 4. Kongresi, 1975
- 11 - Ulutan, Burhan, Etibank (1935-1985)
- 12 - Yersel, Kadri, Madencilikte Bir Ömür, YMGV, TMMOB Maden Mühendisleri Odası ortak yayını
- 13 - Oğuz, O., Türkiye Madencilik Bilimsel ve Teknik 12. Kongresi
- 14 - Dilek, S., TMMOB Jeoloji Müh Odası Bülteni, Sayı 98/1-2
- 15 - TMMOB KİT ve Özelleştirme Sempozyumu Tebliğler Kitabı, 23-24 Temmuz 1993
- 16 - TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Türkiye 2. Madencilik Şurası, 11-13 Kasım 1993, Ankara
- 17 - TMMOB, KİT ve Özelleştirme Sempozyumu, Ankara, 23-24 Temmuz 1993, TMMOB Yayınları
- 18 - TMMOB Maden Mühendisleri Odası, Cumhuriyet Dönemi ve Madencilüğümüz, Ocak-Şubat 1999, Madencilik Bülteni, Sayı 56, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını
- 19 - TÜSİAD, 21. Yüzyıla Doğru Türkiye: Geleceğe Dönük Bir Atılım Stratejisi, Kasım 1992, Yayın No: TÜSİAD T/92.11.55
- 20 - TMMOB Maden Mühendisleri Odası, 2000'e 5 Kala Dünya Madencilik Sektörünün Genel Görünümü,
- 21 - TMMOB Maden Mühendisleri Odası, 37. Dönem Çalışma Raporu, Madencilik Raporu, 2002, Ankara
- 22 - Bilim ve Ütopya Dergisi, Prof. Dr. Müh. Ergin Arıoğlu ile Bir Röportaj, 2001.
- 23 - TMMOB Birlik Haberleri, Mart 1996